

מסילת ישרים

ספר

מסילת ישרים

כולל כל ענייני מוסר ויראת ה'

חברו החכם הנעלם כמוהר"ר

משה חיים לוצאטו

נר"ו

(נוסח דפוס ראשון שנת ה'תק)

מסילת ישרים

2	הקדמת המו"ל	
6	הקדמת המחבר	
9	חובת אדם בעולם	א
18	ביאור מדת הזהירות	ב
20	ביאור חלקי הזהירות	ג
22	בדרך קניית הזהירות	ד
26	בביאור מפסידי הזהירות וההרחקה מהם	ה
29	ביאור מדת הזריזות	ו
31	ביאור חלקי הזריזות	ז
33	בדרך קניית הזריזות	ח
34	בביאור מפסידי הזריזות וההרחקה מהם	ט
36	בביאור מידת הנקיות	י
38	בפרטי מידת הנקיות	יא
	גזל - 38, עריות - 40, מאכלות אסורות - 41, הונאת דברים - 42, נתינת עצה לעור - 43, רכילות ולשון הרע - 43, שנאה ונקמה - 43, שבועות - 44, שקר - 44, חלול השם - 45, שמירת שבת ויו"ט - 45, נאווה - 46, כעס - 48, קנאה - 48, חמדה - 49	
51	בדרך קניית הנקיות	יב
51	ביאור מדת הפרישות	יג
54	בחלקי הפרישות	יד
55	בדרכי קניית הפרישות	טו
56	בביאור מדת הטהרה	טז
58	בדרכי קניית הטהרה	יז
60	צרת הדמיון - 60, יסוד העבודה: צדיק באמונתו יחיה - 61, א"א להפנים האמונה בלי מוסר - 61, גודל טמטום הלב המונע התבוננות - 62, סוג ראשון של עבירות: טבעי, אהבת הערב, והמוסר תרופה לו - 63, סוג שני של עבירות: רוחני, ההימנעות מהתבוננות - 63, שתי השיטות בעניין מהות היצר, והקושיות שיש על שתיהן - 64, שיטת רבינו, ששתי השיטות נכונות כאחד - 65, הרפואה המיוחדת לזה: לימוד בעיון דיני התורה הנוגעים לכל פגם - 65, אנו נכשלים בגזל יותר מאשר בטרפות, הסיבה לזה - 66, תועלת רוב ההרגל על היצר הגשמי על ידי הלימוד של הפגמים עצמם - 67, השפעת לימוד התורה בסתמא היא על היצר הרוחני - 67, חשיבות ההתעוררות למוסר - 68.	נספח - אגרת המוסר

הקדמת המו"ל

ספר זה ככל ספרי, שראיתי שלפעמים אפשר להוסיף ולהאיר לספר של קדמון ולא להפוך את זה לספר שלי, אלא להשאיר את זה של המחבר, ולהוסיף מקורות לדבריו, ולהוסיף איך הגדולי מוסר למדו דבריו, וזה לא כאילו שאני מכריע בדבריו אלא כמביא, וכל לומד יקח את הדברים איך שהוא ירצה, וזה נחלק לב' פירושים, א' הוא דברים השונים לכל נפש, לפעמים השלמת פסוק, או מאמר חז"ל, לפעמים תרגום ארמית לעברית, ורובו ציטוטים ופירושים מגדולי המוסר ז"ל, והוא הנקרא מאיר המסילה. חלק ב' היא ראשית המסילה, והוא ליקוט של דברי קדמונים שיתכן שהם מקור לדברי הרמח"ל וכמובן על הקורא להחליט.

מסילת ישרים

ע"י דחו"מ (ח"א רמ"ט) כל מס"י מתחילתו ועד סופו בנוי על היסוד זה של ביעור הרע שלא ישאר שום שמץ כל דהו מהרע וכל המדרגות המנויות הן דרגא אחר דרגא בזיכור משמץ רע, והמשכיל בספריו יראה שספר מס"י הוא ספר כולל מכל הספרים שחיבר ויתכן שספרים שלמים כלולים בשורות ספורות במס"י ולו היה כותב ספרו בלשון של קבלה היינו מחליטים כולנו שכל הספר ועניניו הם עניני קבלה גדלותו של המ"י להוריד הענינים וקרובן ללשונו עד שבלמדנו אותו אנו מדמים שיש לנו שייכות בזה ביכלתו [של הגר"ס] לחבר ספרי נודע ביהודה בלי שיעור אבל אין ביכלתו לחבר אף דף אחד מספר מסילת ישרים (דחו"מ ח"א קט)

ע"י אור יחזקאל (אלול מב): טוב לראות דברי בעל המס"י שכל דבריו הם רוח הקודש ודבריו ברור מללו וחייבים הם לקרוע כל לב וכו'
ע"י אור יחזקאל (יראה ומוסר לח): נפלא לראות כמה אפשר להתעורר מדברי הלוצאטו יתכן ללמוד קטע מסוים פעמים רבות וכל פעם להתעורר תחילה ולמצוא הרגשים חדשים ופנינים יקרים בדבריו ובכל מלה אפשר לגלות ענינים רבים ועמוקים.
ע"י אור יחזקאל (תורה ודעת מג): למדתי קטע זה פעמים רבות אמנם כאשר האדם זוכה לסייעתא דשמאי מתעורר מחדש.

הקדמה למסילת ישרים

מי אני לכתוב הקדמה למסילת ישרים, אבל מאחר, והרי המחבר מתחיל: "החיבור הזה לא חברתיו ללמד לבני האדם את אשר לא ידעו, אלא להזכירם את הידוע להם כבר ומפורסם אצלם פירסום גדול", לכן השבתי לעצמי, שהרי יש כמה דברים שאנשים שוכחים או לא שמים לב להם, וזה יעזור להם בעבודתם.

בעבודת ה' צריכים לזכור שיש ב' כיתות, והם: א', אלה שפותחים את הספר. ב', אלה שלא פותחים. כמובן שספר זו אינו שייך רק לאלה שפותחים את הספר ורוצים לנסות לגדול. וכל א' שפתח ספר מוסר, או הלך לשיחת מוסר, חייב לשבח את עצמו שהוא בכלל הכת הראשונה, ובע"ה משם ילך הלאה. ולאלה שלא פותחים את הספר, אין הספר הוא מורה לדרך להם, ולא לנו איך להתייחס אליהם.

בענין מה שרוצים לקבל מהספר, יש לדעת שיש ג' חלקים בלימוד התורה: א', לימוד הלכות שהמטרה בהם לבא לידי מעשה, וכגון הלומד הלכות תפילין ובא לידי מעשה בעשייתו, והנחת התפילין, וכו'. ספר זה לא מיועד לשנות מעשיך, שהרי החיוב לקיים המעשים היא מתוך השו"ע וקבלת עול מלכות שמים.

ב. יש חלק נוסף בתורה שנקרא מוסר, שעיקרו הוא תיקון המידות, והביצוע שלו למעשה הוא בזה שיש שינוי במידות, שהמעשים שאנו עושים על פי השו"ע יהא שרשם במידות טובות. ולדוגמא יכול האדם לקום לשחרית בשביל הכבוד שמקבל על זה, או לקום מתוך אהבת ה' שרוצה לקיים את רצונו ית', ושניהם שווים בחלק המעשי, וכל ההבדל ביניהם הוא רק במידות, בשרש של המעשה, בקול רקעי שיוצא מהמעשה. כאן הוא מקום של הספר מסילת ישרים, והוא הכתוב בהקדמה "אין התועלת הנלקט מזה הספר יוצא מן הקריאה בו פעם אחת, כי כבר אפשר שלא ימצא הקורא בשכלו חדושים אחר קריאתו שלא היו בו לפני קריאתו אלא מעט, אבל התועלת יוצא מן החזרה עליו וההתמדה", "שכלו" דווקא, שזה לא ספר של חידושי שכל, אלא חידושי הרגש, ועמקות.

מסילת ישרים

ג. ויש עוד חלק בתורה והוא הלכות דעות, שהביצוע שלהם למעשה הוא בזה שחושבים נכון, כלומר זה שיודעים שכל מעשה שלנו פועל פעולה ממשית בעליונים, ולא רק שהוא קיום של אהבת ה' ויראת ה'. ולזה המחבר חיבר ספריו דרך ה' ודעת תבונות ועוד.

יצא לי נקודה בעבודת ה', שנ"ל שאני חייב לפרסם, והוא, שכל א' מאתנו מצטער מדברים, או מחסרון פרנסה, או חסרון כבוד (אפילו כבוד של התיר – מילדים שלנו, או מהבן זוג), או מבושות, או מצער של העבירות שלנו וכו'. אבל יצא לי חידוש גדול בזה, והוא, שיש לחשוב בזה, לדוגמא בן אדם שילד שלו מדרדר, האם עיקר הצער הוא מהבטול של החיים הטובים שלו, או הבושה מזה, או הצער לשכינה וכו', או אם עיקר הצער הוא שהוא לא יודע איך להמשיך בעבודת ה' בענין הזה.

בעיני נראה שתשעים אחוז מהצער שלנו היא מזה שהוא לא יודע מה לעשות בהמשך. אם הוא היה יודע מה לעשות לעזור לילד שלו, לא היה לו צער כמעט. ולא רק זה, אבל אם האבא מתייחס לילד, שהאבא יודע מה לעשות, זה יתן לילד עזרה לחזור למקום הנכון.

לדוגמא, אם ילד עושה עבירה בפרצוף של אביו, והאבא אומר לו "שלמה, הרבה ילדים בגיל שלך עוברים תקופות קשות, והרבה יוצאים מזה, אני בטוח מאה אחוז שאתה תצא מזה", ואחר כך האבא עושה את הדבר הקשה ביותר, ושוקק! אז בע"ה הילד איבד את הטעם טוב בזה שהוא מעצבן את אביו, והילד שומע שאביו מאמין בו שהוא יצליח, וההרגשה שהוא עשה הטא רק נמצא בו, ולא מאביו שהוכיח אותו (אכמ"ל). הרי יש לאבא דרך איך לצאת מזה בדרך המלך, ולא רק לכבוד עצמו, אלא לכבוד ה' ית'.

בכל דבר בחיים שלנו יש דברים שמושכים אותנו אליהם, ויש דברים שאנחנו דוחפים את עצמנו אליהם. זה הן בדברי עולם זה, והן במצות. יש הרבה אנשים שלא צריכים להתאמץ לאכול סעודת שבת, הרי אנחנו נמשכים לזה, ויש הרבה אנשים שדוחפים את עצמם לקום לשחרית, וזה לא בא ממילא, ולא נמשכים לזה ללא עמל. אם כן, צריכים לדעת כמה דברים: א', אנחנו לא מלאכי השרת, ולכן רק אפשר לדחוף את עצמנו חלק מסוים מהיום שלנו. ב', יכול להיות שיש סדר לימוד שאנחנו נמשכים אליו, ויש עוד סדר שאנחנו צריכים לדחוף את עצמנו אליו, והם אותו רמה של מצוה. וזה לא דווקא שהקשה ביותר הוא מצוה יותר גדול, על אף שכתוב לפום צערא אנרא, אבל התורה נתנה לבעל שכל, וכל א' יודע, שאם הסדר לימוד היא דבר שאנחנו נמשכים אליה, הרי אנחנו נלמד יותר שעות, ופחות היסורים, ונזכור את דברים יותר טוב וכו'.

באמצע סליחות השבתי לעצמי על החשבון הנפש, וחשבתי על כמה הצלחות שהיה לי בשנה זו, ואני מאד שמחתי בהם. ונוצר מזה קושי גדול, שהרי, אם הצלחתי בהם, הן בלימוד, והן במידות, והן בהטבה לאחרים, איך אני יכול להגיד בפה מלא, "אין לנו פה להשיב".

אלא פשר הדבר היא שצריכים ב' מבטים בענין: א', הוא החיוב להבין עומק הדין, ועי' לקמן פרק ד' שאפילו אבות הקדושים לא זכו בדין, ולזה צריכים לבקש מתנת חינם, ולהרגיש שכל שניה של ביטול תורה הוא חרבן העולם. ב' הוא החיוב גדול, והיינו, שעל אף שכל שניה של ביטול תורה היא חרבן העולם, מי שלומד כמות מסוימת, ומתוך עבודה ויראה מוסיף על הלימוד שלו, חייב לשמות בזה, ולהרגיש איתן בזה שהוא גודל בעבודה

מסילת ישרים

שלו (עי' מכתב מאליהו ח"א בענין נקודת הבחירה). וה"ה אם יש מישהו שר"ל עובר על כל שם"ה לאוים בקביעות, והוא מתגבר ומצליח לא לעבור על עבירה א', לא רק שאנחנו חייבים לשבתו על התקדמות שלו, הוא חייב לשבת את עצמו גם כן.

עוד דבר שהתעוררתי אליו כהכנה ליום הדין, והיא שיש ב' דברים שצריכים להפנים בימים נוראים, והם: א', קבלת עול מלכות שמים, והיינו שכל מצוה ומצוה שאנחנו עושים, עושים לא בגלל שכולם עושים, או בגלל שזה נעים לי, אלא צריכים לצרף לזה הרגשה של חיוב. ב', השמחה בעבודת ה', היינו ההרגשה ש"אני" רוצה להתפלל מתוך חיוב, ש"אני" רוצה לשמור עיני, "אני" רוצה ללמוד תורה. ללא ב' תנאים האלה, הרי כל מצותיו ותורתו היא מפיו ולחוץ, וכמצות אנשים מלומדה.

מסילת ישרים

הקדמת הרב המתבר זצ"ל

אמר המתבר, החיבור הזה לא חברתיו ללמד לבני האדם את אשר לא ידעו, אלא להזכירם את הידוע להם כבר ומפורסם אצלם פירסום גדול. כי לא תמצא ברוב דברי, אלא דברים שרוב בני האדם יודעים אותם ולא מסתפקים בהם כלל, אלא שכפי רוב פרסומם וכנגד מה שאמתתם גלויה לכל, כך ההעלם מהם מצוי מאד והשכחה רבה! על כן אין התועלת הנלקט מזה הספר יוצא מן הקריאה בו פעם אחת, כי כבר אפשר שלא ימצא הקורא בשכלו הדושים אחר קריאתו שלא היו בו לפני קריאתו אלא מעט, אבל התועלת יוצא מן החזרה עליו וההתמדה². כי יזכרו לו הדברים האלה הנשכחים מבני האדם בטבע³, וישים אל לבו חובתו אשר הוא מתעלם ממנה.

ותראה, אם תתבונן בהוה ברוב העולם, כי רוב אנשי השכל המהיר והפקחים החריפים ישימו רוב התבוננם והסתכלותם בדיקות החכמות ועומק העיונים, איש איש כפי נטית שכלו וחשקו הטבעי. כי יש שיטרחו מאד במחקר הבריאה והטבע, ואחרים יתנו כל עיונם לתכונה ולהנדסה, ואחרים למלאכות. ואחרים יכנסו יותר אל הקדש, דהיינו, למוד התורה הקדושה. מהם בפלפולי ההלכות, מהם במדרשים, מהם בפסקי הדינים. אך מעטים יהיו מן המין הזה אשר יקבעו עיון ולמוד על עניני שלמות העבודה, על האהבה, על היראה, על הדבקות, ועל כל שאר חלקי החסידות. ולא מפני שאין דברים אלה עקרים אצלם, כי אם תשאל להם, כל אחד יאמר שזהו העיקר הגדול. ושלא ידומה חכם, שיהיה חכם באמת, שלא יתבררו אצלו כל הדברים האלה. אך מה שלא ירבו לעיין עליו הוא מפני רוב פרסום הדברים ופשיטותם אצלם שלא יראה להם צורך להוציא בעיונם זמן רב. ולא ישאר לימוד הדברים האלה וקריאת הספרים מזה המין, כי אם אצל אותם שאין שכלם כל כך דק וקרוב להיות גם, שאלה תראה אותם שוקדים על כל זה ולא יזוו ממנו, עד שלפי המנהג הנוהג בעולם כשתראה אחד מתחסד לא תוכל לימנע מלחשוד אותו לגם השכל. ואולם תולדות המנהג הזה רעות מאד לחכמים ולבלתי חכמים, כי גורם שמאלה ומאלה יחסר החסידות האמיתי ויהיה יקר מאד למצוא אותו בעולם. כי יחסר מן החכמים למיעוט עיונם בו, ויחסר מן הבלתי חכמים למיעוט השגתם אותו, עד שידמו רוב בני האדם שהחסידות תלוי באמירת מזמורים הרבה ווידויים ארוכים מאד, צומות קשים, וטבילות קרח ושלג, כולם דברים אשר אין השכל נח בהם ואין הדעת שוקמה.

- מאיר המסילה -

¹ עי' עלי שור (ח"א עמוד פט): הנה ידיעות מפורסמות, כפי מדת פרסומן חסרה ההתבוננות בהן, ולכן אינן עוד בגדר אור אלא בגדר חכמה, והשפעה אינה נודעת להן עוד והשכחה רבה. וזה בנוי על דברי הדרך עץ חיים וז"ל: וזה תראה, כי שנים הם בתכונה אחת נבראו. שכל האדם, והתורה המשכלת אותו וכו', והוא דבר החכם (משלי ו כג) ותורה אור - אור ממש, ולא חכמה לבד וכו', ואף גם זאת, הנה בדקדוק גדול נמשלה לאש וכו', כי כל מלותיה ואותיותיה כמו גחלת הן, אשר בהנית אותן כן כאשר הן, לא ייראו כי אם גחלים וגם כמעט עמומות. ומי שישתדל לעסוק בה, אז תתלהב וכו' וכנגדה שכל האדם עשוי כן, כי גם כן יש לו כח השגה רבה, אך כאשר יתלהט בכח התבוננות וכו', הנה על כן חוב הוא מוטל על האדם לשים עצמו להתבונן וכו', ואם היתה הידיעה רחבה ועומדת על לב בני האדם לא היו חוטאים לעולם, אך לא היה אפילו היצר קרוב אליהם ושולט עליהם וכו', ולהיות שהקדוש ברוך הוא רצה שהאדם יהיה בעל יצר, שיוכל להיות מנוצח או נוצח בשיקול אחד, לכן שם בהם הידיעה, אך סגורה כגחלת, ושתוכל להתפשט כשלהבת, והבחירה ביד האדם.

² עי' שפתי חיים (מידות ועבודת ה' ח"ב תקמה): עיקר יסוד הלימוד הוא להפנים הדברים תוככי הלב, שהלב לא יתכחש למציאת של ידיעותיו.

³ עי' שפתי חיים (מידות ועבודת ה' ח"ב תקמה): הטבע שהם המידות הרעות של האדם, הם משכיחים ממנו הדברים המפורסמים מלבנו.

מסילת ישרים

והחסידות האמיתי הנרצה והנחמד, רחוק מציור שכלנו. כי זה דבר פשוט, מילתא דלא רמיא עליה דאינש, לאו אדעתיה (שבועות מב ע"א), ואף על פי שכבר קבועים בלב כל האדם הישר התחלותיו ויסודותיו, אם לא יעסוק בהם, יראה פרטיו ולא יכירם, יעבור עליהם ולא ירגיש בהם. ראה כי אין דברי החסידות ועניני היראה והאהבה וטהרת הלב דברים מוטבעים באדם עד שלא יצטרכו אמצעים לקנותם, אלא ימצאו אותם בני האדם בעצמם כמו שימצאו כל תנועותיהם הטבעיות, כשינה והקיצה, הרעב והשבע, וכל שאר התנועות החקוקות בטבענו, אלא ודאי שצריכים הם לאמצעים ולתחבולות לקנות אותם, ולא יבצרו גם כן מפסידים להם שירחיקום מן האדם, ולא יחסרו דרכים להרחיק מפסידיהם. אם כן אפוא, איך לא יצטרך להוציא זמן על העיון הזה לדעת אמיתת הדברים ולדעת הדרך לקנותם ולקיימם. מאין תבוא החכמה הזאת בלב האדם אם לא יבקשנה.

וכיון שכבר התאמת אצל כל חכם צורך תמימות העבודה וחובת טהרתה ונקיונה⁴, שזולת אלה אינה נרצית ודאי כלל, אלא נמאסת ומתועבת, כי כל לבבות דורש ה' וכל יצר מחשבות הוא מבין (דה"א' כח ט), מה נענה ביום תוכחה אם התרשלנו מן העיון הזה, והנחנו דבר שהוא כל כך מוטל עלינו שהוא עיקר מה ה' אלהינו שואל מעמנו⁵. היתכן שייגע ויעמול שכלנו בחקירות אשר לא נתחייבנו בהם, בפלפולים אשר לא יצא לנו שום פרי מהם ודינים אשר אינם שייכים לנו, ומה שחייבים אנו לבוראנו חובה רבה, נעזבוהו להרגל ונניחיהו למצות אנשים מלומדה.

אם לא נסתכלנו ולא עייננו מה היא היראה האמיתית ומה ענפיה, איך נקנה אותה ואיך נמלט מן ההבל העולמי המשכה אותה מלבנו⁶. הלא תשכה ותלך אע"פ שידענו חובתה.

האהבה, כמו כן, אם לא נשתדל לקבוע אותה בלבבנו בכח כל האמצעים המגיעים אותנו לזה, איך נמצאה בנו.

מאין יבוא הדבקות וההתלהטות בנפשותינו עמו יתברך ועם תורתו אם לא נשעה אל גדולתו ואל רוממותו אשר יוליד בלבנו הדבקות הזו.

איך תטהר מחשבותינו אם לא נשתדל לנקותה מן המומין שמטיל בה הטבע הגופני.

והמדות כולם הצריכות כמו כן תיקון והישרה. מי יישרם ומי יתקנם אם לא נשים לב עליהם ולא נדקדק בדבר דקדוק גדול.

הלא אם עיינו⁷ על הדבר עיון אמיתי, היינו מוצאים אותו על אמיתו ומטיבים לעצמנו, ומלמדים אותו לאחרים ומטיבים להם גם כן. הוא מה שאמר שלמה (משלי ב ד) אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה, אז תבין יראת ה'⁸. אינו אומר אז תבין

- מאיר המסילה -

⁴ היינו ה"לשמה" שבה (עלי שור ח"ב עמוד תרפה).

⁵ עי' אור יחזקאל (אלול מב): כל פעם שאני מזכיר דבריו כאן חוששני מאוד מחומרת הדברים, ולכן הנני מוסיף ומתקן מעט, שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה, אך טוב לראות דברי בעל המס"י, שכל דבריו הם רוח הקודש ודבריו ברור מללו, וחייבים הם לקרוע כל לב, דכל עבודה שאינה תמימה וטהורה ונקיה אינה רצויה כלל לפי ה' ית' אלא להיפך נמאסת ומתועבת וכו'.

⁶ עי' אור יחזקאל (אלול סב): היראה היא השגה רוחנית והרוחניות הם הרגשים דקים שאין בהם ממשות ולכן מטבעם יכולים לחלוף כשם שבאו אם לא ילחם תמיד למען ישארו הרגשים אלה בלבבו.

⁷ נון א'??

⁸ עי' אור יחזקאל (דרכי העבודה נב): להשיג יראת שמים צריך עבודה מתמדת ורצופה. עיי"ש (עמוד מב): כל שאינו מעמיק בבקשת יראת שמים אלא ניגש ליראה בהבנה פשוטה לא ישיגנה, וכולנו עמי הארצות בעינינו אלו.

מסילת ישרים

פילוסופיה, או תבין תכונה, או תבין רפואה, או תבין דינים, או תבין הלכות, אלא או תבין יראת ה'. הרי לך, שלהבין היראה צריך לבקש אותה ככסף ולחפש אותה כמטמונים. הרי איפוא במה שמלומד לנו מאבותינו ובמה שמפורסם אצל כל בן (דעת) [דת] דרך כלל, או, הנמצא זמן לכל שאר חלקי העיון ולעיון הזה לא יהיה זמן. למה לא יקבע אדם לעצמו עתים לפחות להסתכלות הזה, אם מוכרח הוא בשארית זמנו לפנות אל עיונים או אל עסקים אחרים.

והנה הכתוב אומר (איוב כח כח) הן יראת אדני היא חכמה⁹, ואמרו רבותינו ז"ל (שבת לא ע"ב) "הן אחת, שכן בלשון יוני קורין ל"אחת" הן. הרי שהיראה היא חכמה, והיא לבדה חכמה¹⁰. וודאי שאין נקרא חכמה מה שאין בו עיון. אך האמת היא, כי עיון גדול צריך על כל הדברים האלה לדעת אותם באמת, ולא על צד הדמיון והסברה הכוזבת¹¹, כל שכן לקנות אותם ולהשיגם¹².

ומי שיתבונן במ יראה שאין החסידות תלוי באותם הדברים שיחשבו המתחסדים הטפשים, אלא בדברי שלמות אמיתי וחכמה רבה, הוא מה שמשא רבנו עליו השלום מלמדנו באמרו (דברים י יב), ועתה ישראל מה ה' אלקיך שואל מעמך, כי אם ליראה את ה' אלקיך ללכת בכל דרכיו ולאהבה אותו ולעבוד את ה' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך, לשמור את מצות ה' ואת הקטיו. כאן כלל כל חלקי שלמות העבודה¹³ הנרצית לשמו יתברך, והם: היראה, ההליכה בדרכיו, האהבה, שלמות הלב, ושמירת כל המצות. היראה, היא יראת רוממותו יתברך שיירא מלפניו [כמו] (כמי) שיירא מלפני מלך גדול ונורא, ויבוש מגדולתו על כל תנועה שהוא בא להתנועע, כל שכן בדברו לפניו בתפלה או בעסקו בתורתו.

ההליכה בדרכיו כולל כל ענין יושר המדות ותקונם. והוא מה שביארו ז"ל (שבת קלג ע"ב), מה הוא רחום אף אתה רחום וכו'. וכלל כל זה שינהג האדם כל מדותיו וכל מיני פעולותיו על פי היושר והמוסר. וכללו חכמינו ז"ל (אבות פ"ב מ"א), כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם, דהיינו כל ההולך אל תכלית ההטבה האמיתית, דהיינו, שתולדתה חזק התורה ותקון אהוות המדינות.

ע"י אור יחזקאל (אמונה קנג): רק אחר שיטרח בזה כשם שטורחים מבקשי הממון והכסף יוכל להבין ולהכיר יראת ה', וזה מעיקרי עבודת האדם להשיג הרגש ביראת שמים, ואין זה מן הקלות, וחייב כל א' לטכס עצות היאך יוכל להגיע למדריגה שיהיה לו המשכה ליראת שמים. ע"י אור יחזקאל (יראה כ): כל החכמות שבעולם אפשר לרכוש בדרך אחרת, אבל יראת שמים היא הדבר היחידה שדרוש לכך יגיעה מרובה וחיפוש מעמיק כהשגת מטמונים וכסף.

⁹ אור יחזקאל (מכתבים שכג): עיקר החכמה נקראת על צורת החכמה כי החכמה יוצאת ע"ד השכל וע"י המשכיל והמושכל הוא צורת החכמה והמושכל של יראה הוא באמת החכמה האמיתית, כי עיקר הכל אשר ה' שואל מהאדם הוא היראה.

¹⁰ ע"י שפתי חיים (מועדים ח"ב דף סח): בגלל שמטרת כל החכמות היא להביא את האדם ליראת שמים חשיבות כל חכמה נמדדת לפי מדריגת היראה שמים שהיא מביאה את האדם, וכל חכמה שאינה מביאה לשלימות וליראת שמים אינה נכללת בגדר של חכמה.

¹¹ ע"י אור יחזקאל (יראה כ): לפי זה מובן למה איננו מבינים מוסר ויראת שמים כי ללא עיון גדול כל מושגינו והבנתנו רק בגדרי דמיון וסברא כוזבת.

¹² ע"י אור תורה (להגריא"ח אות מ): וכן מי שאינו עוסק בתורה נח לו להתפתות בעצת יצרו, שמראה לו על טוב רע ועל רע טוב שאין ידוע לו כל דבר מצוה בכל פרטיו, וכן בעונות, שבאמת הוא חכמה עמוקה כמו שנאמר, הן יראת ה' היא חכמה (איוב כח, כח), כמו שהאריך בזה החסיד בספר מסילת ישרים בדברים נפלאים, שבלתי אפשר לו לעמוד על עומק תחבולות רמיה של היצר הרע, אם לא על ידי התורה לכוון כל תנועותיו וכל דבוריו, ולשקול הכל בכל עת ובכל רגע על פי התורה.

¹³ ע"י אור יחזקאל (אלול קנא): יש לשים לב שראש לכולם הוא יראת שמים כי מהיראה חייב לנבוע כל שלימות העבודה.

מסילת ישרים

האהבה, שיהיה נקבע בלב האדם אהבה אליו יתברך עד שתתעורר נפשו לעשות נחת רוח לפניו, כמו שלבו מתעורר לעשות נחת רוח לאביו ולאמו, ויצטער אם חסר זה מצדו או מאחרים, ויקנא על זה וישמח שמחה רבה בעשותו דבר מזה.

שלמות הלב, הוא שתהיה העבודה לפניו יתברך בטוהר הכוונה, דהיינו, לתכלית עבודתו בלבד ולא לשום פנייה אחרת. ונכלל בזה שיהיה (לבו) שלם בעבודה ולא כפוסח על שתי הסעיפים או כעושה מצות אנשים מלומדה, אלא שיהיה כל לבו נתון לזה. שמירת כל המצות, כמשמעו, דהיינו שמירת כל המצות כלן בכל דקדוקיהן ותנאיהן.

והנה כל אלה כללים צריכים פירוש גדול, ומצאתי לחכמינו ז"ל שכללו החלקים האלה בסדר וחילוק אחר יותר פרטי ומסודר לפי ההדרגה המצטרפת בהם לקנות אותם על נכון¹⁴, והוא מה שאמרו בברייתא, הובאה במקומות שונים בש"ס ואחד מהם בפרק לפני איריהן (ע"ז דף כ ע"ב), זה לשונו, מכאן אמר רבי פינחס בן יאיר, תורה מביאה לידי זהירות, זהירות מביאה לידי זריזות, זריזות מביאה לידי נקיות, נקיות מביאה לידי פרישות, פרישות מביאה לידי טהרה, טהרה מביאה לידי חסידות, חסידות מביאה לידי ענוה, ענוה מביאה לידי יראת הטא, יראת הטא מביאה לידי קדושה, קדושה מביאה לידי רוח הקדש, רוח הקדש מביאה לידי תחית המתים.

והנה על פי הברייתא הזאת הסכמתי לחבר חבורי זה ללמד לעצמי ולהזכיר לאחרים תנאי העבודה השלמה למדרגותיהם. ואבאר בכל אחד מהם עניניו וחלקיו או פרטיו, הדרך לקנות אותו ומה הם מפסידיו, והדרך לישמר מהם. כי אקרא בו אני וכל מי שימצא בו נחת, למען נלמד ליראה את ה' אלקינו ולא תשכח ממנו חובתנו לפניו, ואשר חמירות הטבע משתדל להסיר מלבנו, הקריאה וההסתכלות יעלה על זכרוננו ויעירנו אל המצוה עלינו, וה' יהיה בכסלנו וישמור רגלנו מלכד. ותתקיים בנו בקשת המשורר האהוב לאלקיו (תהלים פו יא), הורני ה' דרכך אהלך באמתך יחד לבבי ליראה שמך, אמן כן יהי רצון.

פרק א – בבאור כלל חובת האדם בעולמו

- מאיר המסילה -

¹⁴ ע"י דעת חכמה ומוסר ח, א קיז: בספר מס"י שמבאר להברייאת דר' פנחס בן יאיר מפרק הזהירות עד פרק הקדושה הוא סובב הולך על יסוד זה, רק על נקודה הלזו להשמר מן יצר שלא יפגע ולא יתערב במעשינו וכו' עד ענין הקדושה שיהיה האסד נבדל ונעתק מן החומריות לגמרי.

מסילת ישרים

יסוד החסידות¹⁵ ושרש העבודה¹⁶ התמימה הוא שיתברר ויתאמת¹⁷ אצל האדם מה חובתו בעולמו¹⁸ ולמה צריך שישים מבטו ומגמתו בכל אשר הוא עמל כל ימי חייו¹⁹.

- מאיר המסילה -

¹⁵ עי' שפתי חיים (אמונה ובחירה ח"ב רלב): על אף שחסידות היא קרוב לסוף המדרגות של סולם ר' פנחס בן יאיר, עכ"ז בהתחלה צריך להציב בראש את המטרה לדעת ולהבהיר כי דרכי העבודה מגיעים אל החסידות והעבודה התמימה.

¹⁶ עי' מכתב מאלהו (ח"א עמוד 78) אם לא נדע מה הם היסוד והשורש של עבודתנו ברור שלא התעסקנו בהם וממילא אינם בלבנו כלל.

עי' עלי שור (ח"ב עמוד שלח), שיש כאן ב' מהלכים בבנין האדם: א', יסוד החסידות, והוא שהחסידות הוא מהקומות העליונות בבנין האדם, וזה מושתת על יסוד חזק הנושא כל בנין. אבל העבודה התמימה יש לה שורש, שממנו יצמיחה אורגנית, אך מכוונות ברוחניותו של האדם, וכל צמיחה מתחילה עם שורש, כי רק מהשורש יונק הצמח את חיותו עד כדי הבשלת הפרי, הרי עבודה היא תהליך של צמיחה איטית ואורגנית באדם וקנין מעלות הוא ענין של לימוד וקנין הנהגות קבועות. וקניית מעלות הוא גדר של בנין לפי תכנית.

ולהבין שהעבודה תהיה בגדר צמיחה עי' רמב"ן דברים ו יג, ויהיה פירוש "ואתו תעבוד" לדעתם, שתהיה לו בכל עת כעבד הקנוי המשרת לפני אדונו תמיד שעושה מלאכת רבו עיקר וצרכי עצמו עראי, עד שיבא מזה מה שאמרו (אבות ב יב) וכל מעשיך יהיו לשם שמים, שאפילו צרכי גופו לשם עבודת האל יהיו, יאכל וישן ויעשה צרכיו כדי קיום הגוף לעבוד ה' כענין שאמרו (בראשית רבה ט ו), והנה טוב מאד, זו שינה, וכי שינה טובה היא, מתוך שהוא ישן קמעא הוא עומד ועוסק בתורה ויתכוין בכל צרכי הגוף למקרא שכתוב (תהלים קמו ב) אהללה ה' בחיי אזמרה לאלהי וגו'. היינו שהעבודה היא תהליך פנימי המתחיל בעבודת כעבד הקנוי ומגיע במשך הזמן להצמיחה עד לשם שמים. ומרמז הרמב"ן שאת העבודה צריך להתפיס בעצם החיות בגדר אהללה ה' בחיי ותצמח העבודה ביחד עם החיים וכחלק אורגני מהחיים.

עי' אור יחזקאל (אמונה קצד): ללא היסוד והשורש הנכונים כל תורתו פורחת באויר וכל מעשיו בגדר מלומדה ולכן סופו לריק ולבהלה.

¹⁷ עי' אור יחזקאל (אמונה מו): ידיעה גרידא עדיין איננה מספקת לבנות עליה את עבודתו, על אף שהידיעה עצמה אינה נקנית בנקל, עכ"ז לא נשמת חובת עבודת ללא הוספה בירור ואימות, והוא לקרב הדברים בקרב לבו שיהיה פיו ולבו שוין וללא עמל וטורח השגת הבירור והאימות אין תקוה לאדם שיזכה להשיג הצלחתו בדרכי העבודה. ועיי"ש (עמוד נב) שירגיש בעצמותו את יסודות חיוב עבודתו, ובירור זה דרוש שיהיה במנוחה אמיתית ויתבונן ויחזור ויתבונן ביסודות אלורק כך יוכל לרכוש עצמו את יסודות האמונה.

¹⁸ עי' מכתב מאלהו (ח"א 316): כל אדם יודע שיש לו עולם ותכלית היותו בו ושמוחייב למלאות כל תכליתו. עי' שבת דף קנב ע"א, כי הלך האדם אל בית עלמו, אמר רבי יצחק מלמד שכל צדיק וצדיק נותנין לו מדור לפי כבודו.

עי' אור יחזקאל (אלול קנט): ההכרה ביסוד זה היא תחילת עבודתו הרוחנית של האדם שכל מי שאניו מבורר ומאומת אצלו מה חובתו בעולמו נמצא תחת אחיזת עיניים של העולם הזה, וענין זו מטעה את עיניו. ועיי"ש (דף רצא): שלזכות לעולם הבא לא יזכו אלא לאחר הבירור והאימות ומבלעדי זאת לא תתיכן זכיה בעולם הבא.

אור יחזקאל (תורה ודעת קכה): כדי לעקור את ההשרשה הראשונה לא מספיק לאדם שיעסוק בתורה ובמצוות אלא חייב לעשות פעולות מיוחדות לעקור את ההשרשות הקדומות וליצור בקרבו השרשות חדשות המנוגדות להבנות הקודמות, שחייב ליצור ידיעות ושרשים חדשים שכל תכלית חייו הם רק למען עולם הבא, וללא הכרה עמוקה זו אין מקום כלל שיזכה לחיי העולם הבא.

עיי"ש (עמוד קפז): רק על ידי הכרה, שהאדם נברא למען עולם הבא, יוכל להתגבר על תאות העולם הזה ומבלעדיה לא יוותר האדם בשום אופן על משיכתו ותאותו לעולם הזה.

עיי"ש (עמוד רט): אף לאחר שהבין שכל מהותו חיי עולם הבא, עדיין לא תושלם עבודתו שכיון שאין לו מושגים והבנות בחיי עולם הבא אף שיודע שזו עיקר מטרתו לא יטרח ל"כ להשיגה כי אינו יודע במה יזכה ומה יאבד כאשר לא ישיגנה וכדוגמת בן הכפר שלא הכיר בהנאות הנמצאות בכרכים אף שיאמרו לו שעיקר העונג נמצא בכרך אך כיון שלא הבינם והכירם לא ידאג שמא לא ישיגם ולכן צריך לצייר לעצמו חושית מה הם הנאות העולם הבא.

עי' אור יחזקאל (יראה ומוסר צה): הדרך הראשית לזכות לחסידות ושלימות היא בירור ואימות יסודות העולם הבא וההרחקה מחשיבות עולם הזה כל זמן שתאות ורצון עולם הזה מושרשת בו יתכן ויעשה פעולות ויחשוב שמעשיו טובים ומביאים אותו לשלימות וחסידות ובאמת רק תאות עולם הזה מדריכה אותו בכל מעשיו.

עיי"ש (עמוד קסו): עיקר החסידות הנתבעת מאתנו היא שיושרו החסידות בקרבנו

מסילת ישרים

והנה מה שהורונו חכמינו זכרונם לברכה הוא, שהאדם לא נברא אלא להתענג על ה' ולהנות מזיו שכינתו²⁰, שזהו התענוג האמיתי והעידון הגדול מכל העידונים שיכולים

עיי"ש (עמוד רצא): זה לא רק למתחילים אלא אף העוסקים בחסידות ובעבודה השלימה מחויבים תמיד להשריש הכרה זו ולפעול על פיה, וכל זמן שלא מושרש בקרבו יסודות אלו הוא חי על פי טבעו וטבע של האדם מבקש רק חיי עולם הזה.

¹⁹ עיי' דעת תורה (ח"ב עמוד ג): שעובד צריך שיהיה מבטו תיכף עם הפסיעה הראשונה לתכלית השלימות. ועיי' שם (עמוד ריח): שמשמע שאם מבטו כך אפילו אם לא יבא לידי כל מעשה גם כן מקבל שכר כאילו הכל נעשה כי מבטו ומגמתו של האדם היא עיקר הכל. ועיי"ש ח"ה ב' דף לח: אם שלט כזה תשים לפניך כי אז הדרך תהיה סלולה לפניך לטוב כל הימים ודאי. עיי' אור יחזקאל (אמונה קפ): כאשר נרגיל עצמו בעבודת החונך באמונה נזכה להתקרב אל ה' ית'.

²⁰ ועיי' עלי שור (ח"א קנד): רבותינו בעלי המוסר מצאו כי כל שאיפת האדם מיומו הראשון ממש היא ליהנות בראשיתו הוא מתענג על דברים גופניים במשך התפתחותו מתרחבת השגתו בתענוגים. משחקים כבוד, רכוש, ואם בן עליה הוא הוא שואף יותר ויותר לתענוגים רוחניים עד המטרה האחרונה להתענג על ה'.

עיי' עלי שור (ח"ב שב): שמקשה שהרי כתוב לקמן בפרק יט אמנם ודאי שמי שמתכוון בעבודתו לטהר נפשו לפני בוראו למען תזכה לשבת את פניו בכלל הישרים והחסידים לחזות בנועם ה' לבקר בהיכלו ולקבל הגמול אשר בעולם הבא לא נוכל לומר שתהיה כונה זו רעה, אכן לא נוכל לומר גם כן שתהיה היותר טובה, כי עד שהאדם מתכוין לטובת עצמו, סוף סוף עבודתו לצורך עצמו. אך הכונה האמתית המצויה בחסידים אשר טרחו והשתדלו להשיגה, הוא שיהיה האדם עובד רק למען אשר כבודו של האדון ב"ה יגדל וירבה, ע"כ. ואם דווקא זוהי הכוונה הנכונה למה הציב הרמח"ל בתחילת הספר את היסוד שהאדם לא נברא אלא להתענג על ה' וכי מקום העדין הזה הוא העוה"ב והלא זוהי הכוונה שלא לשמה? אלא הרמח"ל לא נכנס כלל לענין הלשמה ושלא לשמה בתחילת הספר רק הוא קובע כי תכלית יצירת האדם הוא לעולם הבא וזאת עלינו לדעת מיד עם התחלת העבודה. ואם האדם היה בונה כל עבודתו על שלימותו בעולם הזה היתה נעלמת ממנו כליל נצחיות האדם והעבודה וזה העיקר הגדול. הגע בעצמך כל מחשבה דיבור ומעשה שלך נצחיים הם, הכל קיים לחסד או לשבט לעולם הבא. חלקו של אדם בעולם הבא נבנה מכל מה שחשב דיבר ועשה בעולם הזה.

עיי' שפתי חיים (מועדים ח"ב קסט): אדם שהכין את עצמו לקבלת אותו השפע שואף מאו דלקבלו בהשתוקקות והנאה ללא גבול. השתוקקות זו מצויה רק באדם שאכן מבין את ערך הקדושה וסגולותיה הגדולות ועושה פעולות בימי חייו כדי לזכות בה, ובעולם הבא תצמיח שאיפתו זו את התוצאה בדיוק על פי מידת ההתוקקות שהרגיל את עצמו בה.

עיי' שפתי חיים (אמונה ובחירה ח"ב עו): שמקשה איך זה חובתו אלא זכותו, אלא קמ"ל שכל תכלית חובת האדם היא להגיע לשכר ותענוג.

עיי' אור יחזקאל (אלול רפא): יסוד וראשית העבודה ליצור בקרבו הרגשים של עולם הבא והנאה מזיו השכיח וכל זמן שלא יצר בקרבו הרגשים וטעם בעולם הבא ממילא תאותו היא רק חיי העולם הזה והרי נחשב בכלל מתיצב על דרך לא טוב ואינו בכלל המרוצים אליו ית' ואין לו כל תקוה לזכות לשלימות, ומשום הכי הכרחית היא השרשת תאות העולם הבא כדי שתשכח מאתו תאות העולם הזה כי אין נמצא אצל האדם ב' תאוות נפרדות ומשום הכי בשעה שהכניס תאות העולם הבא בלבו אבד תאות העולם הזה וכל עת שלא ישרשי זאת בקרבו ממילא תפעל תאות העולם הזה, ותאווה זו כאשר תתמיד ללא תאווה מנוגדת לה כל מעשיו ינבעו מכח תאות העולם הזה כי הרי הולך בעולמו וחשיב דיליה הוא לדור דור.

עיי' אור יחזקאל (אלול רמה): ידיעה בעלמא לא מספיקא אלא דרוש לכך בירור ואימות וביורור ביאורו שמנתח את הדברים זה כנגד זה ומברר אצלו את האמת, ואף בירור אין בו די אלא חייב לאמת את הדברים עד שיהיו פיו ולבו שוין.

עיי' אור יחזקאל (יראה ומוסר רו): כל מבטו ומגמתו חייבת לזכות לרצון ה' ית'.

עיי"ש (עמוד רנא): כפי שיש לו לאדם קשר להתקרבות אל ה' ית' כן יזכה בעולם הבא.

אור יחזקאל (מדות נב): כאשר יכיר האדם שכל חיי עבודתו עולם הבא אזי כל מדות הקנאה ותאוה וכבוד הממלאים את כל שאיפותיו ותקוותיו יתמעטו, שהסיבה לכל המדות נובעת מחמת שאיפת העולם הזה הממלא את חיינו. עיי"ש (עמוד עו): הדרך לעקירת המדות הרעות היא על ידי השרשת אהבת העולם הבא בקרבו ומאיסותו בחיי העולם הזה. עיי"ש (עמוד קנה): ההנאה מזיו השכיח אינה רק בולם הבא שצדיקים זוכים ליהנות מזיו השכיח אף בעולם הזה שבשעה שזכרים הצדיקים למדת החסד בשלימותה שהיא מדה ממידותיו של הקב"ה הרי הם נהנים מזיו השכיח בעולם הזה שזכרים למדותיו של הקב"ה. עיי"ש (עמוד רנב): להגיע ליסוד העל ידי עשיית המצות צריך לירד לעומק עשיית הצוות ושיהיה לו שייכות לפנימיות הדברים.

מסילת ישרים

להמצא. ומקום העידון הזה באמת הוא העולם הבא²¹, כי הוא הנברא בהכנה המצטרפת לדבר הזה²². אך הדרך כדי להגיע אל מחוץ הפצנו זה, הוא זה העולם²³. והוא מה שאמרו זכרונם לברכה (אבות פ"ד מט"ז) העולם הזה דומה לפרוודור בפני העולם הבא²⁴. והאמצעים המגיעים את האדם לתכלית הזה, הם המצוות אשר צונו עליהן האל יתברך שמו. ומקום עשיית המצוות הוא רק העולם הזה. על כן הושם האדם בזה העולם בתחלה כדי שעל ידי האמצעים האלה המזדמנים לו כאן יוכל להגיע אל המקום אשר הוכן לו²⁵, שהוא העולם הבא, לרוות שם בטוב אשר קנה לו על ידי אמצעים אלה. והוא מה שאמרו, זכרונם לברכה (עירובין כב ע"א), היום לעשותם ומחר לקבל שכרם. וכשתסתכל בדבר תראה כי השלמות האמיתי הוא רק הדביקות בו יתברך²⁶, והוא מה שהיה דוד המלך אומר (תהלים עג כח) ואני קרבת אלקים לי טוב²⁷. ואומר (שם)

- מאיר המסילה -

²¹ עי' עלי שור (ח"ב עמוד תקסו): שמקום של התענוג על ה' הוא העולם הזה. כל מערכת האמת בנוי על היסוד כי תכלית האדם היא להיות איש אמת אף שמצד טבעו הוא כולו שקרים איפה נעוץ השקר שלו הוי אומר בגוף הנמשך להנאות גשמיות ועיקר שאיפת האדם בחייו הוא ליהנות ככל האפשר אם כן מבינים כי הפיכת ה"כולו שקרים" לאיש אמת מתחיל בזה שיתלמד בתענוגים להבחין איזה תענוג הוא אמיתי ואיזהו אינו אמיתי, וכנ"ל רק התענוג על ה' הוא התענוג האמיתי. וזה העבודה לעולם הזה לבחין בתענוגים להתאוות להתענוג על ה'.

והוא מקשר לזה ב' דברים מהרמב"ם: א', הלכות תשובה (פ"י ה"ב) העובד מאהבה עוסק בתורה ובמצוות והולך בנתיבות החכמה לא מפני דבר בעולם ולא מפני יראת הרעה ולא כדי לירש הטובה אלא עושה האמת מפני שהוא אמת וסוף הטובה לבא בגללה ומעלה זו היא מעלה גדולה מאד ואין כל חכם זוכה לה והיא מעלת אברהם אבינו שקראו הקב"ה אוהבו לפי שלא עבד אלא מאהבה והיא המעלה שצונו בה הקב"ה על ידי משה שנאמר ואהבת את ה' אלהיך ובזמן שיאהוב אדם את ה' אהבה הראויה מיד יעשה כל המצוות מאהבה.

ב', ספר המצוות להרמב"ם (מצוות עשה מצוה ג): היא שצונו לאהבו יתעלה וזה שנתבונן ונשכיל מצותיו ופעולותיו עד שנשיגהו ונתענג בהשגתו תכלית התענוג וזאת היא האהבה המחוייבת. [המשך לשון הרמב"ם. ולשון ספרי לפי שנאמר ואהבת את ה' אלהיך איני יודע כיצד אוהב את המקום תלמוד לומר והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם כבר בארו לך כי בהשתכלות תתאמת לך ההשגה ויגיע התענוג ותבא האהבה בהכרח וכבר אמרו שמצוה זו כוללת גם כן שנדרש ונקרא האנשים כלם לעבודתו ית' ולהאמין בו וזה כשתאהב אדם תשים לבך עליו ותשבחהו ותבקש האנשים לאהב אותו וזה על צד המשל כן כשתאהב האל באמת כמה שהגיעה לך מהשגת אמיתתו הנה אתה בלי ספק תדרש ותקרא הכופרים והסכלים לידיעת האמת אשר ידעת אותה ולשון ספרי ואהבת את ה' אהבה על הבריות כאברהם אביך שנאמר ואת הנפש אשר עשו בחרן ר"ל כמו שאברהם בעבור שהיה אוהב השם כמו שהעיד הכתוב אברהם אוהבי שהיה גם כן לגודל השגתו דרש האנשים אל האמונה מחוזק אהבתו כן אתה אוהב אותו עד שתדרש האנשים אליו].

עי' שפתי חיים (אמונה ובחירה ח"ב רלג): שכר עולם הבא הוא תוצאה מעצם עבודת האדם והמשך עבודתו שהעבודה עצמה היא השכר והעבודה מסלק את המונעים והמפריעים לדביקות בה' ית'.

²² עי' אור יחזקאל (מכתבים רכא): כוונתו כי העולם הזה הוא חוצץ ומפסקת לאדם להרגיש את נועם מעשיו ליהנות מזיו שכינתו ית', אבל העולם הבא מוכנת בלי שום מפסיק לקבל הארת פניו ית'.

²³ עי' שפתי חיים (מידות ועבודת ה' ח"א נח): השלימות הוא הדביקות והוא להנאות מזיו שכינתו.

²⁴ עי' דחו"מ (ח"ג ט): כל הנסיונות הם איך שהוא מכוון כמדת הדפוס אשר ברא ה' בשבילו. עיי"ש (שם קמה): כל סוד עולם הזה כולו נסיון היינו שכולו בנוי על חלות הטעות של שליטת הטבע

²⁵ עי' שפתי חיים (אמונה ובחירה ח"א תמה): כל א' צריך להסתכל על כל מה שקורה לו בעולם הזה איך זה מתייחס לעבודת ה' ית'.

²⁶ עי' מכתב מאליהו (ח"ג 144): הדבקות הגמורה הרי היא ה"לשמה" השלם שאינה אלא ראיית האמת בפנים הלב ללא כל פנייות חיזויות.

עי' אור יחזקאל (אמונה קכא): כל המצוות כולם הם עצות כדי להתחזק באמונה הולתהגיע לשלימות. ועיי"ש (עמוד רלג): היינו התענוג על ה' וליהנות מזיו שכינתו. ועיי"ש (עמוד רלט): עיקר

מסילת ישרים

כז ד), אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש שבתו בבית ה' כל ימי חיי וגו', כי רק זה הוא הטוב, וכל זולת זה שיחשבוהו בני האדם לטוב, אינו אלא הבל ושוא נתעה. אמנם לכשיזכה האדם לטובה הזאת, ראוי שיעמול ראשונה וישתדל ביגיעו לקנותה, והיינו שישתדל לידבק בו יתברך בכח מעשים שתולדתם זה הענין והם הם המצוות.²⁸

והנה שָׁמוּ הקדוש ברוך הוא לאדם במקום שרבים בו המרחיקים אותו ממנו יתברך²⁹, והם הם התאוות החמריות אשר אם ימשך אחריהן, הנה הוא מתרחק והולך מן הטוב האמיתי. ונמצא שהוא מושם באמת בתוך המלחמה החזקה³⁰, כי כל עניני העולם בין לטוב בין למוטב הנה הם נסיונות לאדם³¹, העוני מצד אחד והעושר מצד אחד כענין

ההנאה הוא רק הנאה הרוחנית וכמ"ש החובות הלבבות שלנביאים גילה ה' שכן עולם הבא שכיון שיש להם טעם בחכמה יודעים ומבינים עונג רוחני.

עי' שפתי חיים (מועדים ח"א דף צ): רק אם יודעים את המטרה אפילו בתחילת הדרך אפשר להגיע לזה. ועיי"ש (דף שז), שמביא לצרף לזה: קיום התורה והמצוות משלים את נשמתו של האדם ועי"כ דבק בהקב"ה נמצא כי מי שחסרה לו מצוה נחסר הוא מהדביקות בה', ועי' שערי קדושה (ח"א ש"א) וכמו שלבוש גוף האדם יעשהו האומן בתבנית איברי הגוף כן עשה הוא יתברך את הגוף שהוא לבוש הנפש בתבנית דיוקן הנפש ברמ"ח אברים ולהם שס"ה גידים המקשרים את האברים, ולהמשיך על ידם הדם והחיות מאבר אל אבר כדמיון צנורות, ואחר יצירת הגוף נפח בו נפש חיה כלולה מרמ"ח איברים רוחנים ושס"ה גידים, ויתלבשו תוך רמ"ח איברים ושס"ה גידים, של הגוף ואז פועלים איברי הנפש פעולתן על ידי הכלים שהם איברי הגוף כגרון ביד החוצב בו, והראיה לזה כי לא יפעלו איברי הגוף פעולתם אלא בעוד הנפש בהם עין רואה ואוזן שומעת וכו', ובהסתלק הנפש חשכו הרואות בארובות ונתבטלו כל החושים מרמ"ח אברים.

עי' שפתי חיים (מידות ועבודת ה' ח"א נח): תחילה דיבר על חובת האדם בעולמו שהוא התכלית שהוא עולם הבא, ואח"כ מוסיף עוד נקודה בחובת האדם חוץ מהנ"ל והוא להגיע אל מדרגת השלימות, והיא הדיבקות בו ית' שעד כמה שהוא קרוב יותר אל ה' ית' באותה המדה הוא זוכה בשלימות וממלא בכך את חובתו בעולמו. ועיי"ש (עמוד תנב): הדביקות הוא השלימות מכיון שכמידת הדביקות והפנייה אל ה' ית' כך מידת הארת פניו ית' אליו אשר משפיעה בו את שפעו ויוצרת בקרבו את השלימות.

עי' אור יחזקאל (תורה ודעת קה): מחשבת הדביקות בו ית' חייבת להיות המניע ללכ פעולות המצוות ולזה ודאי שנדרשת הכנה מיוחדת ומבלעדיה אינו חושב כלל אודות הדביקות וכל מצוותיו הם בגדר מלומדה

עיי"ש (עמוד רנ): חייבים לעשות מעשים שתכליתן יהיו הדביקות וכל שמעשיו אינם מביאים לדביקות הרי הם מביאים אותו לר"ל להתרחקות מהקב"ה.

²⁷ עי' אור יחזקאל (דרכי עבודה רפא): אין המצוות והמעשים עיקר עבודתנו כי אלו מוגבלים בזמן ובמקום אבל האמת כי עבודתנו היא הדביקות בה' ית' וזו עבודת הלב ואינן המוגבלת כלל ולכן לעולם אסור לו להרפות מעבודתו. ועיי"ש (עמוד רעח): אמת אין הקב"ה מקפח שכר כל מצוה ומצוה אך הפעולות והמעשים שמביאים קורבה לקיום רצונו ית' הם העיקר.

עי' שפתי חיים (מידות ועבודת ה' ח"א תפז): ככל שנזכה בזמנים הקדושים (שבת ימים טובים ובעת התפילות שבכל יום) האלו להרגיש שאנו מתקרבים אל ה' ית' ודבקים בו כך יהיה לנו מושג גדול יותר בצורך ובחשיבות של העמל התמידי להתקרב אל ה' על ידי כל מעשה מצוה כי רק זהו הטוב האמיתי.

²⁸ עי' שפתי חיים (מידות ועבודת ה' ח"א תקעג): כל מצוה שאדם עושה היא בחינה שונה ונוספת של פנייה אל ה' ית' שעל ידה זוכה להתקרבות מסוימת ומיוחדת אל ה' ית' ולדביקות בו.

²⁹ דחו"מ (ח"ג ריט): דווקא מהרע יצא הטוב, ודווקא מתוך הנסיון יבא השכר.

עי' מעלות התורה (&) וזה מרומז בפסוק ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך דלכאורה נראה מיותר שהיה לו לומר ודברת בם בכל עת אלא שקאי על כל פרטי המניעות שיש לו לאדם כמ"ש בספר מסילת ישרים, יראה בכלם לעסוק בתורה ככל מה דאפשר

עי' דע"ת (ח"ג דף צב): המקום להתהוות גדול, המקום להתפשט, הנה זה רק על רפסודת[כך כתוב ולא הבנתי המילה] הרע, אם זה מקום להתגדל בו ולולא מציאות הרע לא היה לאדם מקום להתהוות גדול

³⁰ עי' שפתי חיים (מועדים ח"ג דף קכ): שזה מאבק תמידי הנמשך כל ימי חיי האדם עד יומו האחרון ובכל שעות היממה.

³¹ עי' דחו"מ (ח"ב קכה): רק דרך הנסיונות שהוא מידת הדין אפשר לזכות לעולם הבא, ואם רוצים לזכות בכל סוד עולם הבא בכל השלימות מוכרחים לעבור דרך כל סוד עולם הזה שהוא בכל סוד מדת הדין הגמור כולו רק יסורין קושי ועמל בתכלית ומזה זוכה לכל סוד העולם הבא.

מסילת ישרים

שאמר שלמה (משלי ל ט), פן אשבע וכחשתי ואמרת מי ה', ופן אורש וגנבתי וכו'. השלוח מצד אחד והיסורין מצד אחד, עד שנמצאת המלחמה אליו פנים ואחור³². ואם יהיה לבן חיל וינצח³³ המלחמה מכל הצדדין³⁴, הוא יהיה האדם השלם אשר יזכה לידבק בבוראו³⁵, ויצא מן הפרוודור הזה ויכנס בטרקלין לאור באור החיים. וכפי השיעור אשר כבש את יצרו ותאוותיו ונתרחק מן המרחקים אותו מהטוב ונשתדל לדבק בו, כן ישיגהו וישמח בו³⁶.

עיי"ש (שם רא): כל בחינה וניסון הוא אם הוא מהמציאות האמיתית והראיה ע"ז אם עומד בפני הנסיונות.

עיי' דעת תורה (ח"א דף קמה), שמש"כ (מלאכי ג ו) אני ה' לא שניתי טמון בו שה' הוא המצוי הראשון והמציאות באמת, ואנו צריכים להדבק במציאות האמיתית וצריכים הרבה סממנים לתקנו, ועל זה נתנו תורה ומצוות שכולם הם דרכים כיצד להכנס ולהתהוות מציאות מסוד המציאות האמיתית, והוא הכתוב כאן שכל העולם כולו נסיונות לאדם, ואם יעמוד על עמדו ולא יזוז ממקומו אז הוא בחינת אדם הוא אדם הקשור למציאות, ואז אין שום דבר בעולם הזה יכול לשלוט עליו וזה בן עולם הבא. ועיי"ש (ח"ב דף קיא): שמביא פירוש היעב"ץ לאבות (פרק ג משנה כג) שדרך ארץ בכאן כפשוטו מנהגו של עולם, זריעה קצירה שכיבה קימה בנין בתים אכילה שתייה ויתר מנהגו של עולם, יאמר כי לא ברא הש"י אלה הדברים כולם על מה שהם עליו, זולתי שיהיו נושאי התורה כי היא קדמה לעולם, כאומרו (משלי ח) ה' קנני ראשית דרכו. ואמרו במס' שבת (פט ע"א) במשה רבינו ע"ה שאמר למלאכים כתיב בתורה (שמות כ) כבד את אביך, כלום אב יש לכם תורה מה לכם. והוא מאמר התנא אם אין דרך ארץ אין תורה.

המצות לא באו לסדר מנהגו של עולם אלא כל הבריאה כולה נבראה בעיקר לשאת את התורה, היינו אחרי שיש מצות של כבוד אב ואם נחקק בבריאה מציאות של אב ואם כדי לקיים התורה, וכל הבריאה הטפלה לתורה ומצוות. ועיי' במן שנאמר (שמות טז ד) למען אנסנו הילך בתורתך אם לא, ופי' רש"י אם ישמרו מצות התלויות בו של איותירו ממנו ולא יצאו בשבת ללקוט. היינו שתכלית המצוות הוא ענין הנסיון שיש בקיום המצוות. לפני היעב"ץ מובנים שכל הבריאה היא נסיונות שמתנסה האדם תמיד בשמירת המצוות, ולכן אפשר לקרא לעולם הזה עולם הנסיונות. ועיי' מדרש (שמות רבה לא ג) אשרי אדם שהוא עומד בנסיונו שאין בריה שאין הקב"ה מנסה אותה העשיר מנסהו אם תהא ידו פתוחה לעניים ומנסה העני אם יכול לקבל יסורין ואינו כועס.

עיי' דע"ת (ח"ה א' דף רי): סוד כל הבריאה הכולה היא רק כדי לעמוד בנסיון. עיי' דע"ת (ח"ה ב' דף קיא): היינו שכל עניני העולם טעות וכולם בגדר הסתר פנים.

³² עיי' אור יחזקאל (יראה ומוסר קמג): רק אפשר לזכות להנאות מזיו שכינתו כאשר הוא עומד בנסיונות.

³³ עיי' אור יחזקאל (דרכי העבודה קלד): השגת ה' והדביקות בו היא רק כפי יכולתו להתגבר על הנסיונות.

³⁴ עיי' עלי שור (ח"ב רלד): היינו כאשר אדם מברך ברכה בפני חילונים הוא מתבייש ולכן אומר בשקט, וכאשר מברך בפני צדיקים מברך בקול רם כדי שיחשיבוהו לצדיק ???
עיי' אור יחזקאל (מכתבים מה): הביא על זה ר' יונה על אבות פ"ד מכ"ד: בנפול אויביך אל תשמח שגם לצד השני הסכנה להכשל בפח החנופה.

³⁵ עיי' דע"ת (ח"ב דף קצג): שמביא מדעת תבונות שכל זה אפשר לתקן הכל על ידי חכמה, אפילו אדה"ר היה יחודו ית' מתגלה עליהם מצד עצמם. ועיי' עלי שור (ח"ב עמוד נח): תמימות בהתמסרות לתורה ומצוות כלי מלא ביראה ועמידה בנסיונות זוהי שלימות.

³⁶ עיי' דעת תורה (ח"ד קע): סוברים אנחנו בענין עולם הבא ועולם הזה כשני דברים לעצמם וכו' טעות גדול הוא מחשבה זו. סוד הדבר היא כי כל יתרון עולם הבא ותקונו הוא דווקא מן העולם הזה כיתרון האור מן החושך הנאת האור הנהו דווקא מן החושך.

עיי' אור יחזקאל (יראה ומוסר קעג): עיקר הגדלות תלויה רק במדת עמידתו בנסיונות ואין הגדלות קשורה וכרוכה בכמות המעשים ואיכותם.

עיי' אור יחזקאל (מדות כד): יסוד עבודת האדם להיות תמיד במצב מלחמה עם יצו כי זו כל הצלחתו בעולמו לעמוד במלחמה.

מסילת ישרים

ואם תעמיק עוד בענין תראה כי העולם נברא לשימוש האדם³⁷. אמנם הנה הוא עומד בשיקול גדול, כי אם האדם נמשך אחר העולם ומתרחק מבוראו, הנה הוא מתקלקל, ומקלקל העולם עמו³⁸. ואם הוא שולט בעצמו ונדבק בבוראו ומשתמש מן העולם רק להיות לו לסיוע לעבודת בוראו³⁹, הוא מתעלה והעולם עצמו מתעלה עמו⁴⁰. כי הנה עליו גדול הוא לבריות⁴¹ כולם בהיותם משמשי האדם השלם המקודש בקדושתו יתברך, והוא כענין מה שאמרו חכמינו זכרונם לברכה בענין האור שגנזו הקדוש ברוך הוא לצדיקים וזה לשונם (הניגה יב ע"א), כיון שראה הקדוש ברוך הוא אור שגנזו לצדיקים, שמה, שנאמר (משלי יג ט) אור צדיקים ישמה. ובענין אבני המקום שלקה יעקב ושם מראשותיו אמרו (חולין צא ע"ב) אמר רבי יצחק, מלמד שנתקבצו כולן למקום אחד והיתה כל אחת אומרת, עלי יניח צדיק ראשו⁴².

והנה על העיקר הזה העירונו זכרונם לברכה במדרש קהלת (קהלת רבה פ"ז סי' יט) שאמרו, זה לשונם, ראה את מעשה האלהים וגו' (קהלת ז יג), בשעה שברא הקדוש ברוך הוא את אדם הראשון, נטלו והחזירו על כל אילני גן עדן ואמר לו, ראה מעשי כמה נאים ומשובחים הן, וכל מה שבראתי בשבילך בראתי, תן דעתך שלא תקלקל ותחריב את עולמי.

כללו של דבר, האדם לא נברא בעבור מצבו בעולם הזה, אלא בעבור מצבו בעולם הבא, אלא שמצבו בעולם הזה הוא אמצעי למצבו בעולם הבא, שהוא תכליתו. על כן תמצא מאמרי חכמינו ז"ל, רבים כולם בסגנון אחד מדמים העולם הזה למקום וזמן ההכנה, והעולם הבא למקום המנוחה ואכילת המוכן כבר. והוא מה שאמרו, העולם הזה דומה לפרוודור, כמו שאמרו ז"ל, היום לעשותם ומחר לקבל שכרם (עירובין כב ע"א), מי שטרח בערב שבת, יאכל בשבת (ע"ז ג ע"א). העולם הזה דומה ליבשה, והעולם הבא לים וכו' (קה"ר פ"א סי' לד), וכאלה רבים על זה הדרך.

ותראה באמת שכבר לא יוכל שום בעל שכל להאמין שתכלית בריאת האדם הוא למצבו בעולם הזה⁴³, כי מה הם חיי האדם בעולם הזה⁴⁴, או מי הוא ששמה ושליו ממש

- מאיר המסילה -

³⁷ עי' דעת חכמה ומוסר (ח"ד עמוד ש): מוסכם בפי כל שהוא ענין של קבלה אמנם כן הוא שכל הקבלה בנויה על יסוד זה, אבל מי לא יראה סוד גדול זה בחוש אם רק יתבונן בעינא פקיחא בהטבעת הבריאה כיך שכלה משועבדת לאדם.

עי' אור יחזקאל (תורה ודעת רד): היינו כאשר האדם מתבונן בבריאה וממנה לודם להכיר את בוראו, הרי הבריאה משמשת אמצעי לאדם להתעלות ועי"ז אף כל העולם כולו מתעלה.

³⁸ עי' מכתב מאליהו (ח"ג 313): כל אדם ואדם אחראי בעד חרבן כל העולם כולו. ועי' דחו"מ (ח"ב לז): האדם הוא המניע והמנהיג את כל הבריאה כולה משום שזהו הסוד הגדול של עצלם אלקים.

³⁹ עי' שפתי חיים (מועדים ח"א דף צח): שמביא על זה (בראשית ג יז) ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך ותאכל מן העץ אשר צויתך לאמר לא תאכל ממנו ארורה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנה כל ימי חיך, ועיי"ש (דף קנה) שהביא סנהדרין לז ע"א: נברא אדם יחידי ללמדך שכל המאבד נפש אחת מישראל מעלה עליו הכתוב כאילו איבד עולם מלא וכל המקיים נפש אחת מישראל מעלה עליו הכתוב כאילו קיים עולם מלא.

⁴⁰ עי' אור יחזקאל (דרכי העבודה רעג): היינו מאחר שעולם הזה הוא בריאה רוחנית ורק נתון תחת מלבוש גשמי ולכן שייך להתעלות רוחנית בו.

⁴¹ מכתב מאליהו (ח"ד 206): כשם שזה עילוי גדול לנברא כשאדם מגלה כבוד שמים על ידו כך חסרון הוא לנברא כשנגרם על ידו תרעומת והסתר פנים.

⁴² עי' דחו"מ (ח"א דף שא): אחרי שנתבאר שהאדם הוא מרכבה עליונה חביב האדם שנברא בצלם אז הרי כל הבריאה הוא כסא הכבוד.

⁴³ עי' אור יחזקאל (אמונה מז): אפילו לאחר שנתברר אצלו ביקום העולם הבא לא נשלמה עדיין עבודתו שחייב להוסיף לצייר לעצמו מהותו לש עולם הבא ולרכוש לעצמו הבנות היאך יהיה

מסילת ישרים

בעולם הזה. ימי שנותינו בהם שבעים שנה ואם בנבורות שמונים שנה ורהבם עמל ואון (תהלים צ י). בכמה מיני צער וחלאים ומכאובים וטרדות, ואחר כל זאת המות. אחד מני אלף לא ימצא שירבה העולם לו הנאות ושלוח אמיתית, וגם הוא אילו יגיע למאה שנה כבר עבר ובטל מן העולם.

ולא עוד אלא שאם תכלית בריאת האדם היה לצורך העולם הזה, לא היה צריך מפני זה שתנופח בו נשמה כל כך חשובה ועליונה, שתהיה גדולה יותר מן המלאכים עצמם, כל שכן שהיא אינה מוצאה שום נחת רוח בכל עינוגי זה העולם⁴⁵. והוא מה שלמדונו זכרונם לברכה במדרש קהלת זו לשונם (קהלת רבה פ"ו סי' ו) וגם הנפש לא תמלא⁴⁶ משל למה הדבר דומה לעירוני שנשא בת מלך אם יביא לה כל מה שבעולם אינם חשובים לה כלום, שהיא בת מלך. כך הנפש אילו הבאת לה כל מעדני עולם, אינם כלום לה. למה שהיא מן העליונים⁴⁷.

וכן אמרו רבותינו זכרונם לברכה (אבות פ"ד מכ"ב) על כרחך אתה נוצר ועל כרחך אתה נולד, כי אין הנשמה אוהבת העולם הזה כלל, אלא אדרבא מואסת בו. אם כן ודאי לא היה בורא הבורא יתברך בריאה לתכלית שהוא נגד חוקה ונמאס ממנה, אלא בריאתו של האדם למצבו בעולם הבא היא, ועל כן ניתנה בו נשמה זאת, כי לה ראוי לעבוד ובה יוכל האדם לקבל השכר במקומו וזמנו, שלא יהיה דבר נמאס אל נשמתו בעולם הזה, אלא אדרבא נאהב ונחמד ממנה וזה פשוט.

והנה אחר שידענו זה נבין מיד חומר המצוות אשר עלינו ויקר העבודה אשר בדינו. כי הנה אלה הם האמצעים המביאים אותנו אל השלמות האמיתית, אשר בלעדם לא יושג כלל. ואולם ידוע כי אין התכלית מגיעה אלא מכח קיבוץ כל האמצעים אשר נמצאו ואשר שימשו להגיעו⁴⁸, וכפי כח האמצעים ושימושם, כן יהיה התכלית הנולד מהם, וכל הפרש קטן שימצא באמצעים תבחן תולדתו בבירור ודאי, בהגיע זמן התכלית הנולד

גודל השכר בעולם הבא, וישיגה רק על ידי שישתמש בכח המחשבה והציור שיש באדם, והוא החשבון הפסד מצוה כנגד שכרה וכו'.

⁴⁴ ע"י אור יחזקאל (אמונה קסו): חוץ מההכרה בתכלית העולם הבא ובגודל הענוש והעידון הנמצאים בעולם הבא מ"מ צריך לחשוב לבטל את הרע וכן בכל עבודת ה' צריך להשביח את המידות טובות, ולהשפיל הרעות.

⁴⁵ היינו מעצם מציאותו של אדם הוא רואה באמת תכליתו כי עצם מציאות האדם מחייב לתפקידו לעבדה ולשמרה (דע"ת ח"ד פז),

⁴⁶ ע"י שפתי חיים (מידות ועבודת ה' ח"ב ל): כאשר הנפש מתאכזבת וחשבה ריקנות שהרי לא קבלה משהו רוחני שוב מפתה היצר הרע שיוסיף כבוד גאווה תאוה ממון ובזה תתרצה הנפש ואילו הנפש מרגישה שלא קבלה כלום, אבל ברוחניות כל הישג רוחני הוא קנין לנפש המביא לסיפוק ולאור שיעליו יבנה המשך עלייתו והתקדמותו הרוחנית.

⁴⁷ ע"י מכתב מאליהו (ח"א 100) כל עיקר מה שאדם מתאוה לכל מיני תענוגי עולם הזה הוא רק משום שהוא רוצה להשתיק בדרך תחילת דמיון הרגשת החסרון שהוא מוצא בעצמו אשר באמת אינה אלא רעב רוחני געגועי הנשמה למצב שלימותה.

ע"י שפתי חיים (מועדים ח"א רנח): כיון שהנשמה גזורה מכסא הכבוד ותפקידה שהוא לשוב למקורה ע"י מעשיה הטובים, לכן הוטבע בנשמה הכח של השאיפה לעליה והתקרבות לה' ית', אלא שהיצר הרע מטעה את האדם ומפנה את כח השאיפה לדרך לא נכונה לתאוות העולם הזה ותשוקותיו.

⁴⁸ ע"י עלי שור (ח"א פ): כל תר"ג המצות מצוה אחת הן, כי הם חיינו והחיים אינם מתחלקים לאברים, אלא כל הגוף הוא אורגניזם אחד הנושא את החיים, כך כל המצוות ביחד הן חיינו. אם ישאלו אדם מה כואב לו יותר כשיורידו לו צפורן או כשיוציאו לו עין או כשיתחוהו בבטנו, לא ירצה בשום אופן לשער איזה כאב יותר נוח לו. הנה העין אינו אבר שהנשמה תלוי בה, וכ"ש לא הצפורן, ובכ"ז כאב נטילת גדול מנשוא, כי הגוף חי מרגיש כאב, לא ישוער בהעדר ממנו אפשר דבר טפל. כך התורה אינה מבדילה בין המצות קלות וחמורות, ובין סוגי המצות השונות כל המצוות ביחד הם אורגניזם רוחני חי, ובהעדר מצוה קלה אחת חסרון ומום הוא בצורתו הרוחנית של האדם.

מסילת ישרים

מקיבוץ כולם כמו שכתבתי, וזה ברור. מעתה ודאי הוא שהדקדוק שידקדק על ענין המצות והעבודה מוכרח שיהיה בתכלית הדקדוק, כאשר ידקדקו שוקלי הזהב והפנינים לרוב יקרם, כי תולדתם נולדת בשלמות האמיתית והיקר הנצחי שאין יקר למעלה ממנו.

נמצינו למדים כי עיקר מציאות האדם בעולם הזה הוא רק לקיים מצוות ולעבוד ולעמוד בנסיון⁴⁹. והנאות העולם אין ראוי שיהיו לו אלא לעזר ולסיוע בלבד⁵⁰, לשיהיה לו נחת רוח וישוב דעת למען יוכל לפנות לבו אל העבודה הזאת המוטלת עליו. ואמנם ראוי לו שתהיה כל פנייתו רק לבורא יתברך⁵¹, ושלא יהיה לו שום תכלית אחר בכל מעשה שיעשה אם קמץ ואם גדול, אלא להתקרב אליו יתברך⁵², ולשבור כל המחיצות המפסיקות בינו לבין קונו, הן הנה כל עניני החומריות והתלוי בהם, עד שימשך אחריו יתברך ממש כברזל אחר אבן השואבת⁵³. וכל מה שיוכל לחשוב שהוא אמצעי לקורבה הזאת, ירדוף

- מאיר המסילה -

⁴⁹ עי' אור יחזקאל (יראה ומוסר קלז): אין גבול לגודל הנסיונות בו אנו מחויבים לעמוד. אור יחזקאל (דרכי העבודה רפג): מטרת הנסיון להוציא את הכח אל הפועל וכמ"ש הרמב"ן (בראשית כד א) לגבי אברהם אבינו ע"ה שהיו הכוחות בפועל ורצה הקב"ה להוציאם אל הפועל כי האדם דומה לבאר עמוק וריק להוציא ת המים וע"י הנסיון יוציא וישאב את המים. עי' אור יחזקאל (אמונה רצה): כן אף עיקר ותכלית כל הבראה כולה להעמיד את האדם בנסיון ולראות האם יתחזק מזה באמונתו או להיפך יכשל בה, ודרך העליה וההצלחה היא כשיראה את הקשיים שלכאורה ניצבים בפניו ומ"מ יתחזק ולא יפול בפח הטמון לרגלו. אור יחזקאל (מכתבים ריא): לא כהבנת העולם כי הנסיונות הוא רק לצדיקים, יכ כל עניני העולם הם רק נסיונות, וכל עבודתו והצלחתו הוא להיות מושל על חומריו. אור יחזקאל (מדות רצט): הנהגת ה' ית' שיתכן שאף במעשיו הטובים יש מקום ליצר הרע. אור יחזקאל תורה ודעת שכ: העמידה בנסיונות הכרחית לבנין האדם ותחילת בנינו של עם ישראל היה ע"י נסיונות העשרה נסיונות שנתנסה אברהם אבינו, וכיון שעמד בכולם נוצר כלל ישראל, וזה מקיל עלינו להתגבר על עיכובים המונעים מאתנו עבודתנו ע"ז בידוענו שזהו מטרת הבראה.

⁵⁰ עי' דחו"מ (ח"ב קכז): שהרי כל מציאות עולם הזה היא בכלל אך ורק היום לעשותם, ואין שום למחר לקבל שכרם כאן.

⁵¹ עי' אור יחזקאל (דרכי העבודה שכא): חובתנו אינה מסתכמת בעשיית מצוות בעלמא אלא מחובתו לבקש דרכים המקרבים אותו להקב"ה וכל אשר יראה שמקרב אותו להקב"ה יחפש וירדוף אחריו והדברים אשר מונעים אותו מהשגת רוחנית יברח מהם. עי' שפתי חיים (מועדים ח"א דף קנג): הכנתנו לראש השנה הן כדי חזק כל ערך של עבודת ה' ולגנות ולמאוס כל ערך שאינו דרוש לכלל עבודת ה'.

⁵² עי' שפתי חיים (מידות ועבודת ה' ח"א תנ): שהביא דברי הדרך ה' ח"א פרק ד אות ו': והנה שורש כל ענין העבודה הוא היות האדם פונה תמיד לבוראו, והוא שידע ויבין שהוא לא נברא אלא להיות מתדבק בבוראו, ולא הושם בזה העולם אלא להיות כובש את יצרו, ומשעבד עצמו לבוראו בכח השכל, הפך תאות החומר ונטיתו, ויהיה מנהיג את כל פעולותיו להשגת התכלית הזו, ולא יטה ממנו.

⁵³ עי' עלי שור (ח"ב מד): ההבדל בין מצוה ועבירה במצוה יש תענוג של ממש ומי שטעם טעמו נמשך אחיו כברזל אחרי מגנט אבל כח המשיכה של הדמיון (לעבירות) הפקיע הקב"ה ממנו. לעבירה יש משיכה חזקה מצד הדמיון אבל תענוג של ממש אין בה וכו' בצד הקדושה יש תענוגים של ממש ומילוי אמיתי תענוג אמיתי ועדון גדול בצד הטוואמה אין כל אלה והנה מי שהתחיל לטעום טעמה של קדושה נמשך באמת אחריה כברזל אחרי מגנט, אבל לפני שטעם אותו אין דמיון קוסם לו ואין משיכ המגנטית אל הקדושה מורגשת.

ועי"ש (עמוד רנ): עי' חוה"ל (שער הפרישות ב) כוונת התורה להמשיל את השכל בכל תאוות הנפש ולהגבירו עליהן. וצ"ע האם כוונת התורה והמצוות כולן להביאנו למלחמה תמידית נגד התאוות עד שננצח אותן? יש לנשמה ולכן יש משיכה אבל היא אינה מגיעה בעצמתה לזו של הצד שכנגד. כל רצון הנובע מאיזו מידה או תאוה דורש את שלו בתקיפות כזאת עד שנדמה לנו כאילו אנחנו מוכרחים למלאותו אולם תקיפות זאת מורגשת רק כל עוד שאנחנו נמצאים בתוך השטח המגנטי של הרצונות. כשאנו מתרחקים מהשטח הזה אין המשיכה המגנטית פועלת עוד. בזה אנו עומדים על המשמעות העמוקה של ההליכה נגד רצונות, כל עוד שהרצונות שולטים בנו אנו נמצאים בתוך השטח המגנטי שלהם והם מושכים אותנו בעוז. כשאנו מתלמדים לעשות מעשים נגד הרצונות אנו יוצאים מהשטח ההוא. אז נפתח לנפישו השער להיכנס לשטח המגנטי של הקדושה הנשמה והשכל עליו נאמר משכני אחרך נרוצה נגילה ונמשחה בך נזכירה דודך מייך

מסילת ישרים

אחריו ויאחו בו ולא ירפהו, וכל מה שיוכל לחשוב שהוא מניעה לזה, יברח ממנו כבורח מן האש. ובענין שנאמר (תהלים סג ט) דבקה נפשי אחרוך בי תמכה ימינך. כיון שביאתו לעולם אינה אלא לתכלית הזה, דהיינו להשיג את הקירבה הזאת במלטו נפשו מכל מונעיה ומפסידיה.

והנה אחר שידענו והתברר אצלנו אמיתת הכלל הזה, יש לנו לחקור על פרטיו לפי מדרגותיהם מתחלת הדבר ועד סופו, כמו שסדרם רבי פינחס בן יאיר במאמר שלו שהבאנו כבר בהקדמתנו, והם: הזהירות הזריוות הנקיות הפרישות המטהרה החסידות הענוה יראת החטא והקדושה, ועתה נבארם אחד אחד בסיעתא דשמיא.

פרק ב – בביאור מדת הזהירות

הנה ענין הזהירות הוא שיהיה האדם נזהר במעשיו ובעניניו, כלומר מתבונן ומפקח⁵⁴ על מעשיו ודרכיו⁵⁵ הטובים הם אם לא, לבלתי עזוב נפשו לסכנת האבדון חס וחלילה⁵⁶, ולא ילך במהלך הרגלו כעור באפלה⁵⁷. והנה זה דבר שהשכל יחייבהו ודאי, כי אחרי שיש לאדם דעה והשכל להציל את עצמו ולברוח מאבדון נשמתו, איך יתכן שירצה להעלים עיניו מהצלתו, אין לך פחיתות והוללות רע מזה ודאי. והעושה כן הנה הוא פחות מהבהמות ומהחיות אשר בטבעם לשמור את עצמם, ועל כן יברחו וינסו מכל מה שיראה להם היותו מזיק להם.

וההולך בעולמו בלי התבוננות אם טובה דרכו או רעה, הנה הוא כסומא ההולך על שפת הנהר⁵⁸, אשר סכנתו ודאי עצומה ורעתו קרובה מהצלתו, כי אולם חסרון השמירה מפני העורון הטבעי או מפני העורון הרצוני, דהיינו סתימת העינים בבחירה וחפץ אחד הוא.

והנה ירמיהו היה מתאונן על רוע בני דורו מפני היותם נגועים בנגע המדה הזאת, שהיו מעלימים עיניהם ממעשיהם בלי שישימו לב לראות מה הם הלהעשות אם להעזוב. ואמר עליהם (ירמיה ח ו) אין איש נחם על רעתו לאמר וגו', כלה שב במרוצתם כסוס שוטף במלחמה⁵⁹. והיינו שהיו רודפים והולכים במרוצת הרגלם ודרכיהם⁶⁰, מבלי שיניחו זמן לעצמם לדקדק על המעשים והדרכים, ונמצא שהם נופלים ברעה בלי ראות אותה⁶¹.

מישרים אהבוך. כשאר משכיה זאת מחתחילה לפעול באדם אין עוד צורך להמשוך אותו לעבודת ה' בשלשלאות של ברזל הוא בעצמו משתוקק אליה כי מעתה הוא טועם עטמה של העבודה.

⁵⁴ עי' עלי שור (ח"א דף צ): יש לחלק בין התבוננות לפיקוח, וצריך לברר לעצמו מה ההבדל ביניהם. עי' הערה 61. ועי' דע"ת (ח"ג יא): הזהירות הוא להיות מושל ב"דעה", ואם אינו זהיר היינו אינו מושל על עצמו, היינו אין בו דעה.

⁵⁵ עי' עלי שור (ח"א דף צ): מעשים שהם פרטים לדרכים שהם מידות.

⁵⁶ עי' אור יחזקאל (מדות פה): אפילו מעשה א' של כשלון יכול להביאו עד שאול תחתית.

⁵⁷ עי' עלי שור (ח"ב קסט): לא לחטט בעבר ולא לחפש חוויות קדומות שאפשר לתלות בהם את התנהוות המידה או ההרגל אל מבט אחורנית יתקן את האדם אלא המטב קדימה, שאין דבר בנפש שאין לו תקנה. גם לימוד מוסר לבד רב כחו לשנות הרגלים ומידות, ומידות הם ציורים כיצד לפעול או להגיב במצב מסוים ציורים אלה נתנו להחליפם לציורים אחרים יותר מתאימים במערת העבודה. מלימוד הזהירות למיין כל ההרגלים שלנו לחזק את הטובים ולבטל הרעים שבהם.

⁵⁸ עי' דחו"מ (ח"א רמב): כל החיים בעולם הזה הוא על שפת הנהר, וכל התורה היא מהות של על שפת הנהר שאין בין גהנם לג"ע אלא כחוט השערה.

⁵⁹ עי' אור יחזקאל (דרכי העבודה קכח): הסיבה העיקרית לחטאת בני אדם אינה תלוי בחסרון אמונה אלא מחמת אי התבוננות. ועיי"ש (רלב): רק הבלבול וההרגל מונע אותנו מלחשוב ולבחון דרכינו. ועיי"ש (עמוד שמה): שאף העוסקים בתורה מתוך עיון ויגיעה מכל מקום כ"ז רק במה שהורגלו בתורתם אבל בענינים הקשורים לידיעת ה' ית' אף הם שרוים בתרדימה. הכלל הוא כולם

מסילת ישרים

ואולם הנה זאת באמת אחת מתחבולות היצר הרע וערמתו להכביד עבודתו בתמידות על לבות בני האדם⁶², עד שלא ישאר להם ריוח להתבונן ולהסתכל באיזה דרך הם הולכים, כי יודע הוא שאלולי היו שמים לבם כמעט קט על דרכיהם⁶³, ודאי שמיד היו מתחילים להנחם ממעשיהם, והיתה החרטה הולכת ומתגברת בהם עד שהיו עוזבים החטא לגמרי⁶⁴. והרי זו מעין עצת פרעה הרשע, שאמר (שמות ה ט) תכבד העבודה על האנשים וגו', שהיה מתכוין שלא להניח להם ריוח כלל לבלתי יתנו לב או ישימו עצה נגדו, אלא היה משתדל להפריע לבם מכל התבוננות בכח התמדת העבודה הבלתי מפסקת, כן היא עצת היצר הרע ממש על בני האדם, כי איש מלחמה הוא ומלומד בערמימות, ואי אפשר למלט ממנו אלא בחכמה רבה והשקפה גדולה.

הוא מה שהנביא צווח ואומר (חגי א ה, ז) שימו לבבכם על דרכיכם, ושלמה אמר בחכמתו (משלי ו ה) אל תתן שנה לעיניך ותנומה לעפעפיך הנצל כצבי מיד וגו'. וחכמינו ז"ל אמרו (מועד קטן ה ע"א) כל השם ארחותיו בעולם הזה זוכה ורואה בישועתו של הקדוש ברוך הוא. ופשוט הוא, שאפילו אם יפקח האדם על עצמו, אין בכחו לינצל אלולי הקדוש ברוך הוא עוזרו⁶⁵, כי היצר הרע תקיף מאד, וכמאמר הכתוב (תהלים לו לב) צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו ה' לא יעזבנו וגו'. אך אם האדם מפקח על עצמו, אז הקדוש ברוך הוא עוזרו וניצול מן היצר הרע⁶⁶, אבל אם אינו מפקח הוא על עצמו, ודאי שהקדוש ברוך הוא לא יפקח עליו. כי אם הוא אינו חס, מי יחוס עליו. והוא כענין מה שאמרו

שרויים בתרדימה ויש שתרדימתם כללית ואין להם קשר לרוחניות, ויש שתרדימתם חלקית ורק עיני אמונה או תקון מדותיהם הרעות רחוקים מהם.

⁶⁰ ע"י שפתי חיים (מידות ועבודת ה' ח"ב לו): לכן אלה שחסרי מנוחת הנפש נשארים עם חסרונותיהם וכל זמן שלא עמלים לתקנם הם רק גדלים והולכים, אור יחזקאל (אלול קפט): בשעה שאדם מבולבל ומוטרד בעיני עולמו לא גייע אדם להכרת עצמו ומצבו כי המבולבל אינו בגדר אדם כלל, שהרי יסודו של אדם היא מעלת המחשבה ובעת הבלבול והטרדה אין לו אפשרות למחשבה והתבוננות ולכן אינו אדם כלל ובעת טרדה והבלבול יתכן שאסד רץ ועושה פעולות שונות ואינו יודע לאן רץ ומה מטרידו ודוחקו ואין לו זמן לחשוב כלל אודות סיבת מרוצתו. ע"י אור יחזקאל (אמונה נא): ההרגלים והטבעים שבהם שקוע האדם ומעסיקים את לבו מונעים ממנו מנוחת והתבוננות והרגליו וטבעיו הם תאוות העולם הזה.

⁶¹ ע' דעת תורה (ח"ג קנז): שהזהירות לא יתכן להיות כי אם ע"י מושלים ביצרם וזה למעלה מן הטבע אם כן מאחר שזה התחלת הסולם זה התחלת האדם וזה להיות למעלה מן הטבע ע"כ מקומו עולי למעלה}. ומש"כ כאן שהיו נגועים מידה הזאת היינו זה לא סתם עבירה בעלמא של אי שימת לבהגורם למכשולים אלא אי שימת לב הוא מדה כזאת???

⁶² ע"י שפתי חיים (מועדים ח"ג דף יג): שציין לקמן פרק כא: כי בהיות השכל טרוד ונחפז בדאגותיו ובעסקיו אי אפשר לו לפנות אל ההתבוננות הזה.

⁶³ ע"י אור יחזקאל (אמונה רעב): קשה שהרי כל א' לפעמים לומד מוסר מתוך התבוננות ומ"מ אין הדברים משפיעים עלינו לעזוב החטא לגמרי ומיד בעוזבנו את לימוד המוסר שוב אנו חוזרים לדרכינו הרעה, וכאן אומר שבהתבוננות מועטת יעזוב החטא אלא נראה שבעת שמצב האדם ששואף להשיג עולם הזה אף בעת שישים לבו על דרכיו לא יעזרוהו כי הבלבול וחוסר המנוחה יטרידוהו עד אין סוף, וכל דברי הרמח"ל הם בעת שאינו שרוי בבלבול אזי יועילו המחשבה והתבוננות.

⁶⁴ אור יחזקאל (אלול קצד): היינו שבעת שאדם ניחם על הרעה כבר עזב דרך הרעה ועבר לדרך הטוב.

⁶⁵ ע"י אור יחזקאל (תורה ודעת רסז): בפשטות זו נובעת מגודל כח היצר.

⁶⁶ ע"י אור יחזקאל (יראה ומוסר קט): מכיון שאדם מכל חלקיו שרוי בתוך הרע לכן להנצל ממנו מוכרח לעזר ה' ומבלעדיה אין לו שום תקוה, אמנם אין לו לבטוח על סיעתא דשמיא אלא צריך לעשות השתדלות.

מסילת ישרים

רבותינו זכרונם לברכה (ברכות לג ע"א) כל מי שאין בו דעה אסור לרחם עליו⁶⁷, והוא מה שאמרו (אבות פ"ג מ"ד) אם אין אני לי מי לי.

פרק ג – בבאור חלקי הזהירות

הנה הרוצה לפקח על עצמו שתים הנה ההשקפות הצריכות לו: האחת, שיתבונן מהו הטוב האמיתי שיבחר בו האדם והרע האמיתי שינוס ממנו. והשניה, על המעשים אשר הוא עושה לראות אם הם מכלל הטוב או מכלל הרע⁶⁸. וזה בשעת מעשה ושלא בשעת מעשה⁶⁹. בשעת מעשה, שלא יעשה שום מעשה מבלי שישקול אותו במאזני זאת הידיעה. ושלא בשעת מעשה, שיעלה לפניו זכרון כלל מעשיו, וישקול אותם כמו כן במאזני המשקל הזה, לראות מה יש בם מהרע למען ידחה אותו, ומה מן הטוב להתמיד בו ולהתחזק בו. ואם ימצא בהם מן הרע, אז יתבונן ויחקור בשכלו איזה תחבולה יעשה לסור מן הרע ההוא וליטהר ממנו.

ודבר זה הודיעונו חכמינו זכרונם לברכה באמרם (עירובין יג ע"ב) נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא, ועכשיו שנברא יפשפש במעשיו, ואיכא דאמרי ימשמש במעשיו⁷⁰. ותראה ששני הלשונות הם שתי אזהרות טובות ומועילות מאד, כי הנה הפשפוש במעשים⁷¹ הוא לחקור על כלל המעשים ולהתבונן בו⁷², הנמצא בהם מעשים אשר לא יעשו אשר אינם הולכים על פי מצות ה' וחקיו, כי כל אשר ימצא מאלה יבערם מן העולם. אך המשמוש היא החקירה אפילו במעשים הטובים עצמם, לחקור ולראות היש בענינם איזה פניה אשר לא טובה או איזה חלק רע שיצטרך להסירו ולבערו, והרי זה כמשמש בבגד לבחון הטוב וחזק הוא או חלש ובלוי, כן ימשמש במעשיו לבחון תכונתם בתכלית ההבחנה, עד שישאר זך ונקי. כלל הדבר יהיה האדם מעיין על מעשיו כולם ומפקח על כל דרכיו שלא להניח לעצמו הרגל רע ומדה רעה⁷³, כל שכן עבירה ופשע.

- מאיר המסילה -

⁶⁷ ע"י דעת תורה (ח"ג עמוד א): השואל מה ענין שאין בו דעה לזהירות. אלא ענין הזהירות היא להיות מושל על עצמו להיות עומד למעלה מהרגליו וטבעיו וזהו סוד הדעת שהו אלמעלה מכל המדות סוד הקדושה ודאי וזהו אשר העמיד המס"י ענין הדעה במדת הזהירות, והוא מאמר חז"ל כל ת"ח שאין בו דעה נבילה טובה הימנו כי לו לא היה עוצר רוחו להכנס ללא קריאה שאין בו דעה להיות מושל ברוחו אז כל ריבוי מעלותיו היו בטלים כי סוד כל עצמות האדם הוא המושלל וזה סוד הדעת.

⁶⁸ ע"י שפתי חיים (מידות ועבודת ה' ח"א פה): החשבון הראשון קלה שהרי זה לא נוגע לנו אישי, אבל החשבון השני היא מלא נגיעות, וקשה ביותר.

⁶⁹ ע"י אור יחזקאל דרכי העבודה רסז: וכן לאחר עשיית המעשים יוסיף עוד לבדוק את המעשה שנעשה מאין נבע, וכ"ז נכלל בגדר יראת שמים.

⁷⁰ עשה טוב יתכן ויעשה אף ללא לימדו מוסר אמנם סור מרע לא יתכן ללא מוסר כי ללא מוסר ועול יראת שמים אינו מבחין כלל במהות הרע ויכול לחשוב על מעשים ופעולות רעות כאילו וצדקות הם (אור יחזקאל יראה ומוסר פה)

ע"י אור יחזקאל (מדות כה): בכל פעולה טמונה סכנה רבה לאין שיעור כי בקטנות יכול אדם ליפול עד לשאול תחתית וכמאמר חז"ל אין בין גיהנם לגן עדן אלא כחוט השערה, ועיי"ש (דף מח): שאף במעשיו הטובים לא יתערב מחשבה רעה.

⁷¹ דחו"מ (ח"ג קמד): זה הוצאת יצר הרע, ואז נעשה חלק של הקב"ה ושזה ענין גילוי יחודו.

⁷² דחו"מ (ח"א רנד): זהירות היא יבטול הרע וזה דרגא להיות מושלים ביצרם, שכל יסוד ספר זו היא ביעור הרע.

⁷³ ע"י אור יחזקאל (אמונה קעח): בעת שאדם לא תיקן מודה אחת וטמונה בו הרי הוא בסכנה גדולה שכאשר המדה בו אינה רוגעת אלא פועלת בהתמדה כי עלינו להבין שכל מדה וחסרון הנמצאת באדם אין המדה מסתפקת באיזה פרט אלא מקפת המדה כל חיי האדם.

ע"י אור יחזקאל תורה ודעת שא: בעת שנמצא בו הרגל ומדה רעה כל מעשיו מודרכים לא ע"י מחשבתו אלא הרגליו הם המנחים אותו.

מסילת ישרים

והנני רואה צורך לאדם שיהיה מדקדק ושוקל דרכיו דבר יום ביומו⁷⁴, כסוחרים הגדולים אשר יפלוסו תמיד כל עסקיהם למען לא יתקלקלו, ויקבעו עתים ושעות לזה, שלא יהיה משקלו עראי אלא בקביעות גדול, כי רב התולדה הוא. וחכמים זכרונם לברכה הורונו בפירושי צורך החשבון הזה, והוא מה שאמרו ז"ל (בבא בתרא ע"ב) על כן יאמרו המושלים בואו חשבון, על כן יאמרו המושלים ביצרים בואו ונחשב חשבוננו של עולם, הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עברה כנגד הפסדה וכו'⁷⁵. וזה כי העצה האמיתית הזאת לא יוכלו לתת אותה ולא לראות אמיתה אלא אותם שכבר יצאו מתחת יד יצרם ומשלו בו⁷⁶, כי מי שהוא עדיין חבוש במאסר יצרו, אין עיניו רואות האמת הזאת, ואינו יכול להכירה, כי היצר מסמא את עיניו ממש⁷⁷. והנה הוא כהולך בחושך, שיש לפניו מכשולות ואין עיניו רואות אותם, והוא מה שאמרו ז"ל (בבא מציעא פג ע"ב) תשת חושך ויהי לילה זה העולם הזה שדומה ללילה⁷⁸.

והבן כמה נפלא המאמר האמיתי הזה למי שמעמיק להבין בו, כי הנה חושך הלילה שני מיני טעויות אפשר לו שיגרום לעין האדם, או יכסה את העין עד שלא יראה מה שלפניו כלל, או שיטעה אותו עד שיראה עמוד כאילו הוא אדם ואדם כאילו הוא עמוד⁷⁹. כן חומריות וגשמיות העולם הזה, הנה הוא חושך הלילה לעין השכל, וגורם לו שתי טעויות: האחת, אינו מניח לו שיראה המכשולות שבדרכי העולם, ונמצאים הפתאים הולכים לבטח ונופלים ואובדים מבלי שהגיעם פחד תחלה. והוא מה שאמר הכתוב (משלי ד יט) דרך רשעים כאפלה לא ידעו במה יכשלו, ואומר (שם כב ג) ערום ראה רעה ונסתר ופתיים עברו ונענשו, ואומר (שם יד טז) וכסיל מתעבר ובוטח, כי לבם בריא להם כאולם, ונופלים טרם ידעו מהמכשול כלל.

והטעות השניה והיא קשה מן הראשונה, היא שמטעה ראיתם עד שרואים הרע כאלו הוא ממש טוב, והטוב כאילו הוא רע, ומתוך כך מתחזקים ומחזיקים מעשיהם הרעים, כי אין די שחסרה מהם ראית האמת לראות הרעה אשר נגד פניהם, אלא שנראה

- מאיר המסילה -

⁷⁴ עי' דחו"מ (ח"ב עז): כאן רואים חיוב לצפר ולחזור ולצרף את כל מעשה ומעשה
⁷⁵ עי' דעת תורה (ח"ג עמוד יג): וקשה למה צריכים המושלים ביצרים להורות לנו את זה זה לא דבר פשוט. אלא החשבון המעשים אין זה רק ענין של יתרון רווחים אשר יגיעו לו על ידי חשבון עסקיו, אלא הענין האמיתי הוא שעכשיו שנברא ישפוש וימשמש, זה נחיצות, והוא גופי תורה, וללא זה יכלו מעטם? הכח שלהם ככח גולם אוטומטי ללא כל מעצור.

⁷⁶ עי' שפתי חיים (מידות ועבודת ה' ח"א פב): אלו המושלים ביצרים יכולים לתת עצה כיצד הם עצמם הגיעו למדרגתם והצליחו להיות מושלים ביצרים.

⁷⁷ אור יחזקאל (מכתבים שלג): התורה הראה לנו בהתחלת התורה הזאת כי חטא של אדם הראשון היה על דרך זה כי חשב כי מצוה הוא עושה כי אמר האשה אשר נתנה לי עלזר היא נתנה לי וכו'.

⁷⁸ עי' עלי שור (ח"ב פו): על זה בא התורה להאיר את העולם והגוף ולהורות אורח חיים ברור בכל מצבי העולם והגוף. ועי"ש (דף תקלז): שטעויות כאלו מצויות בכל שטחי המחשבה והעצה להימלט מטעויות היא רק שהאדם לא יסמוך על חכמתו ויציע מסקנותיו לחכמים וישמח על כל ביקורת, והחז"א כתב כי חכם אמיתי יהנה ממיטבי יותר מתנא דמסייע, כי ע"י הקושיא הוא עומד יותר על האמת וניצול משקר.

עי' דחו"מ (ח"ג קסא) שעולם הבא היא בעצם אור.
עי' אור יחזקאל תורה והדעת נב: רק החכמה והריאה מאירה את עיני האדם לראות בחושך כי בחשיכה אינו מבחין כלל במהות החטא.

⁷⁹ עי' שפתי חיים (מידות ועבודת ה' ח"א קא): אם מסתכלים על עולם הזה ממבט האמת אפשר לראות גם עכשיו את השקר בממשלת זדון אפשר להיווכח שהיא רק כעשן מעט מן האמת דוחה הרבה מן השקר כפי שמעט מהאור דוחה הרבה מהחושך.

עי' אור יחזקאל (מדות רמח): השבילים נראים ישרים וכולם שוים אין הפרש ביניהם לעין הרואה.

מסילת ישרים

להם למצוא ראיות גדולות ונסיונות מוכיחים לסברותיהם הרעות ולדעותיהם הכוזבות, וזאת היא הרעה הגדולה המלפפתם ומביאתם אל באר שחת, והוא מה שאמר הכתוב (ישעיהו ו' י') השמן לב העם הזה ואזניו הכבד ועיניו השע פן וגו'. וכל זה מפני היותם תחת החושך וכבושים המה תחת ממשלת יצרם. אך אותם שכבר יצאו מן המאסר הזה, הם רואים האמת לאמיתו ויכולים ליעץ שאר בני אדם עליו.

הא למה זה דומה, לגן המבוכה הוא הגן הנטוע לצחוק הידוע אצל השרים, שהנטיעות עשויות כתלים כתלים, וביניהם שבילים רבים נבוכים ומעורבים, כולם דומים זה לזה, והתכלית בהם הוא להגיע אל אכסדרה אחת שבאמצעם. ואמנם השבילים האלה מהם ישרים ומגיעים באמת אל האכסדרה, ומהם משגים את האדם ומרחיקים אותו ממנה. ואמנם ההולך בין השבילים הוא לא יוכל לראות ולדעת כלל אם הוא בשביל האמיתי או בכוזב, כי כולם שווים, ואין הפרש ביניהם לעין הרואה אותם, אם לא שידע הדרך בבקיאות וטביעות עין, שכבר נכנס בהם והגיע אל התכלית שהוא האכסדרה. והנה העומד כבר על האכסדרה, הוא רואה כל הדרכים לפניו, ומבחין בין האמיתיים והכוזבים, והוא יוכל להזהיר את ההולכים בהם לומר זה הדרך לכו בו. והנה מי שירצה להאמין לו, יגיע למקום המיועד, ומי שלא ירצה להאמין וירצה ללכת אחר עיניו, ודאי שישאר אובד ולא יגיע אליו.

כן הדבר הזה, מי שעדיין לא משל ביצרו, הוא בתוך השבילים, לא יוכל להבחין ביניהם. אך המושלים ביצרם, שכבר הגיעו אל האכסדרה, שכבר יצאו מן השבילים וראו כל הדרכים לעיניהם בברור, הם יכולים ליעץ למי שירצה לשמוע, ואליהם צריכים אנו להאמין. ואמנם מה היא העצה שהם נותנים לנו, בואו השבון, בואו ונחשב חשבוננו של עולם. כי כבר הם ניסו וראו וידעו שזה לבדו הוא הדרך האמיתי להגיע האדם אל הטובה אשר הוא מבקש ולא זולת זה.

כללו של דבר צריך האדם להיות מתבונן בשכלו תמיד בכל זמן ובזמן קבוע לו בהתבודדו, מה הוא הדרך האמיתי לפי חק התורה שהאדם צריך לילך בו. ואחר כך יבוא להתבונן על מעשיו אם הם על הדרך הזה אם לא. כי על ידי זה, ודאי שיהיה לו נקל לטהר מכל רע וליישר כל דרכיו, וכמו שהכתוב אומר (משלי ד' כו) פלס מעגל הגליך וכל דרכיך יכוננו, ואומר (איכה ג' מ') נחפשה דרכינו ונחקרה ונשובה עד ה'.

פרק ד – בדרך קנית הזהירות

הנה מה שמביא את האדם על דרך כלל אל הזהירות הוא לימוד התורה⁸⁰, והוא מה שאמר רבי פינחס בתחלת הברייתא, תורה מביאה לידי זהירות⁸¹. אמנם על דרך פרט המביא לזה הוא ההתבוננות על חומר העבודה אשר חייב בה האדם, ועומק הדין עליה. ויצא לו זה מן העיון במעשים הכתובים בספרי הקודש, ומן הלימוד במאמרי החכמים זכרונם לברכה המעוררים על זה.

- מאיר המסילה -

⁸⁰ עי' דחו"מ (ח"א רמ) שהלומד תור הווראה חורמ הדין בא מזה לידי זהירות. ועי' דעת תורה (ח"ד סד): בלתי לימוד תורה לא יתכן בשום אופן להגיע אל הזהירות שכשהו אלודמ תורה בראותו שעל מעשה אחת יש מסכתות שלמות ועיונים בלתי סוף ואף בכמות ר"ל ברבוי יתחיל להתבונן מהו מעשה עד היכל מגיעה ההסתעפות.

⁸¹ התוצאות של תורה הצריכה להיות זהירות (דחו"מ ח"א קנה) מהותה ומציאות של תורה שכל דבר הלכה שלומד מוכרח שיבוא לידי יראה וזהירות, ואם לאו אין זה לימוד התורה (דחו"מ ח"א רמד).

מסילת ישרים

והנה יש בהתבוננות הנה הערות הערות בהדרגה לשלמי הדעת ולפחותים מהם ולכלל ההמון כולו. לשלמי הדעת, תהיה להם ההערה במה שיתברר להם כי רק השלימות הוא הדבר הראוי שיחמד מהם ולא זולת זה, ושאינן רע גדול מחסרון השלמות וההרחקה ממנו⁸². כי הנה אחר שיתבאר זה אצלם ויתבאר להם, כמו כן היות האמצעים אליו המעשים הטובים והמדות הטובות, ודאי הוא שלא יתמצו מעולם להמעיט מאלה האמצעים או להקל בהם, כי כבר נתבאר אצלם שאם אמצעים אלה ימעטו להם⁸³, או אם האמצעים יהיו חלשים⁸⁴ ולא בכל החוזק המצטרך בהם, הנה לא ישיגו בהם שלמות אמיתי, אלא יגרע מהם כפי מה שגרעו הם בהשתדלותם. ונמצאים חסרי השלימות מה שהוא להם צרה גדולה ורעה רבה, על כן לא יבחרו אלא להרבות בהם ולהחמיר בכל תנאיהם, ולא ינחוו ולא ישקטו מדאגה מדבר, פן יחסר מהם מה שיגיע אותם אל השלימות אשר הם חפצים. והוא מה שאמר שלמה המלך עליו השלום (משלי כח יד) אשרי אדם מפתח תמיד, ופירשו זכרונם לברכה (ברכות ס ע"א) שהוא בדברי תורה כתיב.

והנה סוף זאת המדרגה היא הנקראת יראת חטא, שהיא מן המשובחות שבמדרגות. והוא שיהיה האדם ירא תמיד ודואג פן ימצא בידו איזה שמץ חטא שיעכבהו מן השלימות, אשר הוא חייב להשתדל בעבורו. ועל זה אמרו ז"ל (ב"ב עה ע"א) על דרך המשל מלמד שכל אחד נכוה מחופתו של חבירו, כי אין זה מטעם הקנאה אשר תפול רק בחסרי הדעת כמו שאכתוב עוד בסיעתא דשמיא, אלא מפני ראותו עצמו חסר מן השלימות מדריגה שהיה יכול להשיגה כמו שהשיגה חבירו. והנה על פי ההתבוננות הנה, ודאי שלא ימנע השלם בדעתו להיות זהיר במעשיו.

אך לפחותים מאלה, תהיה ההערה לפי הבחנתם. והוא לפי ענין הכבוד אשר הם מתאווים לו. וזה, כי זה פשוט אצל כל בעל דעת, שאין המדרגות מתחלקות בעולם האמיתי שהוא העולם הבא אלא לפי המעשים, ושלא יתרומם שם אלא מי שהוא רב המעשים מחבירו, ואשר הוא מעט המעשים הוא יהיה השפל. אם כן איפוא איך יוכל האדם להעלים עיניו ממעשיו או למעט השתדלותו בזה, אם אחר כך ודאי יצר לו בזמן שלא יוכל לתקן את אשר עוותו.

והנה יש מהפתאים⁸⁵ המבקשים רק להקל מעליהם, שיאמרו למה נייגע עצמנו בכל כך חסידות ופרישות, הלא די לנו שלא נהיה מהרשעים הנידונים בגיהנם, אנחנו לא נדחוק עצמנו ליכנס בגן עדן לפני ולפנים, אם לא יהיה לנו חלק גדול יהיה לנו חלק קטן, אנו די לנו בזה, ולא נכביד על משאנו בעבור זאת⁸⁶.

אמנם שאלה אחת נשאל מהם, היוכלו כל כך על נקלה לסבול בעולם הזה החולף לראות אחד מחבריהם מכובד ומנושא יותר מהם ומושל עליהם, וכל שכן אחד מעבדיהם או מן העניים הנבזים ושפלים בעיניהם, ולא יצטערו ולא יהיה דמם רותח בקרבם, לא

- מאיר המסילה -

⁸² ע"י אור יחזקאל (תורה ודעת קסא): לו היה יסוד זה ברור לנו לא היה שייך כלל למצוא אצלנו מדת ההסתפקות ברוחניות, כי הסיבה להסתפקות הי אמשום שאינו מרגיש את ההבדל בין חלק רב למועט ודומה בעיניו שכל החלקים שווים.

⁸³ היינו בכמות (שפתי חיים מידות ועבודת ה' ח"א נט).

⁸⁴ באיכות (שפתי חיים מידות ועבודת ה' ח"א נט).

⁸⁵ ע"י אור יחזקאל (אמונה מז): טעותם נובעת מכח שלא ציירו לעצמם מהות עולם הבא דהמציייר עולם הבא מה הוא לא יסתפק בחלק קטן אלא ישאף להגביר חלקו בכל מה שיוכל להשיג.

⁸⁶ ע"י דעת תורה (ח"א קסט): בהתבונן האדם יראה בעצמו כי מקנא הוא לגוים ומהחילוים שהם פטורים מכל, אמנם כאשר רואים סוס וכל בהמה גם כן יקנא בהם על חפשותם באמת כי אין להם שום עול.

מסילת ישרים

ודאי. כי הנה עינינו הרואות כל עמל האדם להנשא על כל מי שיוכל, ולשים מקומו בין הרמים יותר, כי היא קנאת איש מרעהו. ואם יראה חברו מתרומם והוא נשאר שפל, ודאי שמה שישבול הוא מה שיוכרח לסבלו, כי לא יוכל למנוע ולבבו יתעשש בקרבו.

מעתה אם כך קשה עליהם להיות שפלים מזולתם במעלות המדומות והכוזבות, שאין השפלות בם אלא לפנים ולא ההנשא אלא שוא ושקר, איך יוכלו לסבול שיראו עצמם שפלים יותר מאותם האנשים עצמם אשר הם עתה שפלים מהם, וזה במקום המעלה האמיתית והיקר הנצחי, שאף על פי שעכשו אין מכירים אותו ואת ערכו, על כן לא יחושו אליו, אבל בזמנו ודאי שיכירוהו לאמיתו לצערם ולבשתם, ודאי שלא יהיה להם זה אלא צער גדול ונצחי.

הרי לך שאין הסבלנות הזוה, אשר הם דורשים לעצמם להקל מהם חומר העבודה, אלא פיתוי כוזב שמפתה יצרם אותם ולא דבר אמיתי כלל. וכבר לא היה מקום לפיתוי זה להם לולי היו רואים אמיתת הענין. אבל לפי שאין מבקשים אותו והולכים ושונים לרצונם, הנה לא יוסר מהם פתויים עד הזמן אשר לא יועיל להם, כי לא יהיה עוד בידם לתקן את אשר שחתו.

הוא מה שאמר שלמה המלך עליו השלום (קהלת טו) כל אשר תמצא ירך לעשות בכחך עשה, כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול אשר אתה הולך שמה. והיינו כי מה שאין האדם עושה עד שהכח מסור בידו מבוראו, הוא הכח הבחירי המסור לו כל ימי חייו שהוא בהם בחירי ומצוה לעשות, הנה לא יוכל לעשותו עוד בקבר ובשואל, שאין הכח הזה עוד בידו, כי מי שלא הרבה מעשים טובים בחייו, אי אפשר לו לעשותם אחרי כן. ומי שלא חשב חשבון מעשיו, לא יהיה לו זמן לחשבו או. ומי שלא התחכם בעולם הזה לא יתחכם בקבר, וזהו שאמר, כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול אשר אתה הולך שמה.

אך ההערה לכל ההמון הנה הוא בענין השכר ועונש עצמם, בראות עומק הדין עד היכן מגיע, אשר באמת ראוי להודעו ולהתחרד תמיד, כי מי יעמוד ביום הדין ומי יצדק לפני בוראו באשר השקפתו מדקדקת על כל דבר קטן או גדול⁸⁷. וכן אמרו רבותינו ז"ל (חגיגה ה ע"ב) ומגיד לאדם מה שיחו, אפילו שיחה קלה שבין איש לאשתו מגידים לו לאדם בשעת הדין. עוד אמרו (יבמות קכא ע"ב) וסביבו נשערה מאד, מלמד שהקדוש ברוך הוא מדקדק עם חסידיו כחוט השערה.

אברהם הוא אברהם האהוב לקונו, עד שהכתוב אמר עליו (ישעיה מא ח) אברהם אוהבי, לא פלט⁸⁸ מן הדין מפני דברים קלים שלא דקדק בהם, על שאמר, במה אדע, אמר לו הקדוש ברוך הוא היך ידוע תדע כי גר יהיה זרעך (פרקי דרבי אליעזר פרק מח). על שכרת ברית עם אבימלך בלא ציווי של מקום, אמר לו הקב"ה היך שאני משהא בשמחת בניך שבעה דורות (ב"ר פס"ח סי' ז).

יעקב על שחרה אפו ברחל שאמרה לו הבה לי בנים, אמרו במדרש זה לשוננו, אמר לו הקדוש ברוך הוא כך עונים את המעוקות, היך שבניך עומדים לפני בנה (שם עא סי' ז). ולפי שנתן את דינה בתיבה כדי שלא יקחה עשו, אף על פי שכונתו היתה ודאי לטובה,

- מאיר המסילה -

⁸⁷ אם חוט השערה אין להשיג גדולתו שגם אפילו חסידיו והם נענשים עליו בעונשים כה גדולים מעתה כבר מה עמוק הוא עבירה עצמה, ומזה יוצא ודאי חיוב הזהירות. אל נבין הדברים מצד איזה ענין של חומר הדברים, אלא מתוך סוד של גדולת הענינים (דע"ת ח"ג רלו).

⁸⁸ אור יחזקאל (אלול רצז): אנו רחוקים מההבנה במשפט כי אין אנו רואים קיום המשפט תיכף לעשיית העבירו תוחסירה לנו האמונה בה' ית' כדי שנבין צורת ואופני המשפט ונתן לנו הקב"ה חודש אלול כדי שנוכל ע"י התבוננות לחזק יסודות המשפט. עיי"ש שט: לפי ר"ה מחויבים אנו לרכוש הרגשים בהבנת המשפט.

מסילת ישרים

אך לפי שמנע חסד מאחיו, אמרו במדרש (שם עו סי' ט) אמר לו הקדוש ברוך הוא למס מרעהו חסד (איוב ו יד) לא בקשת להשיאה למהול, הרי היא נשאת לערל, לא בקשת להשיאה דרך היתר הרי היא נשאת דרך איסור.

יוסף לפי שאמר לשר המשקים כי אם זכרתי אתך נתוספו לו שתי שנים, כמאמרם זכרונם לברכה (שמ"ר פ"ז סי' א). יוסף עצמו על שחנט את אביו בלי רשותו של מקום, או לפי ששמע עבדך אבינו ושתק, למר כדאית לה ולמר כדאית לה, מת לפני אחיו (ב"ר פ"ק סי' ג).

דוד לפי שקרא לדברי תורה זמירות, נענש שנכשל בדבר עווא, ונתערבבה שמחתו (סוטה לה ע"א).

מיכל, לפי שהוכיחה את דוד במה שרקד בחוץ לפני הארון, נענשה שלא היה לה ולד אלא במותה (שמואל ב' ו).

חזקיהו, לפי שהראה אל שרי מלך בבל את בית נכתה, נגזר על בניו להיות סריסים בהיכל מלך בבל (מלכים ב' כ יח) ורבים כאלה מאד.

ובפרק הכל חיבים אמרו (חגיגה ה ע"א) רבי יוחנן כד הוה מטי להאי קרא הוה בכי, וקרבתו אליכם למשפט והייתי עד ממהר וגו', עבד ששוקלים עליו קלות כחמורות תקנה יש לו. ובודאי שאין כונת המאמר שיהיה העונש על שתיהן: אחד, כי הקדוש ברוך הוא אינו משלם אלא מדה כנגד מדה. אמנם הענין הוא, שלענין משקל המעשים, כך עולות בכף הקלות כמו החמורות, כי לא ישכיחו החמורות את הקלות, ולא יעלים הדיין עינו מהם כלל, כאשר לא יעלים מהחמורות. אלא על כולם ישגיה ויפקה בהשואה אחת לדון, כל אחד מהם, ולהעניש אחר כך על כל אחד כפי מה שהוא. והוא מה ששלמה המלך עליו השלום אומר (קהלת יב יד) כי את כל מעשה האלקים יביא במשפט וגו'. כי כאשר אין הקדוש ברוך הוא מניח מלשכות כל מעשה טוב קטן כמות שהוא, כן לא יניח מלשפוט ולהוכיח כל מעשה רע קטן כמות שהוא, ולהוציא מלב הרוצים להתפתות ולהשוב שלא יעלה האדון ברוך הוא בדיניו הדברים הקלים, ולא יקח חשבון עליהם. אלא כלל הוא (אסתר רבה פ"ז סי' כה) כל האומר הקדוש ברוך הוא ותרו מעוהי. וכן אמרו, אם אומר לך יצר הרע חטא והקדוש ברוך הוא מוחל לך, אל תשמע לו (חגיגה טז ע"א), וזה דבר פשוט ומבורר כי הנה אל אמת ה'.

והוא מה שאמר משה רבנו עליו השלום (דברים לב ד) הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול וגו'. כי כיון שהקדוש ברוך הוא רוצה במשפט, הנה כך הוא עבור על המשפט, העלים את העין מן הזכות כמו מן החובה. על כן אם משפט הוא רוצה, צריך שיתן לכל איש כדרכיו וכפרי מעלליו בתכלית הדקדוק, בין לטוב בין למוטב. והיינו אל אמונה ואין עול, צדיק וישר הוא, שפירשו ז"ל (ספרי האזינו ב) לצדיקים ולרשעים, כי כך היא המדה, ועל הכל הוא דן ועל כל חטא הוא מעניש ואין להמלט. ואם תאמר אם כן מדת הרחמים⁸⁹ למה היא עומדת, כיון שעל כל פנים צריך לדקדק בדין על כל דבר.

התשובה, ודאי מדת הרחמים היא קיומו של עולם, שלא היה עומד זולתו כלל וכלל, ואף על פי כן אין מדת הדין לוקה⁹⁰, וזה כי לפי שורת הדין ממש היה ראוי שהחוטא יענש מיד תיכף לחטאו בלי המתנה כלל, וגם שהעונש עצמו יהיה בחרון אף כראוי למי שממרה פי הבורא יתברך שמו, ושלא יהיה תיקון לחטא כלל, כי הנה באמת איך יתקן

- מאיר המסילה -

⁸⁹ עי' דחו"מ (ח"א שסט) שכביכול הקב"ה דורש שהחוטא יפייסו, ובזה יתקיים המשפט.
⁹⁰ הדין היא האמת (אור יחזקאל תורה ודעת שמא).

מסילת ישרים

האדם את אשר עיות והחטא כבר נעשה, הרי שרצה האדם את חברו, הרי שנאף איך יוכל לתקן הדבר הזה, היוכל להסיר המעשה העשוי מן המציאות⁹¹.

אמנם מדת הרחמים היא הנותנת הפך השלשה דברים שזכרנו, דהיינו שיתן זמן לחוטא ולא יכחד מן הארץ מיד כשחטא, ושהעונש עצמו לא יהיה עד לבלה, ושהתשובה תנתן לחוטאים בחסד גמור, שתחשב עקירת הרצון כעקירת המעשה, דהיינו שבהיות השב מכיר את חטאו ומודה בו ומתבונן על רעתו, ושב ומתחרט עליו חרטה גמורה דמעיקרא, כחרטת הנדר ממש, שהוא מתנחם לגמרי, והיה הפיץ ומשתוקק שמעולם לא היה נעשה הדבר ההוא, ומצטער בלבו צער חזק על שכבר נעשה הדבר, ועוזב אותו להבא, ובורח ממנו, הגה עקירת הדבר מרצונו יחשב לו כעקירת הנדר, ומתכפר לו. והוא מה שאמר הכתוב (ישעיה ו ז) וסר עונך וחטאתך תכפר, שהעון סר ממש מהמציאות ונעקר במה שעכשיו מצטער ומתנחם על מה שהיה למפרע⁹².

וזה חסד ודאי שאינה משורת הדין, אך על כל פנים הגה הוא חסד שאינו מכחיש הדין לגמרי, שהרי יש צד לתלות בו שתחת הרצון שנתרצה בחטא וההנאה שנהנה ממנו, בא עתה הנחמה והצער. וכן אריכות הזמן איננו ויתרון על החטא, אלא סבלנות קצת לפתוח לו פתח תקון, וכן כל שאר דרכי חסד, כענין ברא מזכה אבא (סנהדרין קד ע"א), או מקצת נפש ככל הנפש (קהלת רבה פ"ז ס' לט), המזכרים בדברי החכמים דרכי חסד הם לקבל את המעט כמרובה. אך לא מתנגדים ומכחישים ממש מדת הדין, כי כבר יש בהם טעם הגון להחשיב אותם. אך שיותר עבירות בלא כלום, או שלא ישגיח עליהם, זה היה נגד הדין לגמרי, כי כבר לא היה משפט ודין אמיתי בדברים, על כן זה אי אפשר להמצא כלל.

ואם אחד מן הדרכים שזכרנו לא ימצא לחוטא להמלט, ודאי שמדת הדין לא תשוב ריקם, וכן אמרו ז"ל (אסת"ר הנ"ל) מאריך אפיה וגבי דילה. נמצא שאין לאדם הרוצה לפקוח עיניו פיתוי שיוכל להתפתות בו, לבלתי הזהר במעשיו בתכלית הזהירות ולדקדק בהם תכלית הדקדוק, הן כל אלה ההשקפות שישקוף עליהן האדם ויקנה בהם מדת הזהירות ודאי אם בעל נפש הוא.

פרק ה – בבאור מפסידי הזהירות וההרחקה מהם

הנה מפסידי המידה הזאת ומרחיקיה הם שלשה: האחד, הוא הטיפול והטרדה העולמית. השני, השחוק והלצון⁹³. השלישי, החברה הרעה. ונדבר בהם אחד לאחד.

הנה הטיפול והטרדה, כבר דברנו מהם למעלה, כי בהיות האדם טרוד בעניני עולמו, הנה מחשבותיו אסורות בזיקי המשא אשר עליהם, ואי אפשר להם לתת לב אל המעשה, והחכמים עליהם השלום בראותם זה, אמרו (אבות פ"ד מ"י) הוי ממעט בעסק

- מאיר המסילה -

⁹¹ ע"י שפתי חיים (מועדים ח"א רכא): בכל חטא אפילו חטאי מחשבה כל חטא יוצר מציאות רוחנית של טומאה ולכן באמת לפי מבט החכמה הנובא והתורה תשובה אינ המועילה כלל, ורק הקב"ה חידש ענין התשובה.

⁹² מכתב מאליהו (ח"ב 79): החרטה באה כדי לתקן גם את העבר עצמו שצער החרטה מנקה את טמטום החטא.

⁹³ ע"י אור יחזקאל (יראה ומוסר רעו): מידת הליצנות יש עדיין מושג על שהוא אולם השחוק, שהאדם מעלה שחוק על שפתיו אין לנו הבנה כלל, וריבנו כולל שניהם יחד. עיקר עבדת האדם בעולמו אינה עשיית מעשים כפשוטם אלא העיקר הנדרש מאתנו היא עבודת הלב וקניית הרגשים בקבלת מלכות שמים, והשחוק מאבד את הרגשות הלב. השחוק דוחה הרוחניות והאדם נשאר גשמי וחומרי ואין החכמה יכולה להתדבק בחומר.

מסילת ישרים

ועסוק בתורה. כי הנה העסק מוכרח הוא לאדם לצורך פרנסתו, אך ריבוי העסק אינו מוכרח שיהיה כל כך גדול, עד שלא יניח לו מקום אל עבודתו, על כן נצטוינו לקבוע עתים לתורה. וכבר זכרנו שהיא המצטרפת יותר לאדם לשיגיע אל הזהירות, וכמאמר רבי פינחס תורה מביאה לידי זהירות, וזולתה לא יגיע אליו כלל. והוא מה שאמרו ז"ל (שם פ"ב מ"ה) ולא עם הארץ חסיד⁹⁴, וזה כי הבורא יתברך שמו שברא היצר הרע באדם הוא שברא התורה תבלין לו, וכמו שאמרו ז"ל (קידושין ל ע"ב) בראתי יצר הרע בראתי לו תורה תבלין⁹⁵. והנה פשוט הוא, שאם הבורא לא ברא למכה זו אלא רפואה זו, אי אפשר בשום פנים שירפא האדם מזאת המכה בלתי זאת הרפואה. ומי שיחשבו להנצל זולתה אינו אלא טועה, ויראה טעותו לבסוף כשימות בחטאו⁹⁶. כי הנה היצר הרע באמת חזק הוא באדם מאד, ומבלי ידיעתו של האדם הולך הוא ומתגבר בו ושולט עליו, ואם יעשה כל התחבולות שבעולם ולא יקח הרפואה שנבראה לו, שהיא התורה כמו שכתבתי, לא ידע ולא ירגיש בתגבורת חליו, אלא כשימות בחטאו ותאבד נשמתו.

הא למה זה דומה לחולה שדרש ברופאים והכירו חליו ואמרו לו שיקח סם זה, והוא מבלתי שתקדם לו ידיעה במלאכת הרפואה, יניח הסם ההוא, ויקח מה שיעלה במחשבתו מן הסמים, הלא ימות החולה ההוא ודאי. כן הדבר הזה כי אין מי שמכיר בחלי היצר הרע ובכחו המוטבע בו אלא בוראו שבראו, והוא הזהירנו שהרפואה לו היא התורה, מי איפוא יניחה ויקח מה שיקח זולתה ויחיה, ודאי שחושך החומריות ילך ויגבר עליו מדרגה אחר מדרגה, והוא לא יבין עד שימצא שקוע ברעה ורחוק מן האמת הרחק גדול, שאפילו הרחוקי דברים לא יעלו על לבו לבקש האמת.

אך אם הוא עוסק בתורה, בראותו דרכיה ציוויה ואזהרותיה, הנה סוף סוף מאליו יתחדש בו התעוררות שיביאהו אל הדרך הטוב⁹⁷, והוא מה שאמרו ז"ל (פתיחתא דאיכה רבתי אות ב) הלואי אותי עזבו ותורת שמו שהמאור שבה⁹⁸ מחזירו למוטב. והנה בכלל זה גם כן קביעות העתים אל השבון המעשה⁹⁹ ותקונו כמו שכתבתי למעלה. ומלבד כל זה, מה שישאר לו פנאי מעסקיו, אם חכם הוא ודאי שלא יאבדהו, אלא יאחז בו מיד ולא ירפהו לעסוק בו בעסק נפשו ותקון עבודתו, וזה המפסיד אף על פי שהוא היותר כללי, הנה הוא היותר קל למי שרוצה להמלט שימלט ממנו.

- מאיר המסילה -

⁹⁴ עיי' שפתי חיים (מידות ועבודת ה' ח"ב תיא): חוץ מזה שהמצות מלמד אותנו איך לקיים המצוות ואיך לברוח מהעבירות, אלא עוד שהלימוד מקרב את הדברים ללבו של האדם והוא חש את חשיבותם ורום ערכם ותשוקתו לקיים אותם.

⁹⁵ עיי' דחו"מ (ח"א רלב) כל התורה כולה אין תג כל דהו שלא יהיה תבלין, וכל זמן שלומד על דרך שכר ועונש הוה התורה תבלין, ולימוד סתם אינו תורה תבלין. הינו כאשר התורה היא בשלמותה שמהתורה יוצא לאדם חיבור בתורה בשלימותו.

⁹⁶ מכתביך הפרודות באו לידי בטח ניכר עליך מאד בלבול הדעת אין זה רק מסיבת ביטול תורה כי אין דבר המועיל להניח דעתו כעסק התורה, אוי ואבוי לנו ח"ו מעון ביטול תורה כי מי שאינו עוסק בתורה נקרא נזוף. פי' נזוף כדמיון אדם המגרש את העומד לפניו ואומר אין לי עסק בך כי אתה שוטה גדול וחרפה לעסוק עמך ככה מי שאינו עוסק בתורה הוא בהכרח שוטה גדול כי אין אדם עובר עבירה אא"כ נכנס בו רוח שטות וא"כ הלא ידוע לנו בראתי יצר הרע בראתי לו תורה תבלין (דווקא כמובא רב מס"י כאן) ואחרי שאינו עוסק בתורה הוא בהכרח ח"ו בכל שעה ושעה ברוח שטות (חו"מ ח"א רעז),

⁹⁷ עיי' שפתי חיים (מידות ועבודת ה' ח"ב תיא): העמל בדברי התורה מעורר את פנמיותו והוא קונה בנפשו קשר עמוק איתם והם נהפכים מדברים מופשטים ורחוקים למצות ומעשים מורגשים וקרובים להוייתו אשר הוא חש בצורך לקיימם.

⁹⁸ עיי' שפתי חיים (מידות ועבודת ה' ח"ב תיא): מאור ולא הידיעות כי יש בתורה כח רוחני שמשפיע על האדם ומשיבו אל ה' ית'.

⁹⁹ עיי' דחו"מ (ח"א רנא) שהוא משוה את זה לתורה משום שבאמת ענין זה הוא יסוד כל התורה.

מסילת ישרים

אך השני הנה הוא קשה מאד, והוא השחוק והלצון. כי מי שטובע בם הוא כמי שטובע בים הגדול שקשה מאד להמלט ממנו. כי הנה השחוק הוא מאבד את לב האדם¹⁰⁰, [עד] שכבר אין הטעם והדיעה מושלת בו, והרי הוא כשכור או שוטה אשר אי אפשר לתת להם ערמה או להנהיגם כי אינם מקבלים הנהגה.

והוא מה שאמר שלמה המלך עליו השלום (קהלת ב ב) לשחוק אמרתי מהולל ולשמחה מה זו עושה. וחכמים זכרונם לברכה אמרו (אבות פ"ג מי"ג) שחוק וקלות ראש מרגילים את האדם לערוה, כי אף על פי שחמורה היא הערוה אצל כל בן (דעת) [דת], ולבו ירא מקרב אליה מכח הציור שכבר נצטייר בשכלו מאמיתת גודל פשעה ורוב עונשה. הנה השחוק וקלות ראש, ממשיכים אותו מעט מעט ומקריבים אותו הלך וקרב שתהיה היראה סרה מעליו מעט מעט, מדריגה אחר מדריגה עד שיגיע (על) [אל] העון עצמו ויעשהו, וכל כך למה, לפי שכמו שכל מציאות הזהירות תלוי בשימת הלב על הדבר, כן כל עצמו של השחוק אינו אלא מסיר הלב מן המחשבות הישרות והעיוניות, ונמצא שלא יבואו הרהורי היראה בלבו כלל.

ותראה קושי הלצון והשחתתו הרבה, כי כמו המגן המשוה בשמן אשר ישמית ויפיל מעליו החצים ומשליכם לארץ, ולא יניח אותם שיגיעו אל גוף האדם, כן הלצון [מפני] (בפני) התוכחה והמרדות, כי בליצנות אחד ובשחוק קמן יפיל האדם מעליו ריבוי גדול מן ההתעוררות וההתפעלות, מה שהלב מתעורר ומתפעל בעצמו מדי ראותו או שומעו ענינים שיעירוהו אל החשבון והפשפוש במעשים, ובכח הליצנות יפיל הכל לארץ ולא יעשו בו רושם כלל, ולא מפני חולשת הענינים ולא מפני חסרון הבנת הלב, אלא מפני כח הלצון ההורס כל עניני המוסר והיראה.

והנה הנביא ישעיה היה צווח על זה ככרוכיא, כי היה רואה שזה היה מה שלא היה מניח מקום לתוכחותיו שיעשו רושם, והיה מאבד תקותם של החוטאים, והוא מה שאמר (ישעיה כח כב) ועתה אל תתלוצצו פן יחזקו מוסריכם. וכבר גזרו אמר חכמים זכרונם לברכה (ע"ז יח ע"ב) שהלץ מביא היסורין עליו, והוא מה שהכתוב עצמו מבאר בפירוש (משלי יט כט) נכוננו ללצים שפטים. כי זה הוא דבר שהדין נותן אותו, כי מי שמתפעל מן ההתבוננות ומן הלימודים, אינו צריך שיתיסר בגופו, כי כבר ישוב מחטאותיו בלי זה מכח הרהורי תשובה שיוולדו בלבבו על ידי מה שיקרא או שישמע מן המוסרים והתוכחות. אך הלצים שאינם מתפעלים מן התוכחות מפני כח ליצנותם, אין להם תיקון אלא השפטים, שאלה לא יהיה כח בליצנותם לדחותם מעליהם כאשר ידחו המוסרים. והנה כפי חומר החטא ותולדותיו, החמיר השופט האמיתי בעונשו. והוא מה שלמדונו ז"ל (ע"ז יח ע"ב) קשה הליצנות שתחלתו יסורין וסופו כליה, שנאמר פן יחזקו מוסריכם כי כלה ונחרצה שמעתי וגו'.

והמפסיד השלישי הוא החברה, דהיינו חברת הטפשים והחוטאים, והוא מה שהכתוב אומר (משלי יג כ) ורועה כסילים ירוע. כי הנה אנחנו רואים פעמים רבות, אפילו אחר שנתאמת אצל האדם חובת העבודה והזהירות בה, יתרפה ממנה או יעבור על איזה דברים ממנה כדי שלא ילעגו עליו חבריו, או כדי להתערב עמהם, והוא מה ששלמה מזהיר

- מאיר המסילה -

¹⁰⁰ עי' דע"ת (ח"ג קטז): קלות ראש הו אהיפך של אימה ויראה, תורה צריכה להיות באימה ויראה ויראה היא יראת שמים וקלות ראש הוא היפך יראת שמים וקלות ראש מפשיט את האדם ומסלקו לגמרי מיראת שמים כי קלות ראש זה מצב של פריקת עול מלכות שמים כי השחוק ולקות ראש מאבד כל לבו ומדחהו מכל מחשבת מוסר ויראה.

עי' שפתי חיים (מידות ועבודת ה' ח"ב תיא): הלב הוא מקום ההרגשות של האדם ומקורם וכאשר נמצאים במצב של שחוק וקלות ראש אין הלב – ההרגשה של האדם שופטת ושוקלת נכון את מעשיו האם הם טובים או רעים.

מסילת ישרים

ואומר (שם כד) ועם שונים אל תתערב. כי אם יאמר לך אדם (כתובות יז ע"א) לעולם תהא דעתו של אדם מעורבת עם הבריות, אף אתה אמור לו במה דברים אמורים, בבני אדם שעושים מעשי אדם, אך לא בבני אדם שעושים מעשי בהמה.

ושלמה מזהיר עוד (משלי יד ז) לך מנגד לאיש כסיל. ודוד המלך אמר (תהלים א א) אשרי האיש אשר לא הלך וגו'. וכבר פירשו זכרונם לברכה (ע"ז יח ע"ב) אם הלך סופו לעמוד, ואם עמד סופו לישב. ואומר (תהלים כו ד) לא ישבתי עם מתי שוא וגו' שנאתי קהל מרעים וגו'. אין לו לאדם אלא להטהר ולנקות עצמו ולמנוע רגליו מדרכי ההמון השקועים בהבלי הזמן, וישיב רגליו אל הצרות ה' ואל משכנותיו. הוא שדוד עצמו מסיים ואומר (שם א) ארחץ בנקיון כפי ואסובבה את מזבחך ה'.

ואם יארע לו שימצא בחברת מי שילעג עליו, לא ישית לבו אל הלעג ההוא, אדרבא ילעג על מלעיגיו ויבזם, ויחשוב בדעתו כי לולי היה לו להרויח ממון הרבה ההיה מניח מה שהיה צריך לזה מפני חבריו שלא ילעגו, כל שכן שלא ירצה לאבד נשמתו מפני לעג.

ועל דרך זה הזהירו ז"ל (אבות פ"ה מ"ב) הוי עז כנמר וכו' לעשות רצון אביך שבשמים. ודוד אמר (תהלים קיט מו) ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש, שאף על פי שרוב המלכים עסקם ודבורם בדברי גדולות והנאות, ודוד שהיה גם כן מלך, לכאורה תהיה לו לחרפה אם בהיותו בחברתם יהיה הוא מדבר בדברי מוסר ותורה, תחת ספרו מן הגדולות ומתענוגות בני אדם כמוהם. הנה לא היה חש לזה כלל, ולא היה לבו נפתח בהבלים האלה אחרי שכבר השיג האמת, אלא מפרש ואומר, ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש. וישעיה כמו כן אמר (ישעיה נ ז) על כן שמתי פני כחלמיש ואדע כי לא אבוש.

פרק ו - בבאור מדת הזריזות

אחר הזהירות יבוא הזריזות, כי הזהירות סובב על ה"לא תעשה", והזריזות על ה"עשה". והיינו (תהילים לד מו) סור מרע ועשה טוב, וענינו של הזריזות מבואר שהוא ההקדמה למצות ולהשלמת ענינם¹⁰¹, וכלשון הזה אמרו ז"ל (פסחים ד ע"א) זריזים מקדימים למצות. וזה כי כמו שצריך פקחות גדול והשקפה רבה לינצל ממוקשי היצר ולהמלט מן הרע שלא ישלוט בנו להתערב במעשינו, כן צריך פקחות גדול והשקפה לאחוז במצות¹⁰² ולזכות בהם ולא תאבדנה ממנו. כי כמו שמסבב ומשתדל היצר הרע בתחבולותיו להפיל את האדם במכמורות החטא, כן משתדל למנוע ממנו עשית המצות ולאבדם ממנו, ואם יתרפה ויתעצל ולא יתחזק לרדוף אחריהם ולתמוך בהם, ישאר נעור וריק מהם בודאי.

- מאיר המסילה -

¹⁰¹ עי' דע"ת (ח"ה א' פא), עיקר כל מעשה תלוי ב"התחלה" שלו שהמעשה מוכרח לצאת כפי ההתחלה שלה, ולכן מובן ענין הזריזות, כי כמו שישנה התחלה כללית לכל אדם כולו כמו כן ישנה התחלה לכל מצוה ומצוה בפרט.

¹⁰² היינו כמו שהסור מרע הוא הרחק ללא לעצור כן העשה טוב צריך להיות עשה והמשך תמידי (דע"ת ח"ג רצג), אור יחזקאל (מכתבים רעו): כדאי לראות שיהיה זמן קבוע בכל יום ללימוד מוסר ולא יאמר האדם הלא כל עניניו הוא בתורה ובמצות ובזיכוי הרבים ואין מקום לשלוט הרע במעשיו.

מסילת ישרים

ותראה, כי טבע האדם כבד מאד¹⁰³, כי עפריות החמירות גם¹⁰⁴, על כן לא יחפוץ האדם בטורה ומלאכה, ומי שרוצה לזכות לעבודת הבורא יתברך¹⁰⁵, צריך שיתגבר נגד טבעו עצמו, ויתגבר ויזדרז, שאם הוא מניח עצמו ביד כבודו ודאי הוא שלא יצליח. והוא מה שאמר התנא (אבות פ"ה מ"ב) הוי עז כנמר וקל כנשר ורץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים. וכן מנו חכמים ז"ל (ברכות לב ע"ב) בדברים הצריכים חיזוק: תורה ומעשים טובים. ומקרא מלא הוא (יהושע א ז) חזק ואמץ מאד לשמר לעשות ככל התורה אשר צוך משה עבדי, כי חיזוק גדול צריך למי שרוצה לכפות הטבע אל הפכו.

והנה שלמה שנה מאד באזהרתו על זה בראותו את רוע העצלה וההפסד הגדול הנמשך ממנה, ואמר (משלי ו י, כד לג) מעט שנות מעט תנומות מעט חבק ידיים לשכב ובא כמהלך ראשך ומחסרך כאיש מגן. כי הנה העצל אף על פי שאינו עושה רע בקום עשה, הנה הוא מביא את הרעה עליו בשב ואל תעשה שלו. ואמר (שם יח ט) גם מתרפה במלאכתו אה הוא לבעל משחית, כי אף על פי שאיננו המשחית העושה את הרעה בידיו, לא תחשוב שהוא רחוק ממנו, אלא אחיו הוא וכן גילו הוא.

ואמר עוד לבאר רעת העצל באור ציורי, מה שיקרה ויולד לעינינו יום יום, (שם כד ל-לד) על שדה איש עצל עברתי, ועל כרם אדם חסר לב, והנה עלה כולו קמשונים כסו פניו חרלים וגו', ואחזה אנכי אשית לבי ראיתי לקחתי מוסר מעט שנות מעט תנומות וגו' ובא מתהלך רישך וגו'.

והנה מלבד פשוטו אשר הוא אמיתי כמשמעו, שהוא מה שקורה אל שדה העצל ממש, הנה דרשו בו חכמים ז"ל מדרש נאה זה לשונם (מדרש משלי א, שם כד) והנה עלה כולו קמשונים, שמבקש פירוש של פרשה ואינו מוצא, כסו פניו וגו', מתוך שלא עמל בהם הוא יושב ומטמא את הטהור ומטהר את הטמא ופורץ גדרן של תלמידי חכמים.

מה ענשו של זה, שלמה פירשו (קהלת י ח) ופורץ גדר ישכנו נחש. והיינו כי רעת העצל אינה באה בבת אחת, אלא מעט מעט בלא שידע וירגיש בה, כי הנה הוא נמשך מרעה אל רעה, עד שימצא טבוע בתכלית הרעה. הנה בתחלה אינו אלא מחסיר הטורה אשר היה ראוי לו, ומזה נמשך שלא ילמוד בתורה ככל הצורך, ומפני חסרון הלימוד כשיבוא אחר כך ללמוד תחסר לו ההבנה. והנה אלולי היתה גומרת רעתו בזה, כבר היתה רבה, אך עוד מתרבה והולכת במה שברצותו על כל פנים לישוב הפרשה והפרק ההוא, הנה יגלה בה פנים שלא כהלכה, וישחית האמת ויהפכה ויעבור על התקנות ויפרוץ את הגדרים, וסופו כליה כמשפט כל פורץ גדר, אמר שלמה "ואחזה אנכי אשית לבי", התבוננתי על הדבר הזה וראיתי גודל הרע שבו, שהוא כארס ההולך ומתפשט מעט מעט, ואין פעולתו ניכרת עד המיתה, וזהו "מעט שנות וגו' ובא כמהלך רישך ומחסרך כאיש מגן".

- מאיר המסילה -

¹⁰³ עי' אור יחזקאל (דרכי העבודה ס): טבע האדם כולו עצלות ואין לו חשק ורצון לעשות מאמץ כל שהוא וזו הסיבה שעבודת המדות רחוקה מאתנו כי נצרכת לזה עבודה מרובה וטבעו להיות מונח ביד כבודו ולכן אינו מצליח.

¹⁰⁴ עי' עלי שור (ח"א דף קעב): אדם אשר כחות גופו שולטים עליו ואינו מצליח להתחרר מהם נמצא במצב של שפלות.

¹⁰⁵ עי' שפתי חיים (מועדים ח"ב מו): לא כתוב ומי שרוצה לעשות יותר מצוות אלא מי שרוצה לזכות לעבודת הבורא, כי מי שנשאר בטבע הכבד של העפריות והעצלות אפילו אם הוא עושה מצוות מדי פעם בפעם בכך עדיין אינו נכלל בגדר עובד ה', ואת זה רק אפשר אם הוא מתגבר ומזדרז נגד טבעו.

מסילת ישרים

והנה אנחנו רואים בעינינו כמה וכמה פעמים שכבר לבו של האדם יודע חובתו, ונתאמת אצלו מה שראוי לו להצלת נפשו¹⁰⁶, ומה שחובה עליו מצד בוראו, ואף על פי כן יניחהו לא מחסרון הכרת החובה ההיא ולא לשום טעם אחר, אלא מפני שכבודת העצלה מתגברת עליו, והרי הוא אומר, אוכל קמעא או אישן קמעא, או קשה עלי לצאת מביתי, פשטתי את כתנתי איככה אלבשנה (שיה"ש ה ג), כמה עוזה בעולם הקרה רבה, או הגשמים וכל שאר האמתלאות והתואנות, אשר פי העצלים מלא מהם, ובין כך ובין כך התורה מונחת והעבודה מבוטלת, והאדם עוזב את בוראו, הוא מה ששלמה אומר (קהלת י יח) בעצלותים ימך המקרה ובשפלות ידים ידלוף הבית.

ואולם אם תשאל את פי העצל, יבוא לך במאמרים רבים ממאמרי החכמים והמקראות מן הכתובים והטענות מן השכל, אשר כולם יורו לו לפי דעתו המשובשת להקל עליו ולהניחו במנוחת עצלותו, והוא איננו רואה שאין הטענות ההם והטעמים ההם נולדים לו מפני שיקול דעתו, אלא ממקור עצלותו הם נובעים, אשר בהיותה היא גוברת בו מטה דעתו ושכלו אל הטענות האלה, אשר לא ישמע לקול החכמים ואנשי הדעה הנכונה. הוא מה ששלמה צווח ואומר (משלי כו טז) חכם עצל בעיניו¹⁰⁷ משבעה משיבי טעם, כי העצלה איננה מנחת לו שיהיה אפלו חש לדברי המוכיחים אותו, אלא יחשוב הכל לתועים ושוטים והוא לברו חכם.

והנה תדע כי זה כלל גדול מנוסה במלאכת הפרישות, שכל קולא צריכה בדיקה, כי אף על פי שיכולה להיות ישרה ונכוחה, אמנם קרוב הדבר שתהיה מעצות היצר ומרמותיו, על כן צריך לבדוק אחריה בחקירות ודרישות רבות, אם אחר כל אלה תצדק ודאי שהיא טובה.

כללו של דבר חיזוק גדול צריך האדם להתחזק ולהתגבר בזריזות לעשות המצות, בהשליכו מעליו כובד העצלה המעכבת על ידו. ותראה שהמלאכים נשתבחו במדה הטובה הזאת, שנאמר בהם (תהלים קג כ) גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו, ואומר (יחזקאל א יד) והחיות רצוא ושוב כמראה הבזק. והנה אדם הוא אדם ולא מלאך, על כן אי אפשר לו שיגיע לגבורתו של המלאך. אך ודאי, שכל מה שיוכל להתקרב במדרגתו אליו ראוי שיתקרב, ודוד המלך היה מושבה על חלקו ואומר (תהלים קיט ס) חשתי ולא התמהמהתי לשמר מצותיך.

פרק ז – בבאור חלקי הזריזות

חלקי הזריזות שנים: אחד, קודם (התחלת) המעשה. ואחד, אחרי כן. קודם התחלת המעשה הוא שלא יחמיץ האדם את המצוה, אלא בהגיע זמנה או בהזדמנה לפניו, או בעלותה במחשבתו, ימהר יחיש מעשהו לאחוז בה ולעשות אותה, ולא יניח זמן לזמן שיתרבה בינתים, כי אין סכנה כסכנתו. אשר הנה כל רגע שמתחדש יוכל להתחדש איזה עכוב למעשה הטוב, ועל אמיתת זה הדבר העירונו ז"ל בענין המלכת שלמה שאמר דוד לבניהו (מלכים א' א לג) והורדתם אותו אל גיחון, וענה בניהו אמן כן יאמר ה'. אמרו זה לשונם (בראשית רבה פ"ו ס"ב): רבי פינחס בשם רבי חנן דצפורי והלא כבר נאמר

- מאיר המסילה -

¹⁰⁶ ע"י שפתי חיים (מידות ועבודת ה' ח"ב שנט): לא רק בשכלו מבין את המוטל עליו אלא גם בלבו פנימיותו ברור לו והוא מכיר ומרגיש.

¹⁰⁷ ע"י שפתי חיים (מידות ועבודת ה' ח"ב שמז): זה חסרון גדול ביותר שהעצל מחשיב את עצמו יותר חכם משבעה אנשים שמסיבירם לו בטוב את הגנוב העצלות ונזקיה והוא לועג עליהם מתוך מחשבה שהוא החכם והם הטיפשים.

מסילת ישרים

(דבה"י א' כב ט) הנה בן נולד לך הוא יהיה איש מנוחה, אלא הרבה קטרוגין יעמדו מכאן ועד גיחון. על כן הזהירו זכרונם לברכה (מכילתא שמות יב) ושמרתם את המצות, מצוה הבאה לידך אל תחמיצנה. ואמרו (ב"ק לח ע"ב) לעולם יקדים אדם לדבר מצוה, שלפי שהקדימה בכירה לצעירה זכתה וקדמה ארבעה דורות בישראל למלכות. ואמרו (פסחים ד ע"א) זריזים מקדימים למצוות. וכן אמרו (ברכות ו ע"ב) לעולם ירוץ אדם לדבר מצוה ואפילו בשבת. ובמדרש אמרו (ויק"ר פי"א סי' ט) הוא ינהגנו על מות בזריזות כאלוין עולמתא, כמה דאת אמר (תהלים סח כו) בתוך עלמות תופפות. כי הזריזות היא מדת שלימות גדול אשר טבעו של האדם מונעה ממנו עתה, ומי שמתגבר ותופש בה כל מה שיוכל, הנה לעתיד לבוא יזכה לה באמת, אשר הבורא יתברך יתנה לו שכרו חלף מה שהשתדל אחריה בזמן עבודתו¹⁰⁸.

אך הזריזות אחר התחלת המעשה, הוא שכיון שאהו במצוה ימהר להשלים אותה, ולא להקל מעליו כמי שמתאוה להשליך מעליו משאו, אלא מיראתו פן לא יזכה לגמור אותה. ועל זה הרבו להזהיר זכרונם לברכה, ואמרו (תנחומא עקב ו) כל המתחיל במצוה ואינו גומר אותה קובר אשתו ובניו, ואמרו (שם) אין המצוה נקראת אלא על שם גומרה. ואמר שלמה המלך עליו השלום (משלי כב כט) חזית איש מהיר במלאכתו לפני מלכים יתיצב כל יתיצב לפני השוכים. וחכמים זכרונם לברכה (סנהדרין קד ע"ב) יחסו לו השבח הזה על שמהר במלאכת בנין הבית ולא נתעצל בה לאחור אותה. וכן דרשוהו (שמ"ר פי"א סי' א) על משה עליו השלום על שמהר במלאכת המשכן.

וכן תמצא כל מעשיהם של צדיקים תמיד במהירות. אברהם, כתוב בו (בראשית יח ו-ז) וימהר אברהם האהלה אל שרה ויאמר מהרי וגו', ויתן אל הנער וימהר. רבקה, (שם כד כ) ותמהר ותער כדה וגו'. וכן אמרו במדרש (במדבר רבה פי"א סי' ה) ותמהר האשה וגו' (שופטים יג י) מלמד שכל מעשיהם של צדיקים במהירות. אשר לא יתנו הפסק זמן, לא אל התחלת המצוה ולא אל השלמתה. ותראה שהאדם אשר תלהט נפשו בעבודת בוראו, ודאי שלא יתעצל בעשיית מצותיו, אלא תהיה תנועתו כתנועת האש המהירה, כי לא ינוח ולא ישקוט, עד אם כלה הדבר להשלימו¹⁰⁹.

ואמנם התבונן עוד שכמו שהזריזות הוא תולדת ההתלהטות הפנימי, כן מן הזריזות יולד ההתלהטות¹¹⁰. והיינו, כי מי שמרגיש עצמו במעשה המצוה כמו שהוא ממהר תנועתו החיצונית, כן הנה הוא גורם שתבער בו תנועתו הפנימית כמו כן, והחשק וההפץ יתגבר בו וילך. אך אם יתנהג בכבודות בתנועת איבריו, גם תנועת רוחו תשקע ותכבה, וזה דבר שהנסיון יעידהו.

- מאיר המסילה -

¹⁰⁸ עי' עלי שור (ח"ב רג): המס"י סתם ולא פירש מהי פנימיותה של המדה הזאת אך הגר"י ליבוביץ ביא במאמריו האחרונים שזכינו לשמוע מפיו כי עשיית האדם מעשה מצוה בזריזות היא מעשה שהשכינה שורה עליו וכל עיכוב זמן שחל בהמעשה אינה רק סכנה שיכול להיות שם חלות היצראלא העיכוב עצמו הוא כבר חלות היצר והשכינה כבר הסתלקה מהמעשה ההוא – עי' דחו"מ ח"א סי' קל-קלג עמודים תז-תיז.

עי' מכתב מאליהו (ח"ג 20): מהיר השכל אשר לא יזרזו ויעמול ללמדו יהיה חלש ההשגה לעולם הבא אבל הזריז בעמלו הוא אשר יהיה מהיר בהשגתו בעולם הבא וזה שכרו חלף זריזותו.

¹⁰⁹ שפתי חיים (מדות ח"ב ח עו): נמצא שאהבת ה' המביאה להתלהבות והתלהטות פנימית לעשות רצון הבורא שתוצאותיה הן קודם המעשה מחשבה שקולה ומתונה איך ומה לעשות ואח"כ במעשה עצמו קיום המצוות והשלמתן במהירות ואותה אהבת ה' מביאה לזהירות והתרחקות מכל חשש איסור.

¹¹⁰ עי' דע"ת (ח"ד ריד): כאן א' מדברי הקבלה שנכתבים בלבוש פשוט, וכאן ראויים ששכל תנועה ברגל אפילו ההכי קלה פועלת גדולות בנפשו של אדם, לכן אדם יכול ללמוד יום שלם, אמנם אם רץ לבית המדרש בתחילת היום זה אחרת מאשר אם הלך לאט, ובזה תלוי שמחת הלימוד או הכבידות שבו.

מסילת ישרים

ואמנם כבר ידעת שהנרצה יותר בעבודת הבורא יתברך שמו הוא הפיץ הלב ותשוקת הנשמה, והוא מה שדוד המלך מתהלל בחלקו הטוב, ואומר (תהלים מב ב, ג) כאיל תערג על אפיקי מים כן נפשי תערוג אליך אלקים צמאה נפשי לאלקים וגו', (שם פד ג) נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה', (שם סג ב) צמאה לך נפשי כמה לך בשרי. ואולם האדם אשר אין החמדה הזאת לזהמת בו כראוי¹¹¹, עצה טובה היא לו שיזדרז ברצונו כדי שימשך מזה שתולד בו החמדה בטבע, כי התנועה החיצונית מעוררת הפנימית¹¹². ובודאי שיותר מסורה בידו היא החיצונית מהפנימית, אך אם ישתמש ממה שבידו, יקנה גם מה שאינו בידו בהמשך, כי תולד בו השמחה הפנימית והחפץ והחמדה מכח מה שהוא מתלהט בתנועתו ברצון, והוא מה שהיה הנביא אומר (הושע ו ג) ונדעה נרדפה לדעת את ה', וכתוב (שם יא י) אחרי ה' ילכו כאריה ישאג.

פרק ה - בדרך קניית הזריזות

הנה האמצעים אשר נקנה במ הזריזות, הם הם אותם אשר נקנה במ הזהירות ומדרגותיהם כמדרגותיהם, וכמו שכתבתי למעלה, כי ענינם קרוב זה לזה מאד. ואין הפרש ביניהם, אלא שזה בעשין וזה בלאוין. וכאשר יתאמת אצל האדם גודל ערך המצות ורוב חובתו בהם, ודאי שיתעורר לבו אל העבודה ולא יתרפה ממנה. ואמנם מה שיוכל להגביר ההתעוררות הזו הוא ההסתכלות ברוב הטובות שהקדוש ברוך הוא עושה עם האדם בכל עת ובכל שעה, והנפלאות הגדולות שעושה עמו מעת הלידה עד היום האחרון, כי כל מה שירבה להסתכל ולהתבונן בדברים אלה, הנה רבה להכיר לעצמו חובה רבה אל האל המטיב לו, ויהיו אלה אמצעים לשלא יתעצל

- מאיר המסילה -

¹¹¹ עי' עלי שור (ח"א קנה): התנועה החיצונית היא הצרון שהוא לגמרי ברשותנו אבל עדיין אין בו הרגשת עונג, התנועה הפנימית היא הרגשת הנועם והעונג הרוחני, וההתחלה היא הצרון והעקבותיו יבוא העונג הרוחני.

¹¹² עי' עלי שור (ח"ב רנח) שמדגיש מהמשנה (אבות ה כ) יהודה בן תימא אומר, הוי עז כנמר, וקל כנשר, ורץ כצבי, וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים. שזה לא מספיק להיות רץ אלא כצבי כהחיה המהירה ביותר וגיבור כחיה הכי גיבור בכל החיות וכו'.

עי' מכתב מאליהו (ח"ג 127): שמביא מהספר החינוך (מצוה טז): דע כי האדם נפעל כפי פעולותיו, ולבו וכל מחשבותיו תמיד אחר מעשיו שהוא עושה בהם, אם טוב ואם רע, ואפילו רשע גמור בלבבו וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום, אם יערה רוחו וישים השתדלותו ועסקו בהתמדה בתורה ובמצוות, ואפילו שלא לשם שמים, מיד ינטה אל הטוב, ובכח מעשיו ימית היצר הרע, כי אחרי הפעולות נמשכים הלבבות, ע.כ. אף מעשים הנעשים בלי כוונה פנימית אם אנו מתמידים בהם ומדקדקים ומתאמצים בקיומם יפעלו על לבותינו ולבסוף יחדרו אל תוך פנימיותנו. עי' שפתי חיים (מועדים ח"ג שיג): חז"ל אל חייבו לקיים דברים החיצונים שבעצם פנימיותנו אין לנו זיקה אליהם אלא כל הסממנים החיצוניים של האבילות הם כדי לעורר את פנימיותנו. עי' שפתי חיים (מועדים ח"ב שנח) שמצרף לזה כל עניני ליל הסדר להרגיש את הגאולה, וכן שם (ח"ג ערה) לענין לטעון לשונא שבזה כופה את יצרו, וכן שם (עמוד רצט) לענין מנהיג ט' הימים של חודש אב.

עי' דע"ת (ח"ה א' קפב): ענין המהירות במעשה המצוה אינו רק כהקדמה בעלמא למעשה מצד חביבותא אלא הו אתכלית השלמות כדמצינו זאת במלאכים (יחזקאל א יד) והחיות רצוא ושוב כמראה הבזק, וכן הנפש הוא מהירות בעצם, ועי' חובת הלבבות (שער שני שער הבחינה - פרק ה) וממה שראוי לך להבין מכל הבריות העליונים והתחתונים מקטנם ועד גדולם העניין הנעלם אשר בו סודר הכל והשלמתו ואיננו מושג בחושים הגשמיים והיא התנועה הדבקה לכל מחובר ואין חוש מהחושים הגשמיים משיג אותה אך השכל משיג אותה באמצעות הנע אשר ישיגוהו החושים ולולי התנועה לא היתה נגמרת הוית שום דבר מן הנמצאות ולא ההפסד ואמר אחר מן הפילוסופים רוב הטבעים עם התנועה. וכשתבין סוד התנועה ותשכיל ענין אמתתה ורוחניותה ותדע כי הוא מפלאי החכמה האלהית ותכיר רוב חמלת הבורא על ברואיו אז יתברר לך כי כל תנועותיך נקשרות בחפץ הבורא יתעלה והנהגתו ורצונו הקטנה והגדולה שבהם והגלויה והנסתרת.

מסילת ישרים

ויתרפה מעבודתו. כי הרי הואיל ואינו יכול ודאי לגמול לו טובתו יתברך, לפחות יודה לשמו ויקיים מצותיו.

והנה אין לך אדם באיזה מצב שימצא אם עני ואם עשיר אם בריא ואם חולה, שלא ראה נפלאות וטובות רבות במצבו. כי העשיר והבריא, כבר הוא חייב לו יתברך על עושרו ועל בריאותו, העני חייב לו שאפילו בעוניו ממצא לו פרנסתו דרך נס ופלא¹¹³, ואינו מניחו למות ברעב. החולה על שמחזיקו בכבוד חוליו ומכותיו, ואינו מניחו לרדת שחת. וכן כל כיוצא בזה, עד שאין לך אדם שלא יכיר עצמו חייב לבוראו, ובהסתכלו בטובות אלה שהוא מקבל ממנו, ודאי שיתעורר להודרו לעבודתו כמו שכתבתי למעלה. כל שכן אם יתבונן היות כל טובו תלוי בידו יתברך, ומה שמצטרך לו ומה שמוכרח אליו ממנו יתברך הוא ולא מאחר, אשר על כן ודאי שלא יתעצל מעבוד עבודתו יתברך ולא יחסר לו מה שהוא מוכרח אליו.

והנך רואה שכללתי פה בדברי שלשת המדרגות אשר חלקתים בזהירות, כי כבר ענינם אחד, והדבר למד מענינו, שלשלמי הדעת תהיה ההערה מצד החובה ומצד ערך המעשים וחשיבותם, לפחותים מהם מצד העולם הבא וכבודו שלא תשיגהו בושח ליום הגמול בראותו הטובה שהיה יכול להשיג ואברהם ולהמון מצד העולם הזה וצרכיו כענין שפרשתי שם למעלה.

פרק ט – בביאור מפסידי הזריזות וההרחקה מהם

הנה מפסידי הזריזות הם הם מגדילי העצלה, והגדול שבכולם הוא בקשת המנוחה הגופנית ושנאת הטורח ואהבת העידונים בתשלום כל תנאייהם, כי הנה אדם כזה, ודאי שתכבד עליו העבודה לפני בוראו כבוד גדול, כי מי שירצה לאכול אכילותיו בכל הישוב והמנוחה, ולישון שנתו בלא טורח, וימאן ללכת אם לא לאטו, וכיוצא בדברים כאלה. הנה יקשה עליו להשכים לבתי כנסיות בבוקר או לקצר בסעודתו מפני תפלת המנחה בין הערבים, או לצאת לדבר מצוה אם לא יהיה העת ברור. כל שכן למהר עצמו לדברי מצוה או לתלמוד תורה. ומי שמרגיל עצמו למנהגות האלה, איננו אדון בעצמו, לעשות היפך זה כשירצה, כי כבר נאסר רצונו במאסר ההרגל הנעשה טבע שני.

ואמנם צריך שידע האדם, כי לא למנוחה הוא בעולם הזה אלא לעמל ומורח¹¹⁴, ולא ינהג בעצמו אלא מנהג הפועלים, העושים מלאכה אצל משכיריהם, ובענין מה שהיה אומר (עירובין סה ע"א) אגירי דיומא אנן. וכדרך יוצאי הצבא במערכותיהם, אשר אכילתם בחיפזון, ושינתם עראי, ועומדים תמיד מוכנים לעת קרב. ועל זה נאמר (איוב ה ז)

- מאיר המסילה -

¹¹³ אור יחזקאל (מכתבים קמ): אל ידאג בעד מצבו הגשמי כי ה' ית' בטח ישלח לו הצטרכותו כי בטוח הוא בהכרח שלו וכן ב"ב תחי' ויתכן רק שיהיה מוכרח לראות הניסים ע"ד השגתו את כל אלה כמש"כ כאן, ועיי"ש (עמוד קפו): עי ברכות ד ע"ב כל האומר תהלה לדוד שלשה פעמים בכל יום מובטח שלו שהוא בן עולם הבא, והובא בר"י בפרק אין עומדין מפני הפסוק פותח את ידך וכו' להודיע גבורותיו של הקב"ה שהוא זן מקרני ראמים עד ביצי כינים ואומרים הגאונים שצריך לכוין באמירתו ואם לא כוון צריך לחזור לאמרו פעם אחרת, מה גודל השכר מי שהו אמכיר בכל עת ובכל רגע השגחה הזו כמה גודל למוסר אנו רואים ומבינים מהמאמר הנ"ל אשר ע"י לימוד הזה הנה האדם מכשיר את עצמו להיות מסוגל ומוכשר לראות זאת בלב אמיתי תמיד השגחתו ית' ע"ד פלא, וכמה מסוכן הוא האדם בלי התבוננות ליחס הכל ע"ד מקרה או כחי ועוצם ידי עשה לי כל אלו, ועיי"ש (עמוד רי): עי' מדרש תנחומא (משפטים פרק ט): והעניינים עמו של הקב"ה שנא' (ישעיה מט) כי נחם ה' עמו ועניו ירחם, ע"כ, היינו שהעני רואה תמדי יותר השגחה במעשיה, והעשיר צריך יותר לחפש ההשגחה הנסתרת אשר עמו.

¹¹⁴ שפתי חיים (מועדים ח"ב מז): כדי לזכות למעלת הזריזות צריך אדם לבטל ולהפוך את טבעו כי הטבע מתנגד לזריזות.

מסילת ישרים

כי אדם לעמל יולד¹¹⁵. וכשירגיל עצמו על זה הדרך, ימצא העבודה קלה עליו ודאי, כיון שלא יחסר בעצמו ההזמנה וההכנה אליה. ועל זה הדרך אמרו זכרונם לברכה (אבות פ"ו מ"ד) כך היא דרכה של תורה, פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן¹¹⁶, שהוא כלל ההרחקה בתכלית מן המנוחות והעידונים.

עוד ממפסידי הזריזות הוא רוב הפחד וגודל המורא מן הזמן ותולדותיו, כי פעם יירא מהקור או מהחום, ופעם מהפגעים, ופעם מן החלאים, ופעם מן הרוח, וכן כל כיוצא בזה. הוא הענין שאמר שלמה עליו השלום (משלי כו יג) אמר עצל שחל בדרך ארי בין הרחובות. וכבר גינו חכמים זכרונם לברכה המדה הזאת, ויחסוה אל החטאים. ומקרא מסייעם דכתיב (ישעיה לג יד) פחדו בציון חטאים אחזה רעדה הנפים, עד שאמר אחד מן הגדולים אל תלמידו בראותו אותו מתפחד, חטאה את (ברכות ס ע"א¹¹⁷), אלא על זה נאמר (תהלים לו ג) בטח בה' ועשה טוב שכן ארץ ורעה אמונה.

כללו של דבר, צריך שישים האדם את עצמו עראי בעולם וקבוע בעבודה, יתרצה ויסתפק בכל עניני העולם במה שמזדמן לו, ויקח מן הבא בידו, ויהיה רחוק מן המנוחה וקרוב למלאכה ולעמל, ויהיה נכון לבו בטוח בה', ולא יירא מתולדות הזמן ופגעיו. שמא תאמר הרי מצינו שחייבו חכמים בכל מקום שישמור האדם את עצמו שמירה מעולה, ולא ישים עצמו בסכנה, אפילו הוא צדיק ובעל מעשים. ואמרו (כתובות ל ע"א) הכל בידי שמים חוץ מצינים פחים, ומקרא כתוב (דברים ד טו) ונשמרתם מאד לנפשותיכם. הרי שאין להחליט הבטחון הזה על כל פנים, והתם אמרו ואפילו לדבר מצוה.

דע כי יש יראה ויש יראה, יש יראה ראויה ויש יראה שוטה, יש בטחון ויש הוללות. כי הנה האדון ברוך הוא עשה את האדם בעל שכל נכון וסברא נכוחה, לשינהג עצמו על דרך טוב וישמר מן הדברים המזיקים אשר נבראו לענוש את הרשעים, ומי שירצה שלא

- מאיר המסילה -

¹¹⁵ עי' מהר"ל (חדושי אגדות סנהדרין צט ע"ב): אדם לעמל יולד וכו'. פי' האדם הזה מצד שהוא בעל גוף וכל בעל גוף אי אפשר (לומר) [לו] שיהיה נח, כי ההנחה ראויה אל הדבר שהוא נבדל. ודמיון זה כי השבת הוא יום המנוחה מפני שהוא קודש וכך פרשנו למעלה [אצל] גוי ששבת חייב מיתה (לעיל נ"ח ב') ולפיכך האדם שהוא בעל גוף הוא בעל עמל. ועוד כי האדם הוא בכח ולא בפעל, כי כל גשם הוא בכח ולא בפעל, רק הנבדל הוא בפעל ולפי מה שהוא נבדל אם הוא נבדל לגמרי הוא בפעל הגמור, ודבר זה בארנו במקום אחר, וכל שהוא בכח ראוי אליו העמל שהוא יציאה אל הפעל, ולפיכך אדם לעמל יולד.

¹¹⁶ עי' תז"ח ז ע"א: ואית דלא משתדלין באוריתא דבעל פה לשמה ואתמר בהון (שמות א &) וימררו את חייהם בעבדה קשה דא קושיא¹¹⁶ בחמר דא קל וחמר ובלבנים בלבון ההלכות דעליהו אתמר (&) ותכן לבנים תתנו בכל עבודה בשדה דא בריתא את כל עבודתם דא פסקא¹¹⁶ אשר עבדו בהם בפרך פרכא כד מטו לעמקא של הלכה אתמר בהון לית הלכה כפלוגי ואית אחרנין דאנון מארי (תורה)¹¹⁶ דמשתדלין בה לשמה¹¹⁶ תריסין דבי מדרשא דאתמר בהון (במדבר יט &) אדם כי ימות באהל כמה דאוקמוה מארי מתניתין אין התורה מתקימת אלא במי שממית עצמו עליה ולית מיתה אלא עני דאוקמוה בה פת במלח תאכל תרגום: ויש שלא משתדלים בתורה שבעל פה לשמה ונאמר בהם "וימררו את חייהם בעבודה קשה". זו קושיה. "בחומר", זה קל וחומר. "ובלבנים", בלבון ההלכות, שעליהם נאמר ותכן לבנים תתנו בכל עבדה בשדה זו בריתא את כל עבדתם זו פסקא אשר עבדו בהם בפרך פרכא כשהגיעו לעמקא של הלכה נאמר בהם אין הלכה כפלוגי

ויש אחרים שמשתדלים בה לשמה שהם בעלי המגנים של בית המדרש שנאמר בהם (במדבר יט) אדם כי ימות באהל כמו שבארוה בעלי המשנה (&) אין התורה מתקימת אלא במי שממית עצמו עליה ואין מיתה אלא עני שבארוה בו (&) פת במלח תאכל.

¹¹⁷ עי' שער הפסוקים - ספר איוב: קול פחדים באזניו בשלום שודד יבואנו ירצה, שכל מי שיש לו עונות, ואינו שב בתשובה, הנה אותם המלאכים רעים, הנבראים מכח אותם העונות, הם באים תמיד, מפחידים אותו בין מחשבותיו, כמש"ה (ישעיה צ"ג) פחדו בציון חטאים. ובין בחלומותיו, שהחיצונים ההם מחלימים לו דברים של שקר, ומכניסין קולות של שקרים באזניו כדי להפחידו. וזהו קול פחדים באזניו. ולא עוד, אלא אפילו בזמן שהוא שלום בעולם, מפחידים אותו, וזהו בשלום שודד יבואנו. ונלע"ד חיים, כי שודד מלשון שדים ומזיקין:

מסילת ישרים

ינהג עצמו בדרך החכמה ויפקיר עצמו לסכנות, הנה אין זה בטחון אלא הוללות. והנה הוא חוטא במה שהוא נגד רצון הבורא יתברך שמו, שרוצה שישמור האדם את עצמו, ונמצא שמלבד הסכנה המוטבעת בדבר אשר הוא עלול אליה מפני חסרון שמירתו, הנה עוד הוא מתחייב בנפשו בקום עשה בחטא אשר הוא חוטא, ונמצא החטא עצמו מביאו ליענשו. ואולם השמירה הזאת וזאת היראה המיוסדת על הנהגת החכמה והשכל, היא הראויה שעליה נאמר (משלי כב ג) ערום ראה רעה ונסתר ופתיים עברו ונענשו. אך היראה השוטה, היא שיהיה האדם רוצה להוסיף שמירות על שמירות ויראה על יראה, ועושה משמרת למשמרתו באופן שיגיע מזה ביטול לתורה ולעבודה.

והכלל להבחין בין שתי היראות הוא, מה שחלקו חכמים זכרונם לברכה באמרם (פסחים ח ע"ב) היכא דשכיח היוקא שאני. כי מקום שההיזק מצוי ונודע, יש להשמר. אך מקום שאין ההיזק נודע אין לירא, ועל כיוצא בזה נאמר (חולין נו ע"ב) ריעותא דלא חזינן לא מחזקינן, ואין לו לחכם אלא מה שענינו רואות, הוא עצמו ענין הפסוק שהבאנו למעלה, ערום ראה רעה ונסתר, הא אינו מדבר אלא בנסתר מן הרעה אשר רואה, לא ממה שיזכר להיות שיהיה אפשרי שיבוא, והוא ממש ענין הפסוק שהזכרתי למעלה, אמר עצל שחל בדרך וגו'.

וחכמים זכרונם לברכה פרשו הענין כמין חומר, להראות עד היכן מגעת יראת ההבל להפריש האדם מן המעשה הטוב, ואמרו (דברים רבה פ"ח ס"ו ו) שבעה דברים אמר שלמה בעצל, כיצד אמרו לעצל, הרי רבך בעיר לך ולמד תורה ממנו. והוא משיב אותם, מתירא אני מן הארי שבדרך. רבך בתוך המדינה, אומר להם מתיירא אני שלא יהיה ארי בין הרחובות. אומרים לו הרי הוא בתוך ביתך, אומר להם אם אני הולך אצלו אני מוצא הפתח נעולה וכו', עיין שם. הא למדת שאין היראה גורמת שיתעצל, אלא עצלה גורמת לו שיתירא. וכל הדברים האלה, הנסיון היומי יעיד עליהם, ממה שכבר פשוט הוא ורגיל ברוב המון בני האדם, אשר זה דרכם כסל למו, ומשכיל על דבר ימצא אמת לאמתו, ודעת לנבון נקל. וכבר נתבאר ענין הזריזות ביאור שאחשוב היותו מספיק להערת הלב והחכם יחכם ויוסיף לקח.

והנך רואה כי ראוי לזריזות להיות במדרגה אחר הזהירות, כי על הרוב לא יהיה האדם זריז אם לא יהיה זהיר בתחלה, כי מי שלא ישים לבו להזהר במעשיו ולהתבונן בעבודה ומשפטיה, שזו היא מדת הזהירות כמו שכתבתי, קשה שילבש אהבה וחמדה אליה ויזדרז בתשוקה לפני בוראו, כי הנה הוא עודנו טובע בתאוות הגופניות ורץ מרוצת הרגלו המרחיקו מכל זה. אמנם אחר שכבר פקח עיניו לראות מעשיו ולהזהר בהם, וחשב חשבון המצות והעברות כאשר זכרנו, נקל הוא לו שיסור מן הרע וישתוקק אל הטוב ויזדרז בו וזה פשוט.

פרק י – בביאור מדת הנקיות

מדת הנקיות היא היות האדם נקי¹¹⁸ לגמרי מכל מדה רעה ומכל חטא, לא די ממה שהחטא בו מפורסם וגלוי, אלא גם כן ממה שהלב נפתח בו להורות היתר בדבר, שכאשר נחקור עליו באמת נמצא שלא היה ההיתר ההוא נראה לו, אלא מפני היות הלב עדיין ננוע קצת מן התאוה, כי לא טהר ממנה מכל וכל, על כן תמשכהו להקל לו. אך האדם אשר טהר מזה הנגע לגמרי, ונקי מכל רושם רע שמשארת התאוה אחריה, הנה ראייתו תהיה ברורה לגמרי, והבחנתו זכה, ולא תטהו החמדה לשום דבר, אלא כל מה שהוא חטא

- מאיר המסילה -

¹¹⁸ עי' דח"מ (ח"א שעט) היינו שכל מעשיו יהיו רק נדבה ללא שום פני הונגיעה כל דהו שלו.

מסילת ישרים

אפילו שיהיה קל שבקלי החטאים, תכיריהו שהוא רע ותרחיקהו ממנו. ובלשון הזה אמרו חכמים על השלמים המטהרים מעשיהם טהרה רבה, שלא יהיה בהם אפילו נדנוד דבר רע (סנהדרין כג ע"א ועוד) נקיי הדעת שבירושלים.

והנך רואה עתה ההפרש שבין הזהיר והנקי, אף על פי שקרובים הם זה לזה בענינם. הזהיר הוא הנוהר במעשיו ורואה שלא יחטא במה שכבר נודע לו ומפורסם אצל הכל היותו חטא, אמנם עדיין איננו אדון בעצמו שלא ימשוך לבו מן התאוה הטבעית, שלא תטהו להראות לו התירים באיזה דברים שאין רעתם מפורסמת. וזה כי אף על פי שהוא משתדל לכבוש את יצרו ולכפות את תאוותיו, לא מפני זה ישנה את טבעו, ולא יוכל להסיר מלבבו התאוה הגופנית, אלא שיכבוש אותה וילך אחר החכמה ולא אחריה¹¹⁹, אך על כל פנים חשק החומריות עושה את שלו להסיתו ולפתותו. אמנם אחר שיתרגל האדם הרגל גדול בזהירות הזה, עד שינקה נקיון ראשון מן החטאים המפורסמים, וירגיל עצמו בעבודה ובזריזותה ותגבר בו האהבה אל בוראו והחמדה אליו, הנה כח ההרגל הזה ירחיק אותו מעניני החומר, וידביק דעתו אל השלימות הנפשית, עד שסוף סוף יכול להגיע אל הנקיון השלם, שכבר יכבה אש התאוה הגופנית מלבבו, בהתגבר בו החמדה האלהית, ואז תשאר ראייתו זכה וברה כמו שכתבתי למעלה, שלא יפתה ולא ישיגהו חשק חומריות וינקה במעשיו מכל וכל.

והנה על מדה זו היה דוד שמה בעצמו ואומר (תהלים כו ו) ארחץ בנקיון כפי ואסובבה את מזבחך ה'¹²⁰, כי באמת רק מי שינקה לגמרי מכל נדנוד חטא ועון, הוא הראוי לראות את פני המלך ה', כי זולת זה אין לו אלא לבוש ולהכלם מלפניו, וכמאמר עזרא הסופר (עזרא טו) אלהי בושתי ונכלמתי להרים אלהי פני אליך.

והנה ודאי כי מלאכה רבה היא לאדם להגיע אל שלימות המדה הזאת, כי העבירות הניכרות וידועות קלות הם להשמר מהם כיון שרעתם גלויה, אך הדקדוק הזה המצטרך לנקיות הוא הקשה יותר, כי הוראת ההיתר מכסה על החטא וכמו שכתבתי. והוא כענין מה שאמרו זכרונם ברכה (ע"ז יח ע"א) עבירות שאדם דש בעקביו סובבות

- מאיר המסילה -

¹¹⁹ כאן רואים שההבדל בין תאוה לחכמה, עי' ספורנו (בראשית ג א) הכח המתאוה המחטיא יעשה זה באמצעות הכח המדמה המוביל אליו דמיוני התענוגים החומרניים, המטים מדרך השלמות המכוון מאת האל יתברך. כי אמנם הכח המתאוה עם דמיוני התענוגים המובילים אליו הם מצויים לכחות הגשמיות הפועלות, ומחטיאים כונת ורצון האל יתברך, כשלא יתקומם עליהם הכח השכלי וימחה בהם, כאמרם זכרונם לברכה עינא ולבא סרסורי דחטאה (ירושלמי ברכות פ"א ה"ח), אשר על זה הזהיר באמרו "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם" (במדבר טו לט). עיקר בחירת האדם היא בין פנימיות לחיצוניות, ומושכלותיו הם פנימיות, ודמיוניו הם חיצוניות (דעת חו"מ ח"ג קעג).

כתוב וידעת היום והשבות אל לבבך, אם כן חלל גדול יש בנפש האדם פנוי העומד בין הידיעה לאימותה בלב, ושם בונה היצר הרע את משכנו, ושמה נכנסות כל השאיפות והדמיונות העולם הזה, ושמה הן כל מחשבות המדות ומשם הן כובשות את הלב. והדמיונות העולם הזה בנקל יתפתחו מעצמם מידיעה לחמדת הלב משא"כ המושכל. בחלל הזה שבין ידיעה ללב הוא מקום מלחמת היצר ומקום הבחירה (מכתב מאליהו ח"א 212).

¹²⁰ עי' זהר ח"א קפד ע"ב: רבי שמעון פתח ואמר (תהלים כו ו) ארחץ בנקיון כפי ואסובבה את מזבחך יהו"ה האי קרא אוקמוה¹²⁰ אבל תא חזי רזא דמלה הכא דהא לית לך בר נש בעלמא דלא טעים טעמא דמותא¹²⁰ בליליא ורוח מסאבא שריא על ההוא גופא מאי טעמא בגין דנשמתא קדישא אסתלקת מניה¹²⁰ דבר נש ונפקת מניה¹²⁰ ועל דנשמתא קדישא נפקת¹²⁰ ואסתלקת מניה שריא רוחא מסאבא על ההוא גופא ואסתאב וכד נשמתא אתהדרת לגופא אתעבר ההוא זוהמא¹²⁰ תרגום: רבי שמעון פתח ואמר, "ארחץ בנקיון כפי ואסובבה את מזבחך ה'". הפסוק הזה בארוהו. אבל בא וראה כאן את סוד הדבר, שהרי אין לך אדם בעולם שאינו טועם את טעם המות בלילה, ורוח הטומאה שורה על אותו הגוף. למה, משום שהנשמה הקדושה מסתלקת מן האדם ויוצאת ממנו, ועל שהנשמה הקדושה יוצאת ומסתלקת ממנו, שורה רוח של טומאה על אותו הגוף ונטמא. כשהנשמה חוזרת לגוף, עוברת אותה הזוהמא.

מסילת ישרים

אותו בשעת הדין, ועל דרך זה אמרו זכרונם לברכה (בבא בתרא קס"א ע"א) רובם בגזל ומיעוטם בעריות וכולם באבק לשון הרע, כי מפני רוב דקותו כל בני אדם נכשלים בו במה שאין מכירים אותו.

ואמרו זכרונם לברכה (איכ"ר הק' אות ל) שדוד היה נזהר ומנקה עצמו נקיון גמור מכל אלה, ועל כן היה הולך למלחמה בבשחון חזק והיה שואל (תהלים יח לח) ארדוף אויבי ואשיגם ולא אשוב עד כלותם, מה שלא שאלו יהושפט אסא וחזקיה, לפי שלא היו מנוקים כל כך. והוא מה שאמר הוא עצמו בתוך דבריו (שם כא) יגמלני ה' כצדקי כבור ידי ישיב לי, ואמר עוד (שם כה) וישב ה' לי כצדקי כבור ידי לנגד עיניו, והוא הבור והנקיון הזה שזכרנו. ואז חזר ואמר (שם ל) כי בך ארוץ גדוד וגו' ארדוף אויבי ואשיגם, והוא עצמו אמר עוד (שם כד &) מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדשו נקי כפים ובר לבב. ואמנם ודאי שהמדה הזאת קשה, כי טבע האדם חלש ולבו נפתה על נקלה, ומתיר לעצמו הדברים שיוכל למצא בהם כדי הטעאה. ובוראי שמי שהגיע לזאת המדה כבר הגיע למדרגה גדולה, כי בפני מלחמה חזקה עמד ונצח. ונבוא עתה לבאר פרטי המדה הזאת.

פרק יא – בפרטי מדת הנקיות

פרטי מדת הנקיות רבים הם מאד, והנם [ככל] [בכל] הפרטים שבכל השם"ה מצות לא תעשה, כי אמנם ענין המדה כבר אמרתי שהוא להיות נקי מכל ענפי העבירות, ואולם אף על פי שבכל העבירות משתדל היצר הרע להתטיא את האדם, כבר יש מהם שהטבע מחמדן יותר, ובהן מראה לו יותר היתרים, אשר על כן יצטרך בהן יותר חיזוק לנצח את יצרו ולהנקות מן החטא. וכן אמרו ז"ל (חגיגה יא ע"ב) גזל ועריות נפשו של אדם מחמדתן ומתאוה להן.

והנה אנתנו רואים שאף על פי שלא רוב בני האדם גנבים בגלוי הם, דהיינו שישלחו יד ממש בממון חבריהם לקחת ולשום בכליהם, אף על פי כן רובם טועמים טעם גניבה במשאם ומתנם, במה שיורו היתר לעצמם להשתכר איש בהפסידו של חברו, ויאמרו להרויח שאני. ואולם לאוים הרבה נאמרו בגזל, לא תעשוק (&), לא תגזול (&), לא תגנבו (&), ולא תכחשו (&), ולא תשקרו איש בעמיתו (&), לא תונו איש את אחיו (&), לא תשיג גבול רעך (&). הן כל אלה חילוקי דינים שבגזל כוללים מעשים רבים מן המעשים הנעשים בכלל המשא והמתן המדיני, ובכולם איסורים רבים, כי לא המעשה הניכר ומפורסם בעושק ובגזל הוא לבדו האסור, אלא כל שסוף סוף יגיע אליו ויגרום אותו כבר הוא בכלל האיסור. ועל ענין זה אמרו ז"ל (סנהדרין פ"א ע"א) ואת אשת רעהו לא טימא (יחזקאל יח &) שלא ירד לאומנות חברו. וכבר היה רבי יהודה אוסר לחנוני שלא יחלק קליות ואגוזים לתינוקות להרגילן שיבואו אצלו, ולא התירו חכמים אלא מפני שגם חברו יכול לעשות כן (בבא מציעא ס ע"ג).

ואמרו ז"ל (בבא בתרא פ"ח ע"ב) קשה גזל הדיוט מגזל גבוה¹²¹ שזה הקדים חטא למעילה וכו'. וכבר פטרו את הפועלים העושים אצל בעל הבית מברכת המוציא ומברכות אחרונות דברכת המזון, ואפילו בקריאת שמע לא הייבום לבטל ממלאכתן אלא בפרשה

- מאיר המסילה -

¹²¹ אור יחזקאל (מכתבים רכב), הרבה התורה לאוין בגזילה זה נותן לדעת כמה מסוכן האדם לאמר כי זאת אינו בכלל גזל.

מסילת ישרים

ראשונה בלבד (ברכות מז ע"ע), קל וחומר בן בנו של קל וחומר לדברי הרשות, שכל שכיר יום אסור בהן שלא לבטל מלאכתו של בעל הבית. ואם עבר הרי זה גזלן.

הנה אבא חלקיה, אפילו שלום לא השיב לתלמידי חכמים שנתנו לו שלום שלא ליבטל ממלאכת רעהו (תענית כג ע"ע). ויעקב אבינו עליו השלום מבאר בפיו ואומר (בראשית לא ע"ע) הייתי ביום אכלני חורב וקרח בלילה ותדד שנתי מעיני, מה יענו איפוא העוסקים בהנאותיהם בשעת מלאכה ובטלים ממנה, או כי יעסקו בחפציהם איש לבצעו.

כללו של דבר, השכור אצל חבירו לאיזה מלאכה שתהיה, הנה כל שעותיו מכורות הן לו ליומו, כענין שאמרו ז"ל (ב"מ נו ע"ע) שכירות מכירה ליומיה, וכל מה שיקח מהן להנאת עצמו באיזה אופן שיהיה אינו אלא גזל גמור. ואם לא מחלו אינו מחול, שכבר אמרו רבותינו ז"ל (יומא פו ע"ע) עבירות שבין אדם לחברו אין יום הכפורים מכפר עד שירצה את חברו.

ולא עוד אלא שאפילו אם עשה מצוה בזמן מלאכתו, לא לצדקה תחשב לו אלא עבירה היא בידו, שאין עבירה מצוה. וקרא כתיב (ישעיה סא &) שונא גזל בעולה, וכענין זה אמרו ז"ל (בבא קמא צד ע"ע) הרי שגזל סאה חטים וטחנה ואפאה ומברך אין זה מברך אלא מנאץ דכתיב (תהלים י &) ובוזע ברך נאץ ה', ועל כיוצא בזה נאמר (ויקרא רבה &) אוי לו לזה שנעשה סניגורו קטיגורו, וכמאמרם ז"ל (ירושלמי סוכה פ"ג ה"ע) בענין לולב הגזול. והדין נותן, כי הרי גזל הפץ גזל, וגזל זמן גזל, מה גזול את החפץ ועושה בו מצוה נעשה סניגורו קטיגורו, אף גזול את הזמן ועושה בו מצוה נעשה סניגורו קטיגורו, ואין הקדוש ברוך הוא הפץ אלא באמונה. וכן הוא אומר (תהלים לא &) אמונים נוצר ה', ואומר (ישעיה כו &) פתחו שערים ויבוא גוי צדיק שומר אמונים, ואומר (תהלים קא &) עיני בנאמני ארץ לשבת עמדי, ואומר (ירמיה ה &) עיניך הלא לאמונה.

ואף איוב העיד על עצמו ואמר (איוב לא ז) אם תטה אשורי מני הדרך ואחר עיני הלך לבי ובכפי דבק מאום. והבט יופי המשל הזה, כי דימה הגזל הבלתי נגלה כדבר המתדבק ביד האדם, שאף על פי שאין האדם הולך לכתחילה לטול אותו ונשאר דבק מאליו, סוף סוף בידו הוא. כן הדבר הזה, שאף שלא יהיה האדם הולך וגזול ממש, קשה הוא שיהיו ידיו ריקניות ממנו לגמרי.

אמנם באמת כל זה נמשך ממה שתחת היות הלב מושל בעינים, שלא יניח להיות נעים להם את של אחרים העינים מושכים את הלב לבקש היתרים על מה שנראה להם יפה ונחמד, על כן אמר איוב שהוא לא כן עשה, ולא הלך לבו אחר עיניו, על כן לא דבק בכפיו מאום.

ראה נא בענין ההונאה כמה נקל הוא לאדם להתפתות וליכשל, כאשר לכאורה יראה לו שראוי הוא להשתדל ליפות סחורתו בעיני האנשים ולהשתכר ביגיע כפיו, לדבר על לב הקונה למען יתרצה לו. ויאמרו על כל זה, יש זריו ונשכר (פסחים נ ע"ב), ויד חרוצים תעשיר (משלי י ד). אמנם אם לא ידקדק וישקול מעשיו הרבה, הנה תחת המה יצא הוח (איוב לא מ), כי יעבור בעון ההונאה אשר הוזהרנו עליה (ויקרא כה &) ולא תונו איש את עמיתו, ואמרו ז"ל (חולין צד ע"ע) אפילו לרמות את הגוי אסור וקרא כתיב (צפניה ג &) שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב ולא ימצא בפיהם לשון תרמית. וכן אמרו (בבא מציעא ס ע"ע) אין מפרכסין את הכלים הישנים שיראו כחדשים, אין מערבים פירות בפירות, אפילו חדשים בחדשים, אפילו סאה בדינר, ואפילו יפה דינר וטריסית לא יערב וימכרם סאה בדינר, כל עושה אלה כל עושה עול (דברים כה &). וקריו חמשה שמות עול שנאוי משוקץ (מתועב) חרם תועבה.

מסילת ישרים

עוד אמרו ז"ל (בבא קמא ק"ט ע"ג) כל הגוזל את חבירו אפילו שוה פרוטה כאילו נוטל נפשו ממנו. הרי לך חומר העון הזה אפילו בשיעור מועט. ואמרו עוד (תענית ז ע"ג) אין הגשמים נעצרים אלא בעון גזל. ועוד אמרו (ויקרא רבה לג &) קופה מלאה עונות מי מקטרנ בראש כולם גזל. ודור המבול לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל (סנהדרין קח ע"ג). ואם תאמר בלבבך, ואיך אפשר לנו שלא להשתדל במשאנו ובמתננו לרצות את חבירנו על המקח ועל שוויו. חילוק גדול יש בדבר, כי כל מה שהוא להראות את הקונים אמיתת טוב החפץ ויפיו, הנה ההשתדלות ההוא טוב וישר. אך מה שהוא לכסות מומי חפצו, אינו אלא אונאה ואסור, וזה כלל גדול באמונת המשא והמתן, לא אומר מענין המדות, שהרי בפירוש כתוב בהם, תועבת ה' אלהיך כל עושה אלה (&). ואמרו ז"ל (בבא בתרא פח ע"ג) קשה עונשן של מדות מעונשן של עריות וכו', ואמרו (שם) הסיטון מקנח מדותיו אחת לשלשים יום, וכל כך למה, כדי שלא יחסרו בלא דעת ולא יענש. כל שכן עון הריבית שגדול הוא ככופר באלקי ישראל חס וחלילה (ב"מ ע"ג) ואמרו ז"ל (שמו"ר לא &) על הפסוק בנשך נתן ותרבית לקח חיה לא יחיה (יחזקאל יח &), שאינו חי לתחית המתים, כי הוא ואבן שלו משוקץ ומתועב בעיני ה'. ואינו רואה צורך להאריך בזה שכבר אימתו מוטלת על כל איש ישראל.

אמנם כללו של דבר, כמו שחמדת הממון רבה, כן מכשלותיו רבים. וכדי שיהיה האדם נקי מהם באמת עיון גדול ודקדוק רב צריך לו. ואם נקה ממנו, ידע שהגיע כבר למדריגה גדולה, כי רבים יתחסדו בענפים רבים מענפי החסידות. ובענין שנאת הבצע, לא יכלו להגיע אל מחוז השלימות, הוא מה שאמר צופר הנעמתי לאיוב (איוב יא &) אם און בידך הרחיקהו ואל תשכן באהליך עולה, כי אז תשא פניך ממום והיית מוצק ולא תירא. והנה דברתי עד הנה מפרטי מצוה אחת מן המצוות, וכפרטי חלוקים אלה ודאי שנמצאים בכל מצוה ומצוה. אמנם אינני מזכיר אלא אותם שרגילים רוב בני האדם להכשל בהם.

ונדבר עתה מן העריות שגם הם מן החמורים, והם שניים במדריגה אל הגזל כמאמרם ז"ל וזו לשונם (ב"ב קסה ע"ג) רובם בגזל ומיעוטם בעריות. והנה מי שירצה להנקות לגמרי מזה החטא, גם לו תצטרך מלאכה לא מועטת, כי אין בכלל האסור גופו של מעשה בלבד, אלא כל הקרוב אליו. ומקרא מלא הוא (ויקרא יח &) לא תקרבו לגלות ערוה, ואמרו ז"ל (ש"ר פט"ז סי' &) אמר הקדוש ברוך הוא אל תאמר הואיל ואסור לי להשתמש באשה הריני תופשה ואין לי עון, הריני מגפפה ואין לי עון, או שאני נושקה ואין לי עון, אמר הקדוש ברוך הוא כשם שאם נדר נזיר שלא לשתות יין, אסור לאכול ענבים לחים ויבשים ומשרת ענבים וכל היוצא מגופן היין, אף אשה שאינה שלך, אסור ליגע בה כל עיקר, וכל מי שנוגע באשה שאינה שלו מביא מיתה לעצמו וכו'.

והבט מה נפלאו דברי המאמר הזה, כי המשיל את האיסור הזה לנזיר, אשר אף על פי שעיקר האסור אינו אלא שתיית יין, הנה אסרה לו תורה כל מה שיש לו שייכות עם היין. והיה זה לימוד שלימדה תורה לחכמים, איך יעשו הם הסייג לתורה במשמרת שנמסר בידם לעשות למשמרתה, כי ילמדו מן הנזיר לאסור בעבור העיקר גם כל דדמי לה. ונמצא שעשתה התורה במצוה זאת של נזיר, מה שמסרה לחכמים שיעשו בשאר כל המצוות, למען דעת שזה רצונו של מקום. וכשאוסר לנו אחד מן האסורין, ילמד סתום מן המפורש, לאסור כל הקרוב לו. ועל זה הדרך אסרו בענין זה של העריות כל מה שהוא ממינו של הזנות או הקרוב אליו, יהיה באיזה חוש שיהיה, דהיינו בין במעשה בין בראיה בין בדבור בין בשמיעה ואפילו במחשבה.

מסילת ישרים

ועתה אביא לך ראיות על כל אלה מדבריהם ז"ל. במעשה, דהיינו הנגיעה או החבוק וכיוצא, כבר נתבאר למעלה במאמר שזכרנו ואין צריך להאריך בראיה, אמרו ז"ל (ברכות יח ע"ג) יד ליד לא ינקה רע, כל המרצה מעות מידו לידה כדי להסתכל בה לא ינקה מדינה של גיהנם. ואמרו עוד (שבת סד ע"ג) מפני מה הוצרכו ישראל שבאותו הדור כפרה, מפני שזנו עיניהם מן הערוה וכו'. אמר רב ששת, מפני מה מנה הכתוב תכשיטין שבהוץ עם תכשיטין שבפנים לומר לך שכל המסתכל באצבע קטנה של אשה כאלו מסתכל במקום התורף (ברכות כד ע"ג). ואמרו עוד ונשמרת מכל דבר רע (דברים כג &) שלא יסתכל אדם באשה נאה ואפילו היא פנויה באשת איש ואפילו היא מכוורת (ע"ז כ ע"ג).

בענין הדבור עם האשה בהדיא שנינו (אבות פ"א מ"ג) כל המרבה שיחה עם האשה גורם רעה לעצמו ובשמיעה אמרו (ברכות כד ע"ג) קול באשה ערוה. עוד בענין זנות הפה והאוזן, דהיינו הדיבור בדברי הזנות או השמיעה לדברים האלה, כבר צווחו ככרוכיב ואמרו (ירושלמי תרומות פ"א ה"ג) ולא יראה בך ערות דבר (דברים כג &) ערות דיבור זה ניבול פה. ואמרו (שבת לג ע"ג) בעון נבלות פה צרות מתחדשות, ובהורי שונאיהם של ישראל מתים. ואמרו עוד (שם) כל המנבל פיו מעמיקים לו גיהנם. ואמרו עוד (שם) הכל יודעים כלה למה נכנסת לחופה, אלא כל המנבל פיו כו', אפילו גזר דין של שבעים שנה לטובה הופכים לו לרעה. ואמרו עוד (חגיגה ה ע"ג) אפילו שיחה קלה שבין איש לאשתו מגידים לו לאדם בשעת הדין. ובענין השמיעה הרעה הזאת גם כן אמרו (שבת לג ע"ג) אף השומע ושותק, שנאמר (משלי כב &) זעום ה' יפול שם הרי לך שכל החושים צריכים להיות נקיים מן הזנות ומעניינו.

ואם לחשך אדם לומר שמה שאמרו על נבול פה אינו אלא כדי לאיים ולהרחיק אדם מן העבירה, ובמי שדמו רותח הדברים אמורים, שמדי דברו בא לידי תאוה. אבל מי שאמרו דרך שחוק בעלמא לאו מילתא הוא, ואין לחוש עליו. אף אתה אמור לו, עד כאן דברי יצר הרע, כי מקרא מלא שהביאוהו ז"ל לראיתם (ישעיה ט טז) על כן על בחוריו לא ישמח ה' וגו' כי כלו חנף ומרע וכל פה דובר נבלה. הנה לא הזכיר הכתוב הזה לא עבודה זרה ולא גלוי עריות ולא שפיכת דמים, אלא חנופה ולשון הרע וניבול פה, כולם מחטאת הפה בדיבור, ועליהם יצאה הגזירה על בחוריו לא ישמח ה' ואת יתומיו ואת אלמנותיו לא ירחם.

אלא האמת הוא כדברי רבותינו זכרונם לברכה, שנבול פה הוא ערותו של הדיבור ממש, ומשום זנות הוא שנאסר ככל שאר עניני הזנות, הוץ מגופו של מעשה, שאף על פי שאין בהם כרת או מיתת בית דין, אסורים הם איסור עצמם, מלבד היותם גם כן גורמים ומביאים אל האיסור הראשי עצמו. ובענין הנזיר שזכרו במדרש שהבאנו למעלה. בענין המחשבה כבר אמרו בתחלת הברייתא שלנו (ע"ז כ ע"ג) ונשמרת מכל דבר רע שלא ירהר אדם ביום וכו'. ואמרו עוד (יומא כט &) הרהורי עברה קשים מעבירה. ומקרא מלא הוא (משלי טו &) תועבת ה' מחשבות רע.

והנה דברנו משני גופי עבירות חמורות שבני אדם קרובים ליכשל בענפיהם, מפני רובם של הענפים, ורוב נמיית לבו של אדם בתאותו אליהם.

והמדריגה השלישית אחר הגזל והעריות לענין החמדה, הנה הוא איסור המאכלות, בין בענין הטריפות עצמם, בין בענין תערובותיהן, בין בענין בשר בחלב או חלב ודם, וענין בישולי גוים, וענין געולי גוים, יין נסכם וסתם יינם. כל אלה הנקיות בהם צריך דקדוק גדול, וצריך חיזוק, כי יש תאות הלב המתאוה במאכלים הטובים, וחסרון

מסילת ישרים

הכיס באיסורי התערובות וכיוצא בזה. ופרטיהם רבים ככל דיניהם הידועים והמבוארים בספרי הפוסקים. והמקיל בהם במקום שאמרו להחמיר, אינו אלא משחית לנפשו. וכך אמרו (בספרא שמיני &) לא תטמאו בהם ונטמאתם בם (ויקרא יא &) אם מטמאים אתם בם, סופכם לטמא בם. והיינו כי המאכלות האסורות מכניסים טומאה בלבו ובנפשו של אדם, עד שקדושתו של המקום ברוך הוא מסתלקת ומתרחקת ממנו. והוא מה שאמרו בש"ס גם כן (יומא לט &) ונטמאתם בם, אל תיקרי ונטמאתם אלא ונטמאתם, שהעבירה מטממת לכו של אדם, כי מסלקת ממנו הדיעה האמיתית ורוח השכל שהקדוש ברוך הוא נותן לחסידים, כמו שאמר הכתוב (משלי ב &) כי ה' יתן חכמה. והנה הוא נשאר בהמי וחומרי משוקע בגסות העולם הזה, והמאכלות האסורות יתירות בזה על כל האיסורין, כיוון שהם נכנסים בגופו של האדם ממש, ונעשים בשר מבשרו.

וכדי להודיענו שלא הבהמות הטמאות או השקצים בלבד הם הטמאים, אלא גם המריפות שבמין הכשר עצמו הם בכלל טומאה, אמר הכתוב (ויקרא יא &) להבדיל בין הטמא ובין הטהור. ובא הפירוש לרבותינו ז"ל (תורת כהנים &) אין צריך לומר בין חמור לפרה, למה נאמר בין הטמא ובין הטהור, בין טמאה לך ובין טהורה לך, בין נשחט רובו של קנה לנשחט חציו. וכמה בין רובו לחציו, מלא השערה, עד כאן לשונם. ואמרו לשון זה בסיום מאמרם וכמה בין רובו וכו' להראות כמה נפלא כח המצוה שהוט השערה מבדיל בין טומאה לטהרה ממש¹²².

והנה מי שיש לו מוח בקדקדו, יחשוב איסורי המאכל כמאכלים הארסיים או כמאכל שנתערב בו איזה דבר ארסי. כי הנה אם דבר זה יארע, היקל אדם על עצמו לאכול ממנו, אם ישאר לו בו איזה בית מיוחד, ואפילו חששא קטנה ודאי שלא יקל, ואם יקל לא יהיה נחשב אלא לשוטה גמור. אף איסור המאכל, כבר בארנו שהוא ארס ממש ללב ולנפש, אם כן מי איפוא יהיה המיקל במקום חששא של איסור, אם בעל שכל הוא. ועל דבר זה נאמר (משלי כג &) ושמת סכין בלועיך אם בעל נפש אתה.

ונדבר עתה על החטאים (המצויים) [המניעיים] הנולדים מחברת בני האדם וקבוצם, כגון הונאת דברים, הלבנת הפנים, הכשלת העור בעצה, רכילות, שנאה, ונקימה, שבועות דבר שקר, וחילול השם. כי מי יאמר נקיתי מהם, טהרתי מאשמה בם, כי ענפיהם רבים ודקים עד מאד, אשר ההזהר בם מרח גדול.

הונאת הדברים, בכללה הוא לדבר בפני חבירו לבד שיבוש ממנו, כל שכן האמירה בפני רבים, דבר שיבוש בו. או לעשות לו מעשה שיגרום לו שיבוש. והוא מה שאמרו בפרק הזהב (ב"מ נח ע"ג &) אם היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים וכו', אם היו חלאים באים עליו לא יאמר לו כדרך שאמרו חבריו לאיוב (איוב ד &) זכר נא מי הוא נקי אבד וגו'. אם היו חמרים מבקשים הימנו תבואה, לא יאמר להם לכו אצל פלוני שהוא מוכר תבואה, ויודע בו שלא מכר תבואה מימיו. וכבר אמרו ז"ל (שם &) גדול אונאת דברים מאונאת ממון וכו'. וכל שכן אם הוא ברבים, שבהדיא שנינו (אבות פ"ג מ"ג &) המלבין פני חבירו ברבים אין לו חלק לעולם הבא. ואמר רבי חסדא (ב"מ נט &) כל השערים ננעלו חוץ משערי אונאה. ואמר רבי אלעזר הכל הקדוש ברוך הוא נפרע על ידי שליח חוץ מאונאה. ואמרו שלישה אין הפרגוד ננעל בפניהם, ואחד מהם אונאה. ואפילו לדבר מצוה, אמר הכתוב (ויקרא יט &) הוכח תוכיח את עמיתך, ואמרו ז"ל (ערכין

- מאיר המסילה -

¹²² עי' אור יחזקאל (מדות רנה): כן הדבר בכל העינים הרוחנים, חוט השערה מבדיל ועושה את האדם למציאות אחרת.

מסילת ישרים

מז &) יכול אפילו פניו משתנות, תלמוד לומר, ולא תשא עליו חטא. מכל אלה המאמרים תראה עד היכן מתפשטים ענפי האזהרה הזאת וכמה עונשה קשה.

בענין נתינת העצה שנינו בתורת כהנים (ויקרא יט &) ולפני עור לא תתן מכשול, לפני סומא בדבר. אמר לך בת פלוני מהי לכהונה, אל תאמר לו כשרה, והיא אינה אלא פסולה. היה נוטל ממך עצה, אל תתן לו עצה שאינה הוגנת לו וכו'. ואל תאמר לו מכור שדך וקח לך חמור, ואתה עוקף עליו ונוטלה ממנו. שמא תאמר עצה יפה אני נותן לו, הרי הדבר מסור ללב, שנאמר ויראת מאלקיך. נמצאנו למדים שבין בדבר שיכול להיות נוגע בו, ובין בדבר שאינו נוגע בו כלל, חייב אדם להעמיד את הבא להתייעץ בו על האמת הזך והברור.

ותראה שעמדה תורה על סוף דעתם של רמאים, דלאו בשופטני עסקינן, שיעצו עצה שרעתה מפורסמת ונגלית, אלא בחכמים להרע, אשר יתנו עצה לחבריהם, שלפי הנגלה בה, יש בה מן הריוח אל חבירו באמת. אך סוף הענין אינו לטובתו של חבירו, כי אם לרעתו ולהנאתו של המיעץ. על כן אמרו, שמא עצה יפה וכו', והרי הדבר מסור ללב וכו'. וכמה נכשלים בני האדם באלה החטאים יום יום, בהיותם קרואים והולכים לתוקף חמדת הבצע. וכבר התבאר גדל עונשם בכתוב (דברים כז &) ארור משגה עור בדרך.

אך זאת היא חובת האדם הישר, כאשר יבוא איש להתייעץ בו, ייעצוהו העצה שהיה הוא נוטל לעצמו ממש, מבלי שישקוף בה אלא לטובתו של המתיעץ, לא לשום תכלית אחר, קרוב או רחוק שיהיה. ואם יארע שיראה הוא היוזק לעצמו בעצה ההיא, אם יכול להוכיח אותה על פניו של המתיעץ, יוכיחהו. ואם לאו, יסתלק מן הדבר, ולא ייעצהו. אך על כל פנים, אל ייעצוהו עצה שתכליתה דבר זולת טובתו של המתיעץ, אם לא שכונת המתיעץ לרעה, שאז ודאי מצוה לרמותו. וכבר נאמר (תהלים יח &) ועם עקש תתפתל, וחושי הארכי יוכיח.

הרכילות ולשון הרע, כבר חומרו נודע וגודל ענפיו, כי רבו מאד, עד שכבר גזרו אמר חכמים ז"ל במאמר שכבר הזכרתי (ב"ב קסה ע"ג &) "יכולם באבק לשון הרע". ואמרו (ערכין טו &) היכי דמי אבק לשון הרע, כגון דאמר היכא משתכח נורא אלא בי פלניא, או שיספר טובתו לפני שונאיו, וכל כיוצא בזה. אף על פי שנראים דברים קלים ורחוקים מן הרכילות, הנה באמת מאבק שלו, הם כללו של דבר, הרבה דרכים ליצר. אבל כל דבר שיוכל להוליד ממנו נזק או בזיון לחברו, בין בפניו בין שלא בפניו, הרי זה בכלל לשון הרע, השנאוי ומתועב לפני המקום, שאמרו עליו (שם &) כל המספר לשון הרע כאילו כופר בעיקר, וקרא כתיב (תהלים קא &) מלשני בסתר רעהו אותו אצמית.

גם השנאה והנקימה קשה מאד לשימלט¹²³ ממנה לב הותל¹²⁴ אשר לבני האדם, כי האדם מרגיש מאד בעלבונותיו, ומצטער צער גדול, והנקמה לו מתוקה מדבש, כי היא מנוחתו לבדה¹²⁵. על כן לשיהיה בכחו לעזוב מה שטבעו מכריח אותו, ויעבור על מדותיו, ולא ישנא מי שהעיר בו השנאה, ולא יקום ממנו בהודמן לו שיוכל להנקם, ולא יטור לו, אלא את הכל ישכח ויסיר מלבו כאילו לא היה, חזק ואמיץ הוא. והוא קל רק למלאכי

- מאיר המסילה -

¹²³ עי' אור יחזקאל (יראה ומוסר קיח): האמונה היא סיבה שלא יגיע למדות אלו כי יאמין שאין אחד נוגע בחבירו אפילו כמלא נימא אם כן אין לו מקום לכל המדות הרעות.

¹²⁴ ???ניקוד

¹²⁵ עי' שפתי חיים (מידות ועבודת ה' ח"ב ה): על כל אלה ניתן להתגבר רק כאשר ספוגים ביראת שמים וברצון לעשות רצון ה' כאשר אנו פסוגים במידות טובות של ענוה מוחלטת והיכולת של שתיקה ושמירת הדיבור ואנו יודעים להיות שמחים בחלקנו או אז הופכים כל המעשים הרעים לטפלים ובלתי נחשבים.

מסילת ישרים

השרת, שאין ביניהם המדות הללו, לא אל שוכני בתי חומר, אשר בעפר יסודם. אמנם גזרת מלך היא. והמקראות גלויים באר היטב אינם צריכים פירוש, לא תשנא את אחיך בלבבך (ויקרא יט &), לא תקום ולא תטור את בני עמך (שם &). וענין הנקימה והנטייה ידוע, דהיינו נקימה לימנע מהיטיב למי שלא רצה להטיב לו, או שהרע לו כבר. ונטייה להזכיר בעת שהוא מטיב למי שהרע לו, איזה זכרון מן הרעה שעשה לו.

ולפי שהיצר הולך ומרתית את הלב, ומבקש תמיד להניח לפחות איזה רושם או איזה זכרון מן הדבר, ואם לא יוכל להשאיר זכרון גדול, ישתדל להשאיר זכרון מועט. יאמר דרך משל לאדם, אם תרצה ליתן לאיש הזה את אשר לא רצה הוא לתת לך כשנצרכת, לפחות לא תתנהו בסבר פנים יפות. או אם אינך רוצה להרע לו, לפחות לא תטיב לו טובה גדולה, ולא תסייעהו סיוע גדול. או אם תרצה גם לסייעו הרבה, לפחות לא תעשהו בפניו, או לא תשוב להתחבר עמו ולהיות לו לריע. אם מחלת לו, שלא תראה לו לאויב, די בזה. ואם גם להתחבר עמו תרצה, אך לא תראה לו כל כך חיבה גדולה כבראשונה, וכן כל כיוצא בזה, ממיני החריצות שביצר, מה שהוא משתדל לפתות את לבות בני האדם. על כן באה התורה וכללה כלל שהכל נכלל בו (ויקרא יט &) ואהבת לרעך כמוך בלי שום הפרש כמוך¹²⁶, בלי חילוקים, בלי תחבולות ומזימות, כמוך ממש.

אולם השבועות, אף על פי שמן הסתם, כל שאינו מן ההדיוטות, נשמר מהוציא שם שמים מפיו לבטלה. כל שכן בשבועה. יש עוד איזה ענפים קטנים, שאף על פי שאינם מן החמורים יותר על כל פנים, ראוי למי שרוצה להיות נקי לישמר מהם. והוא מה שאמרו (שבועות לו &) אמר רבי אלעזר לאו שבועה והן שבועה. אמר רבא והוא דאמר לאו לאו תרי זמני, והוא דאמר הן הן תרי זמני. וכן אמרו (בבא מציעא מט &) והין צדק, שיהא לאו שלך צדק, והן שלך צדק.

והנה דבר השקר גם הוא חולי רע נתפשט מאד בבני האדם. ואולם מדריגות מדריגות יש בו. יש בני אדם שאומנותם ממש הוא השקרנות¹²⁷, הם הולכים ובודים מלבם כזבים גמורים למען הרבות שיחה בין הבריות, או להחשב מן החכמים ויודעי דברים הרבה. ועליהם נאמר (משלי יב &) תועבת ה' שפתי שקר, ואומר (ישעיה נט &) שפתותיכם דברו שקר לשונכם עולה תהגה. וכבר גזרו (דינים) חכמים ז"ל (סוטה מב &) ארבע כתות אינן מקבלות פני השכינה ואחת מהם כת שקרנים.

ויש אחרים קרובים להם במדריגה, אף על פי שאינם כמוהם ממש, והם המכזבים בספוריהם ודבריהם. והיינו שאין אמנותם בכך, ללכת ולבדות ספורים ומעשים אשר לא נבראו ולא יהיו, אבל בבואם לספר דבר מה, יערבו בהם מן השקרים, כמו שיעלה על רוחם. ויתרגלו בזה עד ששב להם כמו טבע. והם הם הבדאים אשר אי אפשר להאמין לדבריהם, וכמאמרם ז"ל (סנהדרין פט &) כך הוא עונשו של בדאי, שאפילו אומר אמת אין שומעין לו, שכבר הטביעו בהם הרעה הזאת שלא יוכלו לצאת דבריהם נקיים מן הכזב מתוך פיהם, הוא מה שהנביא מצטער ואומר (ירמיה ט &) למדו לשונם דבר שקר העוה גלאו.

- מאיר המסילה -

¹²⁶ עי' מכתב מאליהו (ח"א 118): בעל חסד שאיפתו היא לתת את עצמו לאחרים היינו לבטל את עצמו בהם, זה ירגיש כי כל הכלל כולו הוא כמו גוף א' וירגיש את עצמו כמו צפורן של אצבע קטנה מגוף הכללי ולא ירגיש את האחרים בבחי' נפרדת ממנו אלא בהתאחדות כחדא ממש, ועי"ש (ח"ג 89): אם ירבה מאד חסדו עם רעהו ימצא את כל עצמו כלול בו.

¹²⁷ עי' אור יחזקאל (מכתבים רלא): שזה יכול להיות גם לבני תורה הרוקדים עם ספר תורה ושרים "טוב לי תורת פיק מאלפי זהב וכסף" אם לא חיים כך.

מסילת ישרים

ויש עוד אחרים שחליים קל מחולי הראשונים, והם אותם שאינם קבועים כל כך בשקר, אלא שלא יחושו להתרחק ממנו, ואם יזדמן להם יאמרוהו. ופעמים רבות יאמרוהו דרך שחוק או כיוצא בזה בלא כוונה רעה. ואמנם החכם הודיענו, שכל זה הוא היפך רצון הבורא ברוך הוא. ומדת חסידיו הוא מה שכתוב (משלי יג &) דבר שקר ישנא צדיק. והוא מה שבאה עליו האזהרה (שמות כג &) מדבר שקר תרחק. ותראה שלא אמר משקר תשמר, אלא מדבר שקר תרחק, להעיר אותנו על ההרחק הגדול והבריחה הרבה שצריך לברוח מזה. וכבר נאמר (צפניה ג &) שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב ולא ימצא בפייהם לשון תרמית.

וחכמים זכרונם לברכה אמרו (שבת נה &) חותמו של הקדוש ברוך הוא אמת. ובודאי שאם האמת הוא מה שבחר בו הקדוש ברוך הוא לקחתו לחותם לו, כמה יהיה הפכו מתועב לפניו. והזהיר הקדוש ברוך הוא על האמת אזהרה רבה ואמר (זכריה ח &) דברו אמת איש את רעהו, ואמר (ישעיה מז &) והוכן בחסד כסא וישב עליו באמת. ואמר (שם סג &) ויאמר אך עמי המה בנים לא ישקרו, הא למדת שזה תלוי בזה. ואמר (זכריה ח ג) ונקראה ירושלים עיר האמת, להגדיל חשיבותה. וכבר אמרו ז"ל (מכות כד &) ודובר אמת בלבבו, כגון רב ספרא וכו', להודיעך עד היכן חובת האמת מגעת. וכבר אסרו לתלמיד חכם לשנות בדבורו חוץ משלשה דברים, ואחד מן העמודים שהעולם עומד עליו הוא האמת. אם כן מי שדובר שקר כאלו נוטל יסודו של עולם. וההפך מזה, מי שזהיר באמת, כאילו מקיים יסודו של עולם, וכבר ספרו חכמים ז"ל (סנהדרין צו &) מאותו המקום שהיו זהירים באמת שלא היה מלאך המות שולט שם, ולפי שאשתו של רבי פלוני שינתה בדבריה, אף על פי שהיה לכונה טובה, גירתה בהם מלאך המות, עד שגירשוה משם בעבור זה וחזרו לשלותם, ואין צריך להאריך בדבר הזה שהשכל מחייבו והדעת מכריחו.

ענפי חילול השם גם כן הם רבים וגדולים, כי הרבה צריך האדם להיות חס על כבוד קונו, ובכל מה שיעשה צריך שיסתכל ויתבונן מאד, שלא יצא משם מה שיוכל להיות חילול לכבוד שמים חס וחלילה. וכבר שנינו (&) אחד שונג ואחד מזיד בחילול השם. ואמרו ז"ל (יומא פו &) היכי דמי חילול השם, אמר רב כגון אנא דשקילנא בישרא ולא יהיבנא דמי לאלתר, ורבי יוחנן אמר כגון אנא דמסגינא ארבע אמות בלא תורה ובלא תפלין. והענין שכל אדם לפי מדריגתו, ולפי מה שהוא נחשב בעיני הדור, צריך שיתבונן לבלתי עשות דבר בלתי הגון לאיש כמותו, כי כפי רבות חשיבותו וחכמתו, כן ראוי שירבה זהירותו בדברי העבודה ודקדוקו בה.

ואם איננו עושה כן, הרי שם שמים מתחלל בו חס וחלילה, כי כבוד התורה הוא שמי שמרבה הלימוד בה, ירבה כמו כן ביושר ובתיקון המדות. וכל מה שיחסר מזה, למי שמרבה בלימוד, גורם בזיון ללימוד עצמו. וזה חס וחלילה חילול לשמו יתברך, שנתן לנו את תורתו הקדושה וצונו לעסוק בה להשיג על ידה שלימותנו.

והנה גם שמירת השבתות וימים טובים רבה היא, כי המשפטים רבים, וכן אמרו (שבת יב &) הלכתא רבתא לשבתא. ואפילו דברי השבות, אף על פי שמדברי חכמים הם, עיקרים הם. וכן אמרו (חגיגה טז &) לעולם אל תהי שבות קלה בעיניך, שהרי סמיכה שבות היא, ונחלקו בה גדולי הדור. ואולם פרטי הדינים למחלקותם מבוארים הם אצל הפוסקים בספריהם, וכולם שוים לחובתנו בהם, ולזהירות המצטרך. ומה שקשה על ההמון שמירתו, הוא השביתה מן העסק, ומדבר במשאם ובמתנם, ואולם האיסור הזה מבואר בדברי הנביא (ישעיה נח &) וכבדתו מעשות דרכיך ממצוא חפצך ודבר דבר (שבת קג &). והכלל הוא, שכל מה שאסור בשבת לעשותו, אסור להשתדל בעבורו או להזכירו בפיו, ולכן אסרו לעיין בנכסיו לראות מה שצריך למחר (עירובין לח &), או לילך לפתח המדינה

מסילת ישרים

לצאת בלילה מהרה למרחק. ואסרו לומר דבר פלוני אעשה למחר, או סחורה פלונית אקנה למחר (טור בשם ירושלמי &), וכן כל כיוצא בזה.

והנה עד הנה דברתי מן קצת המצות, מה שאנו רואים שבני האדם נכשלים בהם על הרוב, ומאלה נלמד לכל שאר הלאוין, שאין לך איסור שאין לו ענפים ופרטים, מהם חמורים ומהם קלים, ומי שרוצה להיות נקי, צריך שיהיה נקי מכולם וטהור מכולם. וכבר אמרו ז"ל (שיר השירים רבה ו &) שניך כעדר הרחלים, מה רחל זו צנועה, כך היו ישראל צנועים וכשרים במלחמת מדין. רב הונא בשם רב אחא, אמר שלא הקדים אחד מהם תפילין של ראש לתפילין של יד, שאילו הקדים אחד, לא היה משה משבחן, ולא היו יוצאים משם בשלום. וכן אמרו בירושלמי (&) המספר בין ישתבח ליוצר, עבירה היא בידו, וחוזר עליה מעורכי המלחמה, הרי לך עד היכן צריך להגיע הדקדוק והנקיות האמיתיים במעשים.

הנה, כמו שצריך נקיות במעשים, כך צריך נקיות במדות. וכמעט שיותר קשה הוא הנקיות במדות, ממה שהוא במעשים. כי הטבע פועל במדות יותר ממה שהוא פועל במעשים, יען המזג והתכונה, הם או מסייעים או מתנגדים גדולים להם, וכל מלחמה שהיא נגד נטיית הטבע, מלחמה חזקה היא. והוא מה שפרשו במאמרם ז"ל (אבות פ"ד &) איזהו גבור הכובש את יצרו.

והנה המדות הן רבות, כי כפי כל הפעולות ששייכים לאדם בעולם, כמו כן מדותיהן שאחריהן הוא נמשך בפעולותיו. אמנם, כמו שדברנו במצות שהיה הצורך להנקות בהם יותר, דהיינו ממה שרגילות בני האדם ליכשל. כן נדבר במדות הראשיות באריכות עיון יותר, מפני רגילותנו בהם. והם: הגאווה הכעס, הקנאה והתאוה, הן כל אלה מדות רעות אשר רעתם ניכרת ומפורסמת, אין צריך לה ראיות, כי הנה רעות בעצמן ורעות בתולדותיהן, כי כולן חוץ משורת השכל והחכמה, וכל אחת כדאי לעצמה להביא את האדם אל עבירות חמורות.

על הגאווה מקרא מלא מזהיר ואומר (דברים ח &) ורם לבבך ושכחת את ה' אלקיך. על הכעס אמרו ז"ל (&) כל הכועס יהיה בעיניך כאלו עובד עבודה זרה. על הקנאה והתאוה שנינו בהדיא (אבות פ"ד &) הקנאה והתאוה והכבוד מוציאים את האדם מן העולם. אמנם העיון המצטרך בהם, הוא להמלט מהם ומכל ענפיהם, כי כולם כאחד סורי הגפן נכריה.

ונתחיל לדבר בהם ראשון ראשון: הנה כלל ענין הגאווה, הוא זה שהאדם מחשיב עצמו בעצמו¹²⁸, ובלבבו ידמה כי לו נאווה תהלה. ואמנם זה יכול לימשך מסברות רבות מתחלפות, כי יש מי שיחשיב עצמו בעל שכל, ויש מי שיחשיב עצמו נאה, ויש שיחשיב עצמו נכבד, ויש שיחשיב עצמו גדול, ויש שיחשיב עצמו חכם. כללו של דבר, כל אחד מן הדברים הטובים שבעולם, אם יחשוב האדם שישנה בו, הרי הוא מסוכן מיד ליפול בשחת זה של גאווה. אך, אחרי שקבע האדם בלבו, היותו חשוב וראוי לתהלה, לא תהיה התולדה היוצאת מן המחשבה הזאת אחת בלבד, אלא תולדות רבות ומשונות תצאנה ממנה, ואפילו הפכיות נמצא בהן, ונולדות מסבה אחת, ושתיהן לדבר אחד מתכונות.

הנה ימצא גאה אחד שיחשוב בלבו, שכיון שהוא ראוי לתהלה, והוא מיוחד ורשום במעלתו כפי מחשבתו, ראוי לו גם כן שיתנהג בדרך מיוחד, ורשום בכבוד רב, בין בלכתו, בין בשבתו, בין בקומו, בדיבורו, ובכל מעשיו. לא ילך אלא בנחת גדול, עקבו

- מאיר המסילה -

¹²⁸ עי' אור יחזקאל (תורה ודעת רכו) היינו שיש בו משהו, ועיי' (שם דרכי העבודה ריד): כל מי שחושב שיש בו איזה מלעה מן המעלות, הרי זה בעל גואה, אמנם כל דברי הלוצאטו הם במי שבאמת יש בו מעלה פלוני, וסובר כי לו נאווה תהלה עבודה מעלתו, אמנם יש גאווה הגרועה מכל אלו והוא מי שמתגאה ואין בו כל מעלה.

מסילת ישרים

בצד גדול, לא ישב אלא אפרקדן, לא יקום אלא מעט מעט כנחש, לא ידבר עם הכל אלא עם נכבדי העם, וגם ביניהם לא ידבר אלא מאמרים קצרים כמאמרי התרפים, וכל שאר מעשיו בתנועותיו בפעולותיו במאכלו ובמשותיו במלבושיו ובכל דרכיו, יתנהג בכבוד גדול, כאילו כל בשרו עופרת, וכל עצמו אבן או חול.

וימצא גאה, אחר שיחשוב שלפי שהוא ראוי לתהלה ורב המעלות, צריך שיהיה מרגיז הארץ, ושהכל ירעשו מפניו, כי לא יאות שיהרסו בני האדם לדבר עמו ולבקש ממנו דבר. ואם יעפילו לעלות אליו, יבהלם בקולו וברוח שפתיו, יהומם בענות להם עזות, ופניו זועפות בכל עת ובכל שעה.

ויש גאה אחר שיחשוב בלבו, שכבר הוא כל כך גדול ומכובד, עד שאי אפשר לכבוד שיתפרש ממנו, ואינו צריך לו כלל, ולהראות הדבר הזה, יעשה מעשים כמעשה העניו, ויפריז על מדותיו להראות שפלות גדול וענוה עד אין חקר, ולבו מתנשא בקרבו לאמר אני כל כך רם וכל כך נכבד, שכבר איני צריך לכבוד, ואין לי אלא לוותר עליו שכבר רב הוא אצלי.

וימצא גאה אחר שרוצה להיות נרשם הרבה במעלותיו, ולהתיחד בדרכיו, עד שלא די לו שיהללוהו כל העולם על המעלות אשר הוא הושב שיש בו, אלא שרוצה שעוד ירבו להוסיף בתהלתו שהוא העניו שבעניוים. ונמצא זה מתגאה בענוותו, ורוצה בכבוד על מה שמראה עצמו בורח ממנו. והנה גאה כזה ישים עצמו תחת קמנים ממנו הרבה, או תחת נבזים שבעם, שיחשוב להראות בזה תכלית הענוה. וכבר לא ירצה בשום תואר מתוארי הגדולה, וימאן בכל העילויים, ולבו אומר בקרבו, אין חכם ועניו כמוני בכל הארץ.

ואמנם גאים כאלה, אף על פי שלכאורה מראים עצמם ענוים, לא יבצרו מכשולות להם, שבלי ידיעתם תהיה מתגלית גאותם כלחה היוצאת מבין החרסים. וכבר משלו חכמים ז"ל (מדרש רבא קרח &) משל לבית מלא תבן, והיה בבית חורין, והיה התבן נכנס בהם. לאחר ימים התחיל אותו התבן שהיה בתוך אותם החורין יוצא, ידעו הכל כי היה אותו הבית של תבן. כן הדבר הזה, שלא יוכלו תמיד להסתיר את עצמם, ומחשבתם הרעה תהיה ניכרת מתוך מעשיהם, אך דרכיהם הם בענוה פסולה ושפלות [מרומה] (מדמה).

וימצאו גאים אחרים, שתשאר גאותם קבורה בלבם, לא יוציאוה אל המעשה, אבל יחשבו בלבבם שכבר הם חכמים גדולים יודעי הדברים לאמיתם, ושלא רבים יחכמו כמותם, על כן לא ישיתו לב אל דברי זולתם, בחשבם כי מה שקשה עליהם, לא יהיה נקל לאחרים, ומה ששכלם מראה להם, כל כך ברור הוא וכל כך פשוט עד שלא יחושו לדברי החולקים עליהם, אם ראשונים ואם אחרונים, וספק אין אצלם על סברתם.

כל אלה תולדות הגאווה המשיבה החכמים אחר, ודעתם מסכלת מסירה לב ראשי החכמה. ואף כי תלמידים שלא שמשו כל צרכם, שכמעט שנפקחו עיניהם, כבר חכמי החכמים שוים להם בלבם, ועל כולם נאמר (משלי טז &) תועבת ה' כל גבה לב. ומכולם צריך שינקה הרוצה במדת הנקיות, וידע ויבין, כי אין הגאווה אלא עורון ממש, אשר אין שכל האדם רואה חסרונותיו, ומכיר פחיתותו. שאלו היה יכול לראות והיה מכיר האמת, היה סר ומתרחק מכל הדרכים הרעים והמקולקלים האלה הרחק גדול. ועוד נדבר מזה בסיעתא דשמיא בבואנו אל מדת הענוה, אשר מפני הקושי הגדול שיש בהשגתה, הושמה בדברי רבי פנחס מן האחרונות.

מסילת ישרים

ונדבר עתה מן הכעס. הנה יש הרגזן שאמרו עליו כל הכועס כאלו עובר עבודה זרה (שבת קה ע"ב), והוא הנכעס על כל דבר שיעשו נגד רצונו, ומתמלא¹²⁹ חימה עד שכבר לבו בל עמו ועצתו נבערה. והנה איש כזה כדאי להחריב עולם מלא, אם יהיה יכולת בידו, כי אין השכל שולט בו כלל, והוא סר טעם ממש ככל החיות הטורפות, ועליו נאמר (איוב יח &) מורף נפשו באפו הלמענך תעזוב ארץ, והוא קל ודאי לעבור [על] (כל) מיני עבירות שבעולם, אם חמתו תביאהו להם, כי כבר אין לו מניע אחר אלא כעסו, ואל אשר יביאהו ילך.

ויש כעסן רחוק מזה, והוא שלא על כל דבר אשר יבואהו שלא כרצונו אם קטן ואם גדול יבער אפו, אך בהגיעו להרגזו, ירגז ויכעס כעס גדול, והוא שקראוהו חכמים ז"ל (אבות פ"ה &) קשה לכעוס וקשה לרצות, וגם זה רע ודאי, כי כבר יכולה לצאת תקלה רבה מתחת ידו בזמן הכעס. ואחרי כן לא יוכל לתקן את אשר עוותו, ויש כעסן פחות מזה, שלא יכעס על נקלה, ואפילו כשיגיע לכעס יהיה כעסו כעס קטן, ולא יסור מדרכי השכל, אך עודנו ישמור עברתו. והנה זה רחוק מן ההפסד יותר מן הראשונים שזכרנו, ואף גם זאת, ודאי שלא הגיע להיות נקי, כי אפילו זהיר איננו עדין, כי עד שהכעס עושה בו רושם, לא יצא מכלל כעסן.

ויש עוד פחות מזה, והוא שקשה לכעוס וכעסו לא להשחית ולא לכלה, אלא כעס מעט, וכמה זעמו רגע ולא יותר, דהיינו משעה שהכעס מתעורר בו בטבע, עד שגם התבונה תתעורר כנגדו, והוא מה שאמרו חכמים ז"ל (שם &) קשה לכעוס ונוח לרצות הנה זה חלק טוב ודאי, כי טבע האדם מתעורר לכעס, ואם הוא מתגבר עליו, שאפילו בשעת הכעס עצמו לא יבער הרבה, ומתגבר עליו שאפילו אותו הכעס הקל לא יעמוד בו זמן גדול אלא יעבור וילך, ודאי שראוי לשבח הוא. ואמרו ז"ל (חולין פט &) תולה ארץ על בלימה, אין העולם מתקיים אלא בשביל מי שבולם פיו בשעת מריבה. והיינו שכבר נתעורר טבעו בכעס, והוא בהתגברותו בולם פיו. אמנם מדתו של הלל הזקן עולה על כל אלה, שכבר לא היה מקפיד על שום דבר, ואפילו התעוררות של כעס לא נעשה בו (שבת לא &), זה הוא ודאי הנקי מן הכעס מכל וכל. והנה אפילו לדבר מצוה הזהירונו ז"ל (שבת לד &) שלא לכעוס, ואפילו הרב על תלמידו והאב על בנו, ולא שלא ייסרם, אלא ייסרם וייסרם, אך מבלי כעס, כי אם להדריך אותם בדרך הישרה. והכעס שיראה להם יהיה כעס הפנים לא כעס הלב¹³⁰. ואמר שלמה (קהלת ז &) אל תבהל ברוחך לכעוס וגו', ואומר (איוב ה &) כי לאויל יהרג כעס, ואמרו ז"ל (עירובין סה &) בשלשה דברים האדם ניכר בכוסו בכיסו ובכעסו.

הקנאה גם היא אינה אלא חסרון ידיעה וסכלות, כי אין המקנא מרויח כלום לעצמו, וגם לא מפסיד למי שהוא מתקנא בו, ואינו אלא מפסיד לעצמו, וכמאמר הכתוב שזכרתי (איוב ה &) ופותרה תמית קנאה. ואמנם יש מי שסכלותו רבה כל כך, עד שאם יראה לחבירו איזה טובה יתעשה בעצמו, וידאג ויצטער, עד שאפילו הטובות שבידו לא יחננהו, מצער מה שהוא רואה ביד חברו. והוא מה שאמר עליו החכם (משלי יד &) ורקב עצמות קנאה.

- מאיר המסילה -

¹²⁹ הכעסן אינו נתון לשליטת השכל והוא מוציא חוצה את מדותיו הרעות ממילא הוא גם מסוגל לעשות דברים גרועים ביותר (שפתי חיים מדות ועבודת ה' ח"א ריט).

¹³⁰ עי' עלי שור ח"ב רכג: הרש"ז מקלם היה לו בגד מיוחד שלבש אותו רק בשעה שהיה צריך להראות כעס, והר' ישראל סלאנטר היתה קבלה להמתין שעה אחת עד שיראה את הכעס.

מסילת ישרים

אמנם יש אחרים שאינם מצטערים וכואבים כל כך, אף על פי כן ירגישו בעצמם איזה צער, ולפחות יתקרה רוחם בראותם אחד עולה איזה מעלה יתירה, אם לא יהיה מאוהביו היותר דבקים לו, כל שכן אם מאותם אשר אין לו אהבה רבה עמו הוא, כל שכן אם יהיה גר מארץ אחרת, ותראה שבפיהם אפשר שיאמרו דברים כשמחים או מודים על טובתו אך לבם [רעה] (רפה) בקרבם. והוא דבר יארע על הרוב, ברוב בני האדם, כי אף על פי שלא יהיו בעלי קנאה ממש, אמנם לא ניקו ממנה לגמרי. כל שכן אם בעל אומנותו מצליח בה, שכבר כל אומן סני לחבריה (מדרש תהלים א). וכל שכן אם מצליח בה יותר ממנו. ואמנם לו ידעו ולו יבינו, כי אין אדם נוגע במוכן לחבירו אפילו כמלא נימא (יומא לח &), והכל כאשר לכל, מה' הוא כפי עצתו הנפלאה וחכמתו הבלתי נודעת, הנה לא היה להם טעם להצטער בטובת רעיהם כלל.

והוא מה שייעד לנו הנביא על הזמן העתיד, שלמען תהיה טובת ישראל שלמה, יקדים הקדוש ברוך הוא להסיר מלבבנו המדה המנונה הזאת, ואז לא יהיה צער לאחד בטובת האחר, וגם לא יצטרך המצליח להסתיר עצמו ודבריו מפני הקנאה. והוא מה שכתוב (ישעיה יא &) וסרה קנאת אפרים וצוררי יהודה יכרתו, אפרים לא יקנא את יהודה וגו'. הוא השלום והשלחה אשר למלאכי השרת, אשר כולם שמחים בעבודתם, איש איש על מקומו, ואין אחד מתקנא בחברו כלל, כי כולם יודעים האמת לאמיתו, ועלזים על הטוב אשר בידם ושמחים בחלקם.

ותראה כי אחות הקנאה היא החמדה והתאוה, הלא היא המינעת לב האדם עד יום מותו, וכמאמרם ז"ל (קהלת רבה א &) אין אדם מת וחצי תאותו בידו. ואמנם עיקר התאוה פונה לשני ראשים: האחד, הוא הממון. והשני, הוא הכבוד. שניהם כאחד רעים מאד, וגורמים לאדם רעות רבות. הנה חמדת הממון היא האוסרת אותו במאסר העולם, ונותנת עבודות העמל והעסק על זרועותיו, כענין הכתוב (קהלת ה &) אוהב כסף לא ישבע כסף, היא המסירה אותו מן העבודה, כי הנה כמה תפלות נאבדות וכמה מצות נשכחות מפני רוב העסק ויגיעת המון הסחורה, כל שכן תלמוד תורה. וכבר אמרו ז"ל (עירובין נה &) לא מעבר לים היא באותם שהולכים מעבר לים בסחורה. וכן שנינו (אבות פ"ב &) לא כל המרבה בסחורה מחכים, היא המוסרת אותו לסכנות רבות, ומתשת את כחו ברוב הדאגה, אפילו אחרי השיגו הרבה. וכן שנינו (שם &) מרבה נכסים מרבה דאגה, היא המעברת פעמים רבות על מצות התורה, ואפילו על חוקות השכל הטבעיים.

יתרה עליה חמדת הכבוד, כי כבר היה אפשר שיכבוש האדם את יצרו על הממון ועל שאר ההנאות, אך הכבוד הוא הדוחק¹³¹, כי אי אפשר לו לסבול ולראות את עצמו פחות מחבריו, ועל דבר זה נכשלו רבים ונאבדו. הנה ירבעם בן נבט לא נטרד מהעולם הבא אלא בעבור הכבוד, הוא מה שאמרו ז"ל (סנהדרין קב &) תפסו הקדוש ברוך הוא בבגדו ואמר לו חזור כך ואני ואתה ובן ישי נטייל בגן עדן, אמר לו מי בראש, אמר לו בן ישי בראש, אמר לו אי הכי לא בעינא. מי גרם לקרה שיאבד הוא וכל עדתו עמו, אלא מפני הכבוד, ומקרא מלא הוא (במדבר טז &) ובקשתם גם כהונה. וחכמים ז"ל (במדבר

- מאיר המסילה -

¹³¹ עי' אור יחזקאל (אלול קה): כל חיי העולם הזה והנהגתו הוא רק בשביל רדיפת הכבוד וללא הכבוד היה מסתפק במועט וכו' וכ"ז הוא עוד בהעולם הזה מ"מ כיון שהכבוד הוא הנאה רוחנית עדיפה היא מכל העונגים על אחת כמה וכמה בעולם הנצח שכולו רוחניות כמה מעולה תהא התענוג הרוחני.

על אף שמחשבה זו היא מחשבת שטות היא ומה יעזור לו אי יגדל יותר מחבירו או לאו (אור יחזקאל מדות כה).

מסילת ישרים

רבא יח &) הגידו לנו כי כל זה נמשך מפני שראה אליצפן בן עוזיאל נשיא, והיה רוצה להיות הוא נשיא במקומו.

הוא שגרם לפי דעת חכמינו ז"ל אל המרגלים שיוציאו דבה על הארץ, וגרמו מיתה להם ולכל דורם, מיראתם פן ימעט כבודם בכניסת הארץ, שלא יהיו הם נשיאים לישראל, ויעמדו אחרים במקומם¹³².

על מה התחיל שאול לארוב אל דוד אלא מפני הכבוד שנאמר (שמואל א יח &) ותענינה הנשים המשחקות ותאמרנה הכה שאול וגו', והיה שאול עוין את דוד, מהיום ההוא והלאה.

מי גרם לו לזואב שימית את עמשא, אלא הכבוד שאמר לו דוד (שמואל ב יט &) אם לא שר צבא תהיה לפני כל הימים.

כללו של דבר, הכבוד הוא הדוחק את לב האדם יותר מכל התשוקות והחמדות שבעולם. ולולי זה כבר היה האדם מתרצה לאכול מה שיוכל, ללבוש מה שיכסה ערותו, ולשכון בבית שתסתירהו מן הפגעים, והיתה פרנסתו קלה עליו, ולא היה צריך להתנגע להעשיר כלל, אלא שלבלתי ראות עצמו שפל ופחות מרעיו, מכניס עצמו בעובי הקורה הזאת, ואין קץ לכל עמלו. על כן אמרו רבותינו ז"ל (אבות פ"ד &) הקנאה והתאוה והכבוד מוציאים את האדם מן העולם¹³³. והזהירונו (שם פ"ו &) אל תבקש גדולה ואל תחמוד כבוד. כמה הם שמתענים ברעב, וישפילו את עצמם להתפרנס מן הצדקה, ולא יתעסקו במלאכה שלא תהיה מכובדת בעיניהם, מיראתם פן ימעט כבודם. היש לך הוללות גדול מזה. ויותר ירצו בבטלה המביאה לידי שעמום, ולידי זימה ולידי גזל ולידי כל גופי עברות, שלא להשפיל מעלתם ולהבזות כבודם המדומה.

ואמנם חכמינו ז"ל אשר הורונו והדריכונו תמיד בדרכי האמת אמרו (אבות פרק א &) אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות. ואמרו עוד (פסחים ק"ג &) פשוט נבילתא בשוקא ולא תימר גברא רבא אנא כהנא אנא. ואמרו עוד (בבא בתרא ק"י &) לעולם יעבוד אדם עבודה שהיא זרה לו ואל יצטרך לבריות.

כלל הדברים, הכבוד הוא מן המכשולות היותר גדולים אשר לאדם, ואי אפשר לו להיות עבד נאמן לקונו כל זמן שהוא חס על כבוד עצמו¹³⁴, כי על כל פנים יצטרך למעט בכבוד שמים מפני סכלותו. זה הוא מה שאמר דוד המלך עליו השלום (שמואל ב ו &) ונקלתי עוד מזאת, והייתי שפל בעיני. והכבוד האמיתי אינו אלא ידיעת התורה באמת, וכך אמרו ז"ל (אבות פ"ו &) אין כבוד אלא תורה, שנאמר (משלי ג &) כבוד חכמים ינחל, וזולתה אינו אלא כבוד מדומה וכוזב הבל, ואין בו מועיל. וראוי הנקי להנקות ולהטהר ממנו טהרה גמורה, אז יצליח.

והנה כללתי עד הנה רבים מפרטי הנקיות, וזה בנין אב לכל שאר המצות והמדות כולם, (משלי א &) ישמע חכם ויוסף לקח ונבון תחבולות יקנה.

- מאיר המסילה -

¹³² ע"י אור יחזקאל (מדות לד): כאן רואים כחן של מדות שאין לה חשבונות ומעקמת את השכל הישר. וע"י שם (עמוד רעב): בעת שהקב"ה נותן מקום לטעות אז כביכול נסתמים מעיני חכמה ואף דברים הנראים כפשוטים ומובנים אין בכח האדם להתמודד כנגדם.

¹³³ ע"י אור יחזקאל מדות רמג: זה אינו רצון עצמי כי אין תאותו דוחקת אותו לכך נמצא שכל מעשיו מודרכים על ידי אחרים והרי זה מתפאר במה שאין בו שמחמת עצמו אינו זקוק לכך ורק מחמת אחרים וענין זה מוציאת את האדם מן העולם.

¹³⁴ ע"י עלי שור ח"ב רלג - בכל עניני עבודת ה' יש לנו עסק עם חיפוש כבוד או עם רגישות לכבוד. ואין זה שלא לשמה צדדי אלא זוהי הפרעה בעצמה עבודה. כל יתרת כבודו עצמו מגרעת בהכרח בכבודו שמים ואין מנוס מזה, וממש כל ענין עבודת ה' קשור בויתור האדם על כבוד עצמו.

מסילת ישרים

והנה אינני יכול להכחיש שיש קצת מורח לאדם להגיע אל הנקיות הזו, אף על פי כן אומר אני, שאין צריך כל כך כמו שנראה לכאורה. והמחשבה בדבר הזה קשה מן המעשה, כי כאשר ישים האדם בלבו ויקבע ברצונו בקביעות להיות מבעלי המדה הטובה הזאת, הנה במעט הרגל שירגיל עצמו בזה, תשוב לו קלה הרבה יותר ממה שהיה יכול לחשוב, זה דבר שהנסיון יוכיח אמיתו.

פרק יב – בדרכי קניית הנקיות

הנה האמצעי האמיתי לקנות הנקיות הוא התמדת הקריאה בדברי חכמים ז"ל, אם בעניני ההלכות, ואם בעניני המוסרים. כי הנה אחר שכבר התאמת אצל האדם חובת הנקיות, והצורך בו אחר שכבר השיג הזהירות והזריזות, במה שנתעסק בדרכי קנייתם והתרחק ממפסידיהם, הנה לא ישארו לו עתה עכובים לקנות הנקיות, אלא ידיעת הדקדוקים אשר במצות, כדי שיוכל להזהר בכלם. ועל כן, הנה צריך לו בהכרח ידיעת ההלכות על בורים, לדעת ענפי המצות עד היכן הם מגיעים, וגם לפי שהשכחה מצויה בדברים הדקים האלה, הנה תצטרך לו התמדת הקריאה בספרים המבארים אלה הדקדוקים, למען חדש בשכלו זכירתם, ואז ודאי שיתעורר לקיימם.

וכן בענין המדות מוכרחת לו קריאת מאמרי המוסר לקדמונים או לאחרונים, כי פעמים רבות, אפילו אחר שיקבע האדם בעצמו להיות מן המדקדקים הנקיים, אפשר לו שיאשם בפרטים, מפני שלא הגיעה ידיעתו בהם, כי אין אדם נולד חכם, ואי אפשר לו לדעת את הכל. אך בקריאת הדברים, יתעורר במה שלא ידע, ויתבונן במה שלא השכיל מתחלה. ואפילו במה שלא ימצא בספרים עצמם, כי בהיות שכלו נעור על הדבר, הולך ומשיגה הוא על כל הצדדין, וממציא ענינים חדשים ממקור האמת.

ואמנם מפסידי המדה הזאת הנה הם כל מפסידי הזהירות, ונוסף עליהם חסרון הבקיות בידעת הדינים או המוסרים כמו שכתבתי. וכבר אמרו ז"ל (אבות פרק ב &) ולא עם הארץ חסיד, כי מי שלא ידע אי אפשר לו לעשות, וכן אמרו (קדושין מ &) תלמוד גדול שמביא לידי מעשה.

פרק יג – בביאור מדת הפרישות

הפרישות היא תחלת החסידות. ותראה שכל מה שביארנו עד עתה הוא מה שמצטרך אל האדם לשיהיה צדיק, ומכאן ולהלאה הוא לשיהיה חסיד. ונמצא הפרישות עם החסידות, הוא כמו הזהירות עם הזריזות, שזה בסור מרע וזה בעשה טוב. והנה כלל הפרישות הוא מה שאמרו ז"ל (יבמות כ &) קדש עצמך במותר לך. וזאת היא הוראתה של המלה עצמה "פרישות", רוצה לומר להיות פורש ומרחיק עצמו מן הדבר. והיינו שאוסר על עצמו דבר היתר. והכונה בזה לשלא יפגע באיסור עצמו. והענין שכל דבר שיוכל להולד ממנו גרמת רע, אף על פי שעכשיו אינו גורם לו, וכל שכן שאיננו רע ממש, ירחק ופרוש ממנו.

והתבונן ותראה שיש כאן שלש מדרגות, יש האיסורים עצמם, ויש סייגותיהם, והם הגזרות והמשמרות שגזרו חכמינו ז"ל על כל ישראל, ויש ההרחקים שמוטל על כל פרוש ופרוש לעשות, להיות כונס בתוך שלו ובונה גדרים לעצמו, דהיינו להניח מן ההיתרים עצמם שלא נאסרו לכל ישראל, ולפרוש מהם כדי שיהיה מרוחק מן הרע הרחק גדול.

מסילת ישרים

וא"ת מנין לנו להיות מוסיפים והולכים באיסורים, והרי חכמינו ז"ל אמרו (ירושלמי נדרים פט &) לא דייך מה שאסרה תורה שאתה בא לאסור עליך דברים אחרים, והרי מה שראו חכמינו ז"ל בהכמתם שצריך לאסור ולעשות משמרת [ו]כבר עשוהו, ומה שהניחו להיתר הוא מפני שראו היותו ראוי להיתר ולא לאיסור, ולמה נחדש עתה גזירות אשר לא ראו הם לגזור אותם. ועוד שאין גבול לדבר הזה, ונמצא אם כן האדם שומם ומעונה ולא נהנה מן העולם כלל, וחכמינו ז"ל אמרו (ירושלמי קדושין פד &) שעתיד אדם ליתן דין לפני המקום על כל מה שראו עיניו ולא רצה לאכול ממנו, אף על פי שהיה מותר לו והיה יכול. ואסמכוה אקרא (קהלת ב &) וכל אשר שאלו עיני לא אצלתי מהם.

התשובה היא כי הפרישות ודאי צריך ומוכרח, והזהירו עליו חכמינו ז"ל, הוא מה שאמרו (תורת כהנים &) קדושים תהיו, פרושים תהיו. עוד אמרו (תענית יא &) כל היושב בתענית נקרא קדוש קל וחומר מנזיר. עוד אמרו (פסיקתא &) צדיק אוכל לשבע נפשו, זה חזקיהו מלך יהודה. אמרו עליו ששתי אנודות של ירק וליטרא של בשר היו מעלין לפניו בכל יום, והיו ישראל מלעיגיין ואומרים זה מלך. עוד אמרו (כתובות קד &) ברבינו הקדוש, שבשעת מיתתו [ש]זקף עשר אצבעותיו ואמר, גלוי וידוע לפניך שלא נהניתי מן העולם הזה אפילו באצבע קמנה שלי. עוד אמרו (תנד"א כו &) עד שאדם מתפלל על דברי תורה שיכנסו בתוך מעיו, יתפלל על אכילה ושתייה שלא יכנסו בתוך מעיו. הן כל אלה מאמרים מורים בפירוש צורך הפרישות והחובה בו.

אמנם על כל פנים צריכים אנו לתרץ המאמרים המורים הפך זה. אך הענין הוא, כי ודאי חילוקים רבים ועיקרים יש בדבר. יש פרישות שנצטוינו בו, ויש פרישות שהוזהרו עליו לבלתי הכשל בו. והוא מה שאמר שלמה המלך עליו השלום (קהלת ז &) אל תהי צדיק הרבה.

ונבאר עתה הפרישות הטוב, ונאמר כי הנה, אחר שהתבאר לנו היות כל עניני העולם נסיונות לאדם, וכמו שכתבנו כבר למעלה והוכחנו בראיות, והתאמת לנו גם כן רוב חולשת האדם, וקרבת דעתו אל הרעות. יתברר בהכרח, שכל מה שיוכל האדם להמלט מן הענינים האלה, ראוי שיעשהו, כדי שיהיה נשמר יותר מן הרעה אשר ברגליהם. כי הנה אין לך תענוג עולמי אשר לא ימשוך אחריו איזה חטא בעקבו. דרך משל, המאכל והמשתה, כשניקן מכל אסורי האכילה, הנה מותרים הם, אמנם מלוי הכרם מושך אחריו פריקת העול, ומשתה היין מושך אחריו הזנות ושאר דברים רעים. כל שכן שבהיות האדם מרגיל עצמו לשבוע מאכילה ושתייה, הנה אם פעם אחת יחסר לו רגילותו, יכאב לו, וירגיש מאד. ומפני זה נמצא הוא מכניס עצמו בתוקף עמל הסחורה, ויגיעת הקנין, לשתיה שולחנה ערוכה כרצונו, ומשם נמשך אל העוול והגול, ומשם אל השבועות וכל שאר החטאים הבאים אחר זה, ומסיר עצמו מן העבודה ומן התורה ומן התפלה. מה שהיה נפטר מכל זה אם מתחלתו לא משך עצמו בהנאות אלה.

וכענין זה אמרו בענין בן סורר ומורה (סנהדרין עב &) עמדה תורה על סוף דעתו וכו' [של בן סורר ומורה, שסוף מגמר נכסי אביו, ומבקש למודו ואינו מוצא, ויוצא לפרשת דרכים ומלסטם את הבריות]. וכן על ענין הזנות, אמרו (סוטה ב &) כל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין. ותראה כי זאת היא תחבולה גדולה לאדם למען הנצל מיצרו, כי כיון שבהיותו בעסק העבירה, קשה עליו לנצחו ולכבוש אותו, על כן צריך שעודנו רחוק ממנה, ישאיר עצמו רחוק, כי אז יהיה קשה ליצר לקרבו אליה.

הנה הבעילה עם אשתו מותרת, היא היתר גמור, אמנם כבר תקנו טבילה לבעלי קריין, שלא יהיו תלמידי חכמים מצויים אצל נשיהם כתרנגולים (ברכות כב ע"א), לפי שאף על פי שהמעשה עצמו מותר, אמנם כבר הוא מטביע בעצמו של אדם התאוה הזאת,

מסילת ישרים

ומשם יכול להמשך אל האסור, וכמאמר רבותינו ז"ל (סוכה נב ע"ב) אבר קטן יש באדם משיביו רעב מרעיבו שבע. ולא עוד אלא שאפילו בשעה הראויה והעת ההגון, אמרו על רבי אליעזר (נדרים כ &) שהיה מגלה טפה ומכסה טפחים ודומה למי שכפאו שד, כדי שלא ליהנות אפלו בשעת הנאתו.

המלבושים והקשומים לא הזכירה התורה על יפיים או על תבניתם, אלא שלא יהיה בהם כלאים ויהיה בהם ציצית, ואז כולם מותרים. אמנם מי לא ידע שמלבישת הפאר והרקמה תמשך הגאווה, וגם הזנות יגבל בה, מלבד הקנאה והתאוה והעושק הנמשכים מכל מה שהוא יקר על אדם להשיגו. וכבר אמרו ז"ל (בראשית רבה כב &) כיון שרואה היצר אדם שתולה בעקבו, ממשמש בגדיו ומסלסל בשערו, אומר זה שלי.

המיוז והדבור אם אינו בדבר אסור, ודאי דין תורה מותר הוא. אמנם כמה בטול תורה נמשך ממנו, כמה מן הלשון הרע, כמה מן השקרים, כמה מן הליצנות, ואומר (משלי י יט) ברוב דברים לא יחדל פשע.

כלל הדבר, כיון שכל עניני העולם אינם אלא סכנות עצומות, איך לא ישובח מי שירצה לימלט מהם ומי שירבה להרחיק מהם. זהו ענין הפרישות הטוב, שלא יקה מן העולם בשום שימוש שהוא משתמש ממנו, אלא מה שהוא מוכרח בו מפני הצורך אשר לו בטבעו אליו. הוא מה שהשתבח רבי במאמר שזכרתי, שלא נהנה מן העולם הזה אפילו באצבע קטנה, עם היותו נשיא ישראל ושולחנו שולחן מלכים, בהכרח ליקר נשיאותו, וכמאמר ז"ל (ע"ז יא &) שני גוים בבטנך, זה רבי ואנטונינוס, שלא פסק מעל שלחנם לא חזרת ולא קשות ולא צנן לא בימות החמה ולא בימות הגשמים, וחזקיהו מלך יהודה כמו כן, ושאר המאמרים שזכרתי, כולם מקיימים ומורים שיש לאדם לפרוש מכל מה שהוא תענוג עולמי למען לא יפול בסכנתו.

ואם תשאל ותאמר, אם כן איפוא שזה דבר מצטרך ומוכרח, למה לא גזרו עליו החכמים, כמו שגזרו על הסייגות ותקנות שגזרו. הנה התשובה מבוארת ופשוטה, כי לא גזרו חכמים גזרה אלא אם כן רוב הציבור יכולים לעמוד בה, ואין רוב הציבור יכולים להיות חסידים, אבל די להם שיהיו צדיקים.

אך השרידים אשר בעם החפצים לזכות לקרבתו יתברך, ולזכות בזכותם לכל שאר ההמון הנתלה בהם, להם מגיע לקיים משנת חסידים, אשר לא יוכלו לקיים האחרים, הם הם סדרי הפרישות האלה, כי בזה בחר ה'. שכיון שאי אפשר לאומה שתהיה כולה שוה במעלה אחת, כי יש בעם מדרגות מדרגות, איש לפי שכלו. הנה לפחות יחידי סגולה ימצאו אשר יכינו את עצמם הכנה גמורה, ועל ידי המוכנים, יזכו גם הבלתי מוכנים אל אהבתו יתברך והשראת שכינתו. וכענין שדרשו ז"ל בארבעה מינים שבלולב (ויקרא רבה פ"ל סי' יב) יבואו אלה ויכפרו על אלה¹³⁵. וכבר מצאנו לאליהו זכור לטוב, שאמר לרבי יהושע בן לוי במעשה דעולא בר קושב (ירושלמי תרומות פ"ח &) כשהשיבו ולא משנה היא, אף הוא אמר לו וכי משנת חסידים היא.

אך הפרישות הרע הוא כדרך הסכלים, אשר לא די שאינם לוקחים מן העולם מה שאין להם הכרח בו, אלא שכבר ימנעו מעצמם גם את המוכרח, וייסרו גופם ביסורין

- מאיר המסילה -

¹³⁵ ז"ל: עץ עבות אלו ישראל מה הדס יש בו ריח ואין בו טעם כך ישראל יש בהם שיש בהם מעשים טובים ואין בהם תורה וערבי נחל אלו ישראל מה ערבה זו אין בה טעם ואין בה ריח כך הם ישראל יש בהם בני אדם שאין בהם לא תורה ולא מעשים טובים ומה הקב"ה עושה להם לאבדן אי אפשר אלא אמר הקב"ה יוקשרו כולם אגודה אחת והן מכפרין אלו על אלו ואם עשיתם כך אותה שעה אני מתעלה הה"ד (עמוס ט) הבונה בשמים מעלותיו ואימתי הוא מתעלה כשהן עשויין אגודה אחת שנאמר (שם) ואגודתו על ארץ יסדה לפיכך משה מזהיר לישראל ולקחתם לכם ביום הראשון:

מסילת ישרים

ודברים זרים, אשר לא הפיץ בהם ה' כלל. אלא אדרבא חכמים אמרו (תענית כב &) אסור לאדם שיסגף עצמו. ובענין הצדקה אמרו (ירושלמי סוף פאה &) כל מי שצריך לטול ואינו נוטל הרי זה שופך דמים. וכן אמרו (תענית כב &) לנפש חיה, נשמה שנתתי בכך החיה אותה. ואמרו (שם יא &) כל היושב בתענית נקרא חוטא. והעמידה בדלא מצי מצער נפשה. והלל היה אומר (משלי יא &) גומל נפשו איש חסד, על אכילת הבוקר, והיה רוחץ פניו וידיו לכבוד קונו קל וחומר מדיוקנאות המלכים (ויקרא רבה פל"ד סי' ג).

הרי לך הכלל האמיתי, שכל מה שאינו מוכרח לאדם בעניני העולם הזה, ראוי לו שיפרוש מהם. וכל מה שהוא מוכרח לו, מאיזה טעם שיהיה, כיון שהוא מוכרח לו, אם הוא פורש ממנו, הרי זה חוטא.

הנה זה כלל נאמן. אך משפט הפרטים, על פי הכלל הזה אינו מסור אלא אל שקול הדעת, ולפי שכלו יהולל איש, כי אי אפשר לקבץ כל הפרטים כי רבים הם, ואין שכל האדם יכול להקיף על כולם אלא דבר דבר בעתו.

פרק יד – בחלקי הפרישות

חלקי הפרישות הראשיים שלשה. כי הנה יש פרישות בהנאות, פרישות בדינים, פרישות במנהגים.

הפרישות בהנאות, הוא מה שהזכרנו בפרק הקודם, דהיינו שלא לקחת מדברי העולם אלא מה שהצורך יכריח. ודבר זה יקיף על כל מה שהוא תענוג לאחד מן החושים, והיינו במאכלות, בבעילות, במלבושים, בטיולים, בשמועות, וכל כיוצא בזה. רק בימים שהעונג בהם מצוה.

והפרישות בדינים, הוא להחמיר בהם, תמיד, לחוש אפילו לדברי יחיד במחלוקת, אם טעמו נראה, אפילו שאין הלכה כמותו, ובתנאי שלא יהיה חומרו קולו. ולהחמיר בספיקות, אפילו במקום שאפשר להקל בהם. וכבר ביארו לנו חכמינו ז"ל מאמר יחזקאל (חולין לו ע"ב) הנה נפשי לא מטומאה (יחזקאל ד יד), שלא אכלתי מבהמה שהורה בה חכם, ולא אכלתי מבושר כוס כוס. והנה כל זה מותר הוא מן הדין ודאי, אלא איהו דאחמיר אנפשיה. וכבר זכרתי למעלה, שאין ללמוד ממה שהותר על כל ישראל לפרושים, שיש להם להרחיק מן הכיעור ומן הדומה לו ומן הדומה לדומה.

וכן אמר מר עוקבא (חולין קה &) אנא בהאי מילתא חלא בר חמרא, לגבי אבא דאילו אבא כד אכל בשרא האידנא, לא הוה אכל גבינה עד למחר כי השתא. ואנא בהאי סעודתא לא אכילנא בסעודתא אחריתי אכילנא. ובודאי שאין פסק ההלכה כמו שהיה אביו עושה, שאם לא כן לא היה מר עוקבא עושה נגד זה, אלא שאביו מחמיר היה בפרישותו, ולכך היה מר עוקבא קורא עצמו "חלא בר חמרא", לפי שלא היה פרוש כל כך כמוהו.

והפרישות במנהגים הוא התבודדות וההבדל מן החברה המדינית, לפנות לבו אל העבודה וההתבוננות בה כראוי. ובתנאי שלא יטה גם בזה אל הקצה האחר, שכבר אמרו ז"ל (כתובות יז &) לעולם תהא דעתו של אדם מעורבת עם הבריות. וכן אמרו (מכות י &) חרב אל הבדים ונאלו, חרב על שונאיהם של תלמידי חכמים שיושבים בד בבד ועוסקים בתורה. אלא יתחבר האדם עם הטובים, זמן מה שמצטרך לו ללמודו או לפרנסתו, ויתבודד אחר כך להדבק באלהיו ולהשיג דרכי היושר והעבודה האמיתית. ובכלל זה למעט בדיבורו, וליזהר מן השיחה בטלה, ושלא להסתכל חוץ מארבע אמותיו, וכל כיוצא בזה מן הענינים שהאדם מרגיל את עצמו בהם, עד שנשארים לו בטבע אל תנועותיו.

מסילת ישרים

והנה שלשת החלקים האלה, אף על פי שאמרתם לך בכללים קצרים, הנך רואה שהם כוללים פעולות רבות מפעולות האדם, וכבר אמרתי לך שהפרטים אי אפשר למסור כי אם לשיקול הדעת להישייר אותם על יושר הכלל ואמיתו.

פרק טו – בדרכי קניית הפרישות

הנה הדרך המובחר לקנות את הפרישות, הוא שיסתכל האדם בגריעות תענוגות העולם הזה ופחיתותם מצד עצמם, והרעות הגדולות שקרובות להולד מהם. כי הנה מה שמטה הטבע אל התענוגות האלה, עד שיצטרך כל כך כח ותחבולות להפרישו מהם, הוא פיתוי העינים הנפתים במראה הדברים, אשר הוא טוב וערב, לכאורה הוא הפיתוי שגרם לחטא הראשון שיעשה, כעדות הכתוב (בראשית ג ו) ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים וגו' ותקח מפריו ותאכל. אבל כשיתברר אל האדם היות הטוב ההוא כוזב לגמרי מדומה, ובלי שום התמדה נכונה, והרע בו אמיתי או קרוב להולד ממנו באמת, ודאי שימאס בו ולא ירצהו כלל. על כן זהו כל הלימוד שצריך שילמד האדם את שכלו להכיר בחולשת התענוגים האלה ושקרם¹³⁶, עד שמאליו ימאס במ ולא יקשה בעיניו לשלחם מאתו.

הנה תענוג המאכל הוא היותר מוחש ומורגש, היש דבר אבד ונפסד יותר ממנו. שהרי אין שיעורו אלא כשיעור בית הבליעה, כיון שיצא ממנה וירד בבני המעים, אבד זכרו, ונשכח כאילו לא היה. וכך יהיה שבע אם אכל ברבורים אבוסים כמו אם אכל לחם קיבר, אם אכל ממנו כדי שביעה. כל שכן אם ישים אל לבו החלאים הרבים שיכולים לבוא עליו מחמת אכילתו, ולפחות הכובד שמגיעהו אחר האכילה, והעשנים המהבילים את שכלו. הנה על כל אלה, ודאי שלא יחפוץ אדם בדבר הזה, כיון שטובתו אינה טובה ורעתו רעה.

ושאר כל ההנאות שבעולם כמו כן, אילו יתבונן בהם, יראה שאפילו הטוב המדומה שבהם איננו אלא לזמן מועט, והרע שיכול להולד מהם, קשה וארוך, עד שלא יאות לשום בעל שכל לשום עצמו בסכנות הרעות, על רוח הטוב המועט ההוא. וזה פשוט. וכשירגיל את עצמו ויתמיד בעיונו על האמת הזאת הנה, מעט מעט יצא חפשי ממאסר הסכלות אשר [חשך] החומר אוסר אותו בו, ולא יתפתה מפתוי ההנאות הכוזבות כלל, אז ימאס בהן, וידע שאין לו לקחת מן העולם אלא ההכרחי וכמו שכתבתי.

והנה כמו שהתבונן על זה הדבר גורם קניית הפרישות, כך סכלותו מפסיד אותו. וההתמדה בין השרים ואנשי הגדולות הרודפים אחר הכבוד ומרבים ההבל, כי בראותו את היקר החוא והגדולה ההיא, אי אפשר שלא תתעורר תאוותו בו לחמוד אותם. ואפילו לא יניח את יצרו שינצח אותו, על כל פנים מידי מלחמה לא ימלט. והנה הוא בסכנה, וכענין זה אמר שלמה (קהלת ז ב) טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה.

ויקר מן הכל הוא ההתבודדות, כי כמו שמסיר מעיניו עיניו העולם, כן מעביר חמדתם מלבו. וכבר הזכיר דוד המלך עליו השלום בשבח ההתבודדות, ואמר (תהלים נה ז-ח) מי יתן לי אבר כיונה וגו' הנה ארחיק גדוד אֶלֶין במדבר סלה. והנביאים, אליהו ואלישע, מצאנו היותם מיחדים מקומם אל ההרים מפני התבודדותם. והחכמים החסידים

- מאיר המסילה -

¹³⁶ עי' שפתי חיים (מידות ועבודת ה' ח"א קג): בשם הסבא מקלם, אמת הוא סכין חדה שחותכת את הרצונות כלומר כל רצונות האדם בנויים על שקר ואשליות ללא טעם וערך אמיתי ואמת היא הסכין שחותכת רצונו אלו וזאת ע"י ההתבוננות מה הם הערכים האמיתיים.

מסילת ישרים

הראשונים ז"ל הלכו בעקבותיהם, כי מצאו להם זה האמצעי היותר מוכן לקנות שלימות הפרישות, למען אשר לא יביאום הבלי חביריהם לההביל גם הם כמותם. וממה שצריך ליוהר בקניית הפרישות הוא, שלא ירצה האדם לדלג ולקפוץ אל הקצה האחרון שבו רגע אחד, כי זה ודאי לא יעלה בידו, אלא יהיה פורש והולך מעט מעט, היום יקנה קצת ממנו, ומחר יוסיף עליו מעט יותר, עד שיתרגל בו לגמרי, כי ישוב לו כמו טבע ממש.

פרק טז – בביאור מדת הטהרה

הטהרה היא תיקון הלב והמחשבות. וזה הלשון מצאנוהו אצל דוד שאמר (תהלים נא יב) לב טהור ברא לי אלקים. וענינה שלא יניח האדם מקום ליצר במעשיו, אלא יהיו כל מעשיו על צד החכמה והיראה, ולא על צד החטא והתאוה. וזה אפילו במעשים הגופניים והחומריים, שאפילו אחרי התנהגו בפרישות, דהיינו שלא יקח מן העולם אלא ההכרחי, עדיין יצטרך לטהר לבבו ומחשבתו, שגם באותו המעט אשר הוא לוקח, לא יכוון אל ההנאה והתאוה כלל, אלא תהיה כונתו אל הטוב היוצא מן המעשה ההוא, על צד החכמה והעבודה¹³⁷. וכענין שאמרו ברבי אליעזר (נדרים כ &) שהיה מגלה טפה ומכסה טפחים ודומה למי שכפאו שד, שלא היה נהנה כלל, ולא היה עושה המעשה ההוא אלא מפני המצוה והעבודה. ועל דרך זה אמר שלמה (משלי ג ו) בכל דרכיך דעהו והוא יישר אורחותיך.

ואמנם צריך שתדע, שכמו ששייך טהרת המחשבה במעשים הגופניים אשר הם מצד עצמם קרובים ליצר, לשיתרחקו ממנו ולא יהיו משלו, כן שייך טהרת המחשבה במעשים הטובים הקרובים לבורא יתברך שמו, לשלא יתרחקו ממנו, ולא יהיו משל היצר. והוא ענין שלא לשמה¹³⁸ המוזכר בדברי רבותינו ז"ל פעמים רבות. ואולם כבר נתבאר דברי החכמים ז"ל, שיש מינים שונים של שלא לשמה¹³⁹, הרע מכולם הוא שאיננו עובד לשם עבודה¹⁴⁰ כלל, אלא לרמות בני האדם ולהרויח כבוד או

- מאיר המסילה -

¹³⁷ עי' לקמן הערה. **Error! Bookmark not defined.** ועי' מכתב מאליהו (ח"ג 153): אולם הטהור עדיין לא הגיע למדרגה זו (של הקדוש), בה יכול לעשות שלום עם היצר הרע – להתפשט עמו – על ידי שמשתמש בו רק למטרת הטוב כי עדיין הוא צריך לירא ולפחד שאם ל איתרחק ממנו לגמרי אלא יעסוק בעניני עולם הזה כדי להפכם לטוב עלול הוא לבא לידי נזק כי גם אחרי שאין בלבו תשוקה לעניני עולם הזה המאוס בעיניו ואת היצר הרע כבר הרגו בלבבו נשאר בו מרשמי הרע דקים צלו של יצר הרע שעלולים להתעורר שוב לאש חזקה אם יתקרב לעניני הגשמיות.

¹³⁸ עי' אור יחזקאל (אלול רעא): תורה שלא לשמה כוונתו לקבל שכר, אבל לכל הפחות עבודתנו נעשית לשם עבדות ואילו כאשר חסר לו עבודה לשם עבדות אין זה אף בגדר עבודה שלא לשמה. אולי צריך להיות במקום הערה 139.

¹³⁹ עי' אור יחזקאל מכתבים שלה: יש מינים שונים של שלא לשמה הרע מכולם הוא שאיננו עובד לשם עבודה כלל אלא שלם עצמו וכמובן כי אז הוא לשם כבוד ואז אף אם כוונתו הוא בשביל העולם הבא הנה הוא עובד לעצמו.

¹⁴⁰ עי' אור יחזקאל דרכי העבודה קסז: מי שמשעבד את תאוות לבו ומחשבותיו לה' ית' הרי זה עבד ה' ית', וכל מי אשר מקיים מצוות ומעשים טובים אך לא שיעבד עצמו וכוחותיו לא פגע ולא קיים מצוות העבדות וכו' על מנת לקבל פרס וכו' דאף זו מדריגה בעבדות, שחושב לקבל שכר עבור עבודתו, אבל מ"מ מתכוין לשם עבדות, אבל מי שאינו מתכוין לשם עבדות ודאי נמצא במדרגה פחותה ביותר. ועיי"ש עמוד רסד: יש מין אחר שלא לשמה, שהוא עובד בגלל שהקבה, ציוה אותו אלא שמצרף במחשבתו גם מחשבה על מנת לקבל פרס שיקבל שכר במעשיו או שישבחוהו בני אדם וכו'.

מסילת ישרים

ממון, וזהו שאמרו בו (ירושלמי ברכות פ"א &) נוח לו שנהפכה שליתו על פניו. ועליו אמר הנביא (ישעיה סד ה) ונהי כטמא כלנו וכבנר עדים כל צדקותינו.

ויש מין אחר של שלא לשמה, שהוא העבודה על מנת לקבל פרס. ועליו אמרו (פסחים נ &) לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות ואפילו שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה. אך על כל פנים, מי שלא הגיע עדין מתוך שלא לשמה אל לשמה, הרי רחוק הוא משלמותו¹⁴¹.

אמנם מה שצריך לאדם יותר עיון ומלאכה רבה, הוא תערובת האיסור, דהיינו שלפעמים האדם הולך ועושה מצוה לשמה ממש, שכך גזר אבינו שבשמים, אמנם לא יחדל מלשתף עמה איזה פניה אחרת, או שישבתוהו בני האדם, או שיקבל שכר במעשהו. ולפעמים אפילו אם לא יהיה מתכוון ממש לשישבתוהו, בשמות לבו על השבת ירבה לדקדק יותר. כעין מעשה של בתו של רבי חנינא בן תרדיון (ע"ז יח &) שהיתה פוסעת פסיעות יפות, וכיון ששמעה שאומרים כמה נאות פסיעותיה של ריבה זו, מיד דקדקה יותר. הרי התוספת הזו נולד מכח השבח ששיבחהו.

ואמנם אף על פי שאיסור כזה בטל במיעוטו, על כל פנים, המעשה שתערובת כזה בתוכו, טהור לגמרי איננו. כי הנה, כשם שאין עולה על גבי המזבח שלמטה אלא סולת נקיה מנופה בשלש עשרה נפה¹⁴², שכבר טהור לגמרי מכל סיג. כך אי אפשר לעלות על רצון מזבחו העליון, להיות מעבודת האל השלמה והמובחרת, אלא המובחר שבמעשים, הטהור מכל מיני סיג. ואינני אומר שמה שהוא זולת זה יהיה נדחה לגמרי, כי הרי הקדוש ברוך הוא אינו מקפח שכר כל בריה¹⁴³, ומשלם שכר המעשים לפי מה שהם. אמנם על

- מאיר המסילה -

¹⁴¹ עי' מכתב מאליהו (ח"ה 30): שלא לשמה אין בו שום ענין של התעלות ועבודה ונעשה רק להנאת עצמו ולא יביא לשמה כי השלא לשמה המביא לשמה הוא הנעשה מתחילה בכוונה כדי לעלות על ידו והיינו שמקור ההשתמשות בו הוא נקודת לשמה שרוצה לטהר את עצמו ומשתמש בשלא לשמה כדי להקל עבודתו והתנגדות היצר הרע.

¹⁴² עי' שפתי חיים מועדים ח"א רכא שמצרף לזה את דברי האהבת חסד (ח"ב פ"ג): יש שני הנהגות, שהשם יתברך מנהיג בהן את עולמו, אחד מדת הדין, ואחד מדת החסד והרחמים. וידוע דחובתו של אדם וזכותו לעתיד לבוא תלוי לפי רב המצות והעונות שיש בידו. כמו שאמרו חז"ל (קדושין מ ע"ב), דאם הוא רב מצות - הוא בגדר צדיק, ואם רב עונות הוא בגדר רשע. וזהו ממילא מובן לכל משכיל, דאם ה' יתברך ישב בעת המשפט על כסא הדין, אז אפילו אם יהיו זכותיו מרבין מאד, יצא חייב מבית דין של מעלה, אם לא שהתחזק עצמו בכל כחו לעשות המצוה כדין בכל פרטיה, דבודאי ידקדקו אחר כל מצוה לראות אם נעשתה המצוה בכל פרטיה כדין. וגם את חלק הנעלם שבכל מצוה ומצוה, דהיינו את כח המחשבה שהיה לו אז, אם היה כדין באהבה וביראה ובשמחת המצוה, ועוד כמה פרטים שצריך לכל מצוה. וכמו שכתב בספר חרדים, וכמו שכתוב (קהלת יב יד), כי את כל מעשה האלקים יבא במשפט על כל נעלם וגו'. ובודאי ימצא הרבה והרבה מצות שלא השלימן כדין בכל פרטיהן, ולא יעלו לחשבון, וממילא יהיו העונות רבין עליהן, ויהיה נתפש למעלה בשם רשע, חס ושלוש. ואפילו אם עשה תשובה על איזה עונות, כשידקדקו אחר התשובה, ימצא בודאי, שלא היתה תשובה כראוי. ואם הקדוש ברוך הוא יתנהג אז עם האדם במדת החסד והרחמים, הגם דבודאי יש נפקא מנה גדולה, אם הוא עושה מצוה כמאמרה, או שחסר בה איזה פרט, מכל מקום בודאי יחפשו זכות, על שלא עשה אותן כראוי, וישארו זכותיו על מקומם. ולפעמים יציר, שאפילו אם לפי חשבון פעלותיו, עונותיו מרבין מזכותיו, אם הקדוש ברוך הוא יתנהג עמו ברחמים גמורים יתמעטו מחשבונם, כי בודאי ימצא כמה מהעונות שנוכל לתלות עליהן, שעשה אותן בשגגה, או בסבה אחרת, וממילא אם ינטלו אותן העונות מן הכף, יתרבו הזכות על העונות, ויקרא עליו שם צדיק לעולם. ובפרט אם עשה תשובה על איזה עונות, בודאי תתקבל התשובה ההיא, אף שלא היתה תשובה שלמה כראוי.

¹⁴³ עי' ב"ק לח ע"ב: אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן אין הקדוש ברוך הוא מקפח שכר כל בריה אפילו שכר שיחה נאה דאילו בכירה דקאמרה מואב אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה מלחמה הוא דלא הא אנגריא עביד בהו צעירה דקאמרה בן עמי א"ל הקדוש ברוך הוא למשה וקרבת מול בני עמון אל תצורם ואל תתגר בם כלל דאפילו אנגריא לא תעביד בהו, ע"כ.

מסילת ישרים

העבודה התמימה אני מדבר, הראויה לכל אוהבי ה' באמת, שלא יקרא בזה השם, אלא העבודה הטהורה לגמרי, שלא תהיה הפניה בה אלא לשם יתברך ולא לזולתו. וכל מה שיתרחק מן המדרגה הזאת, כפי הרבות רחוקו, כן ירבה החסרון בה. הוא מה שדוד המלך עליו השלום אומר (תהלים עג כה) מי לי בשמים ועמך לא הפצתי בארץ.

ואמר כמו כן (שם קיט קמ) צרופה אמרתך מאד ועבדך אהבה, כי באמת העבודה האמתית צריכה להיות צרופה הרבה יותר מן הזהב ומן הכסף. והוא מה שנאמר על התורה (שם יב &) אמרות ה' אמרות טהרות כסף צרוף בעליל לארץ מזורק שבעתים. ומי שהוא עובד ה' באמת, לא יסתפק בזה במעט, ולא יתרצה לקחת כסף מעורב בסיגים ובדילים, דהיינו עבודה מעורבת בפניות לא טובות, אלא הוזהר וטהור כראוי, ואז יקרא עושה מצוה כמאמרה, שעליו אמרו ז"ל (שבת סג &) כל העושה מצוה כמאמרה אין משרין אותו בשורות רעות. וכן אמרו ז"ל (נדרים סב &) עשה דברים לשם פעלם ודבר בהם לשמן.

והוא מה שבוחרים אותם שהם עובדי ה' בלב שלם, כי מי שלא נתדבק עמו יתברך באהבה אמיתית, צירוף העבודה הזאת תהיה לו למורה ולמשא גדול, כי יאמר מי יוכל לעמוד בזה. ואנחנו בני חומר ילודי אשה, אי אפשר להגיע אל הזיקוק והצירוף הזה. אמנם אוהבי ה' והפציי עבודתו, הנה שמח לבם להראות אמונת אהבתם לפניו יתברך, ולהתעצם בצירופם וטהרתם, הוא מה שסיים דוד עצמו באמרו, ועבדך אהבה.

והנה באמת זהו המבחן, שבו נבחנים ונבדלים עובדי ה' עצמם במדרגתם, כי מי שידע לטהר לבו יותר, הוא המתקרב יותר והאהוב יותר אצלו יתברך, הם המה הראשונים אשר בארץ המה, אשר גברו ונצחו בדבר הזה, האבות ושאר הרועים, אשר טהרו לבם לפניו, הוא מה שדוד מזהיר את שלמה בנו (דברי הימים א' כח &) כי כל לבבות דורש ה' וכל יצר מחשבות מבין, וכן אמרו ז"ל (סנהדרין קו &) רחמנא לבא בעי, כי אין די לאדון ברוך הוא במעשים לבדם שיהיו מעשי מצוה, אלא העיקר לפניו שהלב יהיה טהור, לכויז בה לעבודה אמיתית.

והנה הלב הוא המלך לכל חלקי הגוף¹⁴⁴ ונוהג בם, ואם הוא אינו מביא עצמו אל עבודתו יתברך, אין עבודת שאר האברים כלום, כי אל אשר יהיה שמה רוח הלב ללכת ילכו, ומקרא כתוב בפירוש (משלי כג &) תנה בני לבך לי.

פרק יז – בדרכי קניית הטהרה

הנה הדרך להשיג המדה הזאת קל הוא למי שכבר השתדל והשיג המדות השנויות עד הנה, כי הנה כשיחשוב ויתבונן על פחיתות תענוגי העולם וטובותיו כמו שכתבתי למעלה, ימאס בהם ולא יחשבם אלא לרעות ולחסרונות הטבע החומרי החשוך והגם. ובהתאמת אצלו היותם ממש חסרונות ורעות, ודאי שיקל לו להבדל מהם ולהסירם מלבנו. על כן כל מה שיעמיק ויתמיד להכיר פחיתות החמירות ותענוגיו, יותר יהיה נקל לו לטהר מחשבותיו ולבו שלא לפנות אל היצר כלל, בשום מעשה מן המעשים, אלא יהיה במעשים החומריים כאנוס לא זולת.

מבהיל מאד הדבר תחת איזה סוג שכר הוא מכניס מעשים כאלה שאינם בתכלית הזיכוך מנופה ב"ג נפה (דעת חכמה ומוסר ח"ב מח).

¹⁴⁴ עי' אור יחזקאל מדות ל: עיקר חובתנו היא עבודת תיקון הלבבות, וכל דברי בעל חובות הלבבות הם בענין עבודת הלב, ובאמת פשוט הוא, כי הכל הולך אחר כוונת הלב, וכל מעשי האדם נמשכים אחר הרהוריו ותשוקת לבו וכו' נמצא שכל שרחוקים אנו מעבודת הלב, אין בעבודתנו מאומה.

מסילת ישרים

ואמנם כמו שמהרת המחשבה חילקונה לשני חלקים: האחד, במעשים הגופניים. והאחד, במעשי העבודה. כן העיון המצטרך כדי לקנותה יתחלק לשנים, כי הנה למהר מחשבתו במעשי גופניותו, הדרך הוא להתמיד הסתכלותו על פחיתות העולם ותענוגיו כמו שכתבתי. ולטהר מחשבתו במעשי עבודתו, ירבה התבוננותו על תרמית הכבוד וכזביו, וירגיל עצמו לברוח ממנו¹⁴⁵, אז ינקה בעת עבודתו מפנות אל השבח ואל התהלה אשר יהללוהו בני האדם, ותהיה מחשבתו פונה ביחוד אל אדוננו, אשר הוא תהלתנו והוא כל טובנו ושלמותנו ואפס זולתו, וכן הוא אומר (דברים י &) הוא תהלתך והוא אלקיך.

ומן המעשים המדריכים את האדם לבוא לידי מדה זו, הוא ההזמנה לדברי העבודה והמצות. והיינו שלא יכנס בקיום המצוה בפתע פתאום, שאין דעתו עדין מיושבת עליו, ויכולה להתבונן במה שהוא עושה. אלא יזמין עצמו לדבר, ויכין לבו במתון עד שיכנס בהתבוננות, ואז יתבונן מה הוא הולך לעשות, ולפני מי הוא הולך לעשות. שהרי בהכנסו בעיון הזה, קל הוא שישליך מעליו הפניות החיצוניות, ויקבע בלבו הכונה האמיתית הרצויה. ותראה שהחסידי הראשונים היו שוהים שעה אחת קודם תפלתם ואחר כך מתפללים כדי שיכוונו לבם למקום (ברכות &), ובודאי שלא היו פונים שעה אחת לבטלה, אלא מתכוונים ומכינים לבם לתפלה שהיה להם להתפלל, ודוחים מעליהם המחשבות הזרות, ומתמלאים היראה והאהבה הצריכה. ואומר (איוב יא יג) אם אתה הכינות לבך ופרשת אליו כפיך.

והנה מפסידי המדה הם חסרון ההתבוננות על הענינים שזכרנו, דהיינו סכלות פחיתות התענוגים, רדיפת הכבוד ומיעוט ההכנה לעבודה, כי השנים הראשונים הם מפתים את המחשבה וממשיכים אותה אל הפניות, כאשה המנאפת, אשר תחת אישה תקח את זרים. וכבר נקראו המחשבות החיצוניות "זנות הלב" דכתיב (במדבר טו לט) ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זונים אחריהם. כי נמצא הלב פונה מן המבט השלם אשר היה לו ליקשר בו אל הבלים ודמיונות כוזבים, ומיעוט ההכנה גורם לסכלות הטבעי, הבא מצד החומר, שלא יגרש מתוכו. והרי הוא מבאיש את העבודה בסרחונו. ונבאר עתה מדת החסידות.

- מאיר המסילה -

¹⁴⁵ השלב הראשון [איך לגשת למעשי המצות]: נלחמים נגד מדות בלתי רצויות שיכולות להתעורר בקיום מצוות – ע"י ההזמנה למצות: העיון מה הוא הולך לעשות ולפני מי הוא הולך לעשות. ריכוז המחשבה אל המצוה דוחה פניות וקובע בלב את הכוונה האמיתית (עלי שור ח"א ריג).

מסילת ישרים

נספח: אגרת המוסר

אגרת המוסר

א. צרת הדמיון

האדם חפשי בדמיונו¹⁴⁶, ואסור במושכלו¹⁴⁷. דמיונו מוליכו שובב בדרך לב רצונו, בל יחת מהעתיד הודאי, עת יפקוד ה' על כל מפעליו, ובשפטים קשים יִסֶר, בל ילכד זר בגללו¹⁴⁸, הוא לבדו ישא פרי חטאו, אחד הוא, עושה העבירה והנענש. מרה היא, בל יאמר האדם זה חלי ואשאנו.

הדמיון מעניק לאדם את התחושה שאין לו גבולות, ואילו השכל מגביל אותו. הדמיון מוליכו בדרך של פריצת כל הגבולות כתאוות לבו בלי כל פחד מהעתיד הודאי, הרי הוא העת בה ה' ידון אותו על כל מעשיו, ובעונשים קשים יִסֶר, ואף אחד לא יישא באחריות למעשיו מלבדו, נושא העונש והעבירין המה לעולם אותו האדם. והעונשים מרים, לא יוכל האדם לומר שאפשר לסבלם. תלאות החיים קלים המה בהרבה מצער ענשי העבירות, נפש האדם לא תוכל לסבלם, כל יום של עונש יחשב אצלו כשנה.

פנעי התבל מצערים המה, למכביר, מול ענשי העבירות¹⁴⁹. תגעל נפש האדם למדי, יום לשנה יחשב.

- מאיר המסילה -

¹⁴⁶ כאשר אדם עובר על עבירה, חוץ מהעבירה עצמה, היא גם תוליהו ותעשהו לאדם שובב הולך וחפשי לכל צד, והוא כבר יכול לעשות ככל אשר יעלה בדמיונו ללא כל מעצור (דעת ח"ד קפא).

מי שעושה משהו לא בגלל שהוא עצמו החליט לעשותו, אלא בגלל נוסעים, זהו בזיון לאדם שיהיה נמשך אחר הרבים, כי לא רבים יחכמו, להיפוך כי זאת הוא העולם לעשות רק מה שהיפוך האמת, רק הרצון והכבוד הם המושלים כמש"כ האדם חפשי בדמיונו (אור יחזקאל מכתבים עמוד רל).

ע"י ספורנו (בראשית ג א): "וכו' אמרו זכרונם לברכה שהיה סמאל רוכב עליו (על הנחש), והוא שהכח המתאווה המחטיא יעשה זה באמצעות הכח המדמה המוביל אליו דמיוני התענוגים החומריים, המטים מדרך השלמות המכוון מאת האל יתברך. כי אמנם הכח המתאווה עם דמיוני התענוגים המובילים אליו הם מצויים לכחות הגשמיות הפועלות, ומחטיאים כונת ורצון האל יתברך, כשלא יתקומם עליהם הכח השכלי וימחה בהם וכו'. היה ערום מכל חית השדה - כי הכח הדמיוני המוביל תמונות התענוגים אל הכח המתאווה היה חזק בהם יותר ממה שהיה בשאר בעלי חיים, כאמרם הל גדול מחבירו יצרו גדול ממנו (סוכה נב ע"א) וכו'". עלינו להכיר את הכח אשר על ידו המדות מעוררות אותנו לפעולות, כח זה הוא הדמיון, המדה עצמה מופיעה בתודעתנו רק על ידי דמיונות, כלומר ציורים שונים המתארים לנו בבהירות רבה את אשר המדות שואפות אליו (עלי שור ח"א קנ).

"הקדושה צריך יגיעה רבה להשיגה, אבל הסיטרא אחרא הוא להיפך" (אבן שלמה סי' יא). ואם נתעמק בדבר זה, נמצא בו אור גדול מה מושך כל כך את האדם בעבירה, עד שהיא רודפת אחריו. הוי אומר, כח הדמיון הוא המצייר לפני האדם הנאות למילוי יצרו בבהירות כה רבה, עד שפיתויו כמעט מכריח את האדם לעבור (עלי שור ח"ב מג).

הדמיון מוליך שובב את השכל אחר הרצונו שבלב, ועד כדי כך מושפע השכל על ידי הדמיון מה"רצונו שבלב" (שפתי חיים אמונה ובחירה ח"ב עמוד כא).

אמר רז"ל (סוטה ג ע"א) "אין אדם עובר עבירה אלא א"כ נכנסה בו רוח שטות". כל חטא שאדם עושה, כיון שחי באשליה את ההווה שכרגע הוא טוב ורצוי בשבילו ומתעלם מהעתיד הודאי, והוא מכניס את רצונותיו לדמיון ההווה שזה טוב ולא לפי אמת הבחינה של אמת ושקר (שפתי חיים אמונה ובחירה ח"ב עמוד טז).

¹⁴⁷ עיקר בחירת האדם היא בין פנימיות לחיצוניות, ומושכלותיו הם פנימיות, ודמיונו הם חיצוניות (דעת חו"מ ח"ג קעג).

החשיבה השכלית מוכרחת ללכת במסלול מצומצם כפי חוקי ההגיון, בניגוד לדמיון שאין מעצור לרוחו (מכתב מאליהו ח"ד 13).

כתוב "וידעת היום והשבות אל לבבך", אם כן חלל גדול יש בנפש האדם פנוי העומד בין הידיעה לאימותה בלב, ושם בונה היצר הרע את משכנו, ושמה נכנסות כל השאיפות והדמיונות העולם הזה, ושמה הן כל מחשבות המדות ומשם הן כובשות את הלב. והדמיונות העולם הזה בנקל יתפתחו מעצמם מידיעה לחמדת הלב משא"כ המושכל. בחלל הזה שבין ידיעה ללב הוא מקום מלחמת היצר ומקום הבחירה (מכתב מאליהו ח"א 212).

מי שלא השיג מדת היראה חי רק בדמיון בעלמא והדמיון מדמה הרהורי דליבא שהם שאיפות חיי עולם הזה אף שבעיניו נראה שתורה וחכמה הם שאיפותיו מ"מ אין זה אלא דמיון בעלמא ורק לאחר שיתגעע בהשגת יראה יוכל לזכות לשלימות (אור יחזקאל - יראה ומוסר עמוד צו).

יכולים דברי ליצנות הנתפסים בדמיונו להזיק להכרת שנבנו על ידי השכל, לכן א' ששומע דברי כפירה או קורא ספרים ובעתונים שאינם ראויים זה יכול לשנות את כל מצבו הרוחני (אור יחזקאל - יראה ומוסר עמוד ערב). כשמאיר במוחו אור השכל, רואה בחוש כי שקר המה אין בהם ממש (אור יהל ח"א עא). המוח פועל בלי הרף יום ולילה (עלי שור ח"ב רנט).

¹⁴⁸ מונה רבינו בזה את כל ההתחמקות שהדמיון ממציא לנו א' שאין משפט ואם יש העונשים לא חמורים כל כך, ואפילו העונש חמור אחר יענש במקומו, ואם הוא יענש יוכל לסבול את הצער (עלי שור ח"א קנא).

¹⁴⁹ לא האריכה התורה ביעודי עולם הבא אלא רק ביעודי עולם הזה, כי ההשפעה עלינו עיקרה ביעודי עולם הזה (אור יחזקאל - יראה ומוסר עמוד ג).

מסילת ישרים

אוי לדמיון, אויב הרע הלזה, מידינו הוא, בכוחנו להרחיקו. בתתנו און קשבת אל השכל, להשכיל על דבר אמת, לחשוב שכר עבירה נגד הפסדה¹⁵⁰: ומה נעשה, הדמיון נחל שוטף, והשכל יטבע, אם לא נוליכנו באניה, היא רגשת הנפש וסערת הרוח¹⁵¹.

בכל הדברים והענינים יש כלל ופרט (או סוגי ומיני ואישי), אם אין כלל אין פרט, כי אין בפרט אלא מה שבכלל, אכן יש כלל אף באין פרט מוצאת. אי לזאת, ראשית כל דבר הוא הכלל, וממנו הפרטים ימשכו.

עתה נשקיף נא בעבודתנו המחוייבת לבוראנו יתברך, הלא דבר הוא. מה הוא הכלל אשר ממנו נשאב הפרטים¹⁵²?

בלי דעת ובלי תבונה נכיר שהאמונה המרחפת בנו, שהאלהים שופט הוא, לתת לאיש כפרי מעללו¹⁵³, (אם רע ומר דרכו יוסר בעונשים רעים, אם בעולם הזה, או בעולם הבא עולם הנצחי, כל ידע אנוש ערכה, עד כמה תגדל למעלה ראש באיכות ובכמות. ואם זך ואם ישר פעלו, לעומתו ברוך יאמר, בתענוגים נשאים בעולם הזה, וביותר בעולם הבא, בעדן נפלא למעלה הרבה משכל והרגש אנושי), היא ראשית מצעדנו לעבודתו יתברך.

הוא מאמר חז"ל (מכות כד ע"א) בא חבקוק והעמידן על אחת, "וצדיק באמונתו יחיה" וכו' (חבקוק ב ד), ומאמר חכמינו ז"ל (בבא בתרא עח ע"ב) "על כן יאמרו המושלים בואו חשבון"¹⁵⁴ (במדבר כא כז) הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה.

אכן למורת רוח ודאבון לב, כח הכללי הזה, רק מסתתר בנו, נחבא במצפוני הלב כל יראה החוצה, אם לא נשים לב לשדד אדמת לבבנו בהרחבת רעיוני המוסר¹⁵⁵. אי לזאת גם הכח הכללי הלזה כל ישלח פארותיו על האיברים לאסרם

אוי לדמיון האויב הרע הזה. אבל תדע שהדמיון הוא מאתנו (רק פועל בגלל שאנחנו רוצים שהוא יפעל), ובכוחנו להרחיקו ע"י שואזין לעצת השכל המלמד אותנו את דברי האמת שיש לחשב את שכר עבירה כנגד הפסדה. (וצריכים אנו לחקור) מה נעשה, הדמיון נמשל בנחל שוטף, בו יטבע השכל אם לא נוליכנו באוניה. והאוניה הזאת נמשלה הוא התרגשות הנפש וסערת הרוח.

ב. יסוד העבודה: צדיק באמונתו יחיה

ב. בכל דבר ועניין יש כללים ופרטים (הנפרטים לפי סוגים, מינים או אנשים). אם אין כלל, אין פרטים, כי הפרטים המה תמיד מעין מה שבכלל. אמנם, יש כלל ללא פרטים. וממילא ראשית כל דבר הוא ללמוד את הכלל, וממנו הפרטים יובנו מאליהן.

עתה הבה נתבונן בעבודתנו המחוייבת לבוראנו יתברך: מהו הכלל אשר על פיו נבחין מהם הפרטים?

אפילו בלא דעת ותבונה מעמיקים נקל להשיג שהאמונה החדורה בנו כבר ש'ה' הוא שופט הנותן לכל אחד כגמול מעשיו (אם דרכו רע יתיסר בעונשים רעים או בעולם הזה או בעולם הבא, שהוא העולם הנצחי ואי אפשר לו לאדם להעריכה עד כמה תהיה מידתה, הן באיכות והן בכמות. ואם מעשיו זכים וישרים הרי שהוא יבורך בתענוגים עליונים בעולם הזה, ועוד יותר מכך בעולם הבא יבורך בתענוג שאין להשיג דוגמתו כלל בשכל והרגש אנושי כאן בעולם הזה), היא הצעד (הפסיעה הראשונה) הראשון בדרכינו להגיע לעבודתו יתברך.

הוא מאמר חז"ל (מכות כד ע"א) בא חבקוק והעמידן על אחת "וצדיק באמונתו יחיה" (חבקוק ב ד). ומאמר חכמינו ז"ל (בבא בתרא עח ע"ב) "על כן יאמרו המושלים בואו חשבון" (במדבר כא, כז) "באו חשבון" בואו ונחשב חשבוננו של עולם, הפסד מצוה כנגד שכרה, ושכר עבירה כנגד הפסדה.

ג. א"א להפנים האמונה בלי מוסר

אמנם לצערנו הכוח הכללי של הכרה זו מצוי בנו רק באופן נסתר, חבוי במצפוני הלב בהשקפה מושכלת בלי שיבוא לידי ביטוי בהכרה חושית ומעשית, אם לא נשים לב לעבד את אדמת לבבנו על ידי הרחבת רעיוני המוסר. ממילא אף הכח הכללי הזה של האמונה בשכר ועונש אינו משפיע

- מאיר המסילה -

¹⁵⁰ עי' אבות (פ"ב מ"א): רבי אומר, איזוהי דרך ישרה שיבור לו האדם, כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם. והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה, שאין אתה יודע מתן שכרך של מצות. והוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה, ושכר עברה כנגד הפסדה.

¹⁵¹ דהיינו חזרה שתהיה בקול ובנגינה לעורר התרגשות והתפעלות, וע"י חזרה זו מתבררים עוד יותר הדברים ובווערת בלב ההכרה של גנות העבירות וההפסד האבדון הנמצא בהן, להרחיק נפשו מהן, ותשווקה לבא לטהר ולתקן עצמו (עלי שור ח"א צא).

לימוד מוסר שמטרתו היא התאחדות הידיעה עם האדם תובע שיהיה בשפתיים דולקות וכו' עי' אגרת ב', וצורת הלימוד הוא לכתחילה באופן שאחרי הלימוד והחזרה נגיע להתפעלות (עלי שור ח"ב קסו).

¹⁵² עבודת האדם היא למשוך את התורה להיות תורה תבלין והוא סוד המוסר איך להמציא עצות להוות את התורה לתורה תבלין תורה בפועל ולא בכח (דע"ת ח"ג דף ל).

¹⁵³ אדמו"ר בדרכי מוסריו לא הלך בגדולות ונפלאות ולא נשא מדברותיו על בחינות רמות של דרכי יראת הרוממות ואהבת ה' ית' כי אם אחז צדיק דרכו דרך הקדש ברובי מוסריו רק מן יראת העונש כי היא ראשית דעת והצעד הראשון לעבודתו ית' להיות סר מרע ולעשות טוב, שעל"ז שיש מעלה של יראת הרוממות על"ז כאן רק מתייחס ליראת העונש (עלי שור ח"א קח).

¹⁵⁴ ועי' המשך דברי הגמ' שם: "המושלים" אלו המושלים ביצורם. "בואו חשבון" בואו ונחשב חשבוננו של עולם, הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה.

¹⁵⁵ דהיינו שהידיעה אינה מספקת אלא חייב להרחיב הדברים (אור יחזקאל - יראה ומוסר עמוד מ).

מסילת ישרים

על האיברים להגבילים על ידי היראה.

ומזה הכלל לא ימשכו התוצאות והמסקנות האמורות לגרום לנו להישמר מהעבירות האורכות לנו. ואכן נכשלים אנחנו בכל עת בעבירות חמורות ביותר, בחטאי הלשון שאנו כה פרוצים בהם עד שאנו חושבים אותן כמעט להיתר, ובעסקי משא ומתן לרוב, וביטול תורה חמור מכולן.

ובכלל, בכל האיברים כמעט אין בהם חלק שלם למי שמתבונן היטב, כל איש לפי מעלתו, שהרי כל הגדול מחברו יצרו גדול ממנו, ונכשל בעבירות חמורות מאוד אמנם בגלל חשכת לבבנו אנחנו נחשבים כסומים לעניין זה, כך שאינו מבחינים בחומרת אלו המעשים (מפני שאנו משווים את מעשיהם למעשי ההמון המופקרים בעבירות המפורסמות). רק אם נשקיף עליהם ידי ה"טלסקופ" (המגדילה דברים גדולים מאוד הנראים לחולשת ראותנו קטנים, כעין הכוכבים אשר הינם גדולים מכור הארץ ונראים כנקודות קטנות, וע"י הטלסקופ נראים קצת יותר גדולים, ואילו האמת לאמיתה היא שא"א לשער את גדלם האמיתי. כן הוא לעניינינו), דהיינו השכל ההמודרך על פי התורה הנאמנה, שכן אז נמצא את אותם המעשים חמורים בהרבה באיכותם ביתר שאת ויתר עז.

ד"ו אפשר לרמוז בדברי חז"ל (יומא ט ע"ב) "מקדש ראשון מפני מה חרב? מפני שלשה דברים שהיו בו: עבודה זרה, גלוי עריות ושפיכות דמים. אבל מקדש שני שהיו עוסקין בתורה ובמצות וגמילות חסדים מפני מה חרב? מפני שהייתה בו שנת חנם. רבי יוחנן ורבי אלעזר דאמרי תרויהו: ראשונים שנתגלה עוונם, נתגלה קצם. אחרונים שלא נתגלה עוונם, לא נתגלה קצם וכו'". (הענין שנתגלה עוונם של הראשונים להיתן עבירות אשר חומרתן גלויה לכל ללא צורך בהתבוננות לראות את גודל רעתם, אמנם עוונות האחרונים רעתם רק אחרי ההתבוננות גדול חומרתם למעלה למעלה אשר מסתעפות לפרטי חטאים עצומים באין מעצור ר"ל). ושאלו שם אמוראי. "ראשונים עדיפי או אחרונים עדיפי? והשיבו, "תנו עיניכם בכירה שחזרה לראשונים ולא חזרה לאחרונים".

הוא הדבר אשר דברנו למעלה, כי כל הגדול מחברו (כמו בבית שני שהיו עוסקים בתורה וכו') יצרו גדול הימנו ומכשילו בחטאים עצומים, אשר רק מי שמבין את התורה כראוי יודע גודל רעתם. ד. גודל טמטום הלב המונע התבוננות

עתה בכל סוגי המקרים אשר ימצאו את האדם מה יעשה? יום המוות המכוסה מכל יבא יום א' בפתע, ואז ה' ידונו על כל מעשה אשר עשה. כל יום מימי חייו יבואו בחשבון, ועונש גיהנם יהיה מר ממות, שכן אין שום מקום לינצל ממנו. הוא מאמר הכתוב (קהלת ט, ד), "כי מי אשר יחובר אל כל החיים יש בטחון, כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת", כדרשת רבותינו ז"ל שכל זמן שאדם חי יש בו בטחון ותקווה לעשות תשובה, וכיון שמת אבדה תקותו וכו'.

אי לזאת, כל עוד נשמתנו בקרבנו, נמהר להכין את דרכינו אל הטוב. אכן, היצר הרע מעוות ומקלקל את הדרך אשר לפנינו, כך שלא נחרד מיום המיתה

במאסר היראה.

ומזה הכלל לא ימשכו הפרטים, להשמר מהעבירות המתרגשות. ונכשלים אנחנו בכל עת בעבירות רמות עד שמים יגיעו¹⁵⁶ בחטאי הלשון באין מעצור לרוחנו, ובעסקי משא ומתן למכביר, וביטול תורה על כולנה.

ובכלל, בכל האיברים כמעט אין במו מתום, למתבונן היטב איש לפי ערכו, שכל הגדול מחברו יצרו גדול ממנו¹⁵⁷ (סוכה נב ע"א), ונכשל בעבירות נשאות ורמות, אשר אם גם לחשכת לבבנו כסומים נחשבנו, אין רואה גדלם (נגד עבירות ההמון). רק אם נשקיפם על ידי כלי המחזה (המגדלת דבר גדול למאוד, הנראה לחולשת ראותנו כקטן, כמו הכוכבים אשר גדלם יותר מכדור הארץ, ונראים כנקודות קטנות, וע"י כלי המחזה נראים יורת גדולים מעט, ובאמת אין ערוך לגדלם. כן הדבר הזה), הוא השכל הנכון, על פי התורה הנאמנה, נמצא אותם חמורים הרבה באיכותם ביתר שאת ויתר עז.

הוא הדבר אשר נוכל להעמיס בדברי רז"ל (יומא ט ע"ב) "מקדש ראשון מפני מה חרב, מפני שלשה דברים שהיו בו עבודה זרה גלוי עריות ושפיכות דמים, אבל מקדש שני שהיו עוסקין בתורה ובמצות וגמילות חסדים מפני מה חרב? מפני שהייתה בו שנת חנם. רבי יוחנן ורבי אלעזר דאמרי תרויהו ראשונים שנתגלה עוונם נתגלה קצם, אחרונים שלא נתגלה עוונם לא נתגלה קצם. (הענין שנתגלה עוונם של הראשונים, להיתן עבירות חמורות לעין הרואה באין פנות אל הבינה, אבל עונות האחרונים בל יראו רק למתבונן היטב הדק גודל חומרתם למעלה למעלה להפלא, מסתעפות לפרטי חטאים עצומים באין מעצור ר"ל) כו', ושאלו שם אמוראי, "ראשונים עדיפי או אחרונים עדיפי? והשיבו, "תנו עיניכם בבירה שחזרה לראשונים ולא חזרה לאחרונים".

הוא הדבר אשר דברנו למעלה, כי הגדול מחברו (כמו בבית שני שהיו עוסקים בתורה וכו') יצרו גדול, ומכשילו בחטאים עצומים, נודעו למשכיל על דבר אמת גודל איכותם להרע.

עתה, בכל האופנים אשר יתיצב האדם, מה יעשה? יום המות מכל מכוסה, פתאום יבוא, והאלהים יפקוד את כל מעשה אשר עשה, מספר מפקד ימי חייו, אחת מהן לא נעדרה, ומר ממות תהיה האחרית באין מנוס ומפלט להינצל. הוא מאמר הכתוב (קהלת ט ד) "כי מי אשר יחובר אל כל החיים יש בטחון, כי לכלב חי (כדרשת רז"ל) הוא טוב מן האריה המת", כדרשת רבותינו ז"ל (בילקוט במקומו), שכל זמן שאדם חי יש לו בטחון ותקווה לעשות תשובה וכיון שמת אבדה תקותו וכו'.

אי לזאת, כל עוד נשמתנו בקרבנו, נמהר נחיתה לפלס דרכנו לטוב, אכן על ידי אבן הנגף ירט הדרך לנגדנו. לא

- מאיר המסילה -

¹⁵⁶ ע"י ערכין טו ע"ב: אמר ריש לקיש, כל המספר לשון הרע מגדיל עונות עד לשמים שנאמר שתו בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ.

¹⁵⁷ דהיינו שהעבירות שלו יותר גדולות, כמו אדם גדול שנמצא במקום שעושה שלא כהוגן זה שהוא לא מדבר דברי אמת, ועובר משום לא תגורו מפני איש וזה גם חילול ה' (אור יחזקאל מכתבים עמוד קנה).

מסילת ישרים

נחרד מיום המיתה גם אם בפינו נזכיר, כמאמר רבותינו ז"ל (שבת לא ע"ב) שמא תאמר שכחה היא מן, תלמוד לומר (תהלים מט יד) ואחריהם בפייה ירצו סלה.

גם אם עינינו רואות מיתת בני אדם כמונו, לא יתן הדבר כח בנפשנו לשוב בתשובה לבוראנו בכל הלב, אשר בסוף נבוא למשפט לפניו ואז יוכיח אותנו על כל מעשינו הרעים, והוא הפך מאמר הכתוב (קהלת ז ב) "טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה, באשר הוא סוף כל האדם, והחי יתן אל לבו".

לא יתכן להסביר תופעה זו כי אם על ידי ריבוי העונות שטמטמו את לבנו ונהיה קשה כאבן, כדרשת חז"ל (יומא לט ע"א) על הפסוק (ויקרא יא מג) "ולא תטמאו בהם ונטמתם בהם" אל תקרי "ונטמתם" אלא "ונטמטם". ולכן גם עונותינו נסתרים מלפנינו, ולא נרגיש בהם במהרה, כמאמר רבותינו ז"ל (קידושין מ ע"א) כיון שעבר אדם עבירה ושנה בו נעשית לו כהיתר, והן מסבכים אותנו ליום הדין, כמאמר רבותינו ז"ל (עבודה זרה יח ע"א) "עונות שאדם דש בעקביו בו" הן מסבכין בו". עתה האם אבדה תקותנו חס ושלום, אין מזור לנו חלילה?

ה. סוג ראשון של עבירות: טבעי, אהבת הערב, והמוסר תרופה לו

מציאו רפואה אחת, חכמה ואינה מלאכה, נדבר עליה קצת ויהיה הדבר לנו למרגוע.

אחת היא מציאו, חכמה ואינה מלאכה, נשיה נא מעט וירוח לנו.

נשימה לב להתבונן בענין העבירות, ונראה כי שתיים הנה בסוגיהם: האחת, נובעת מהתאוה הנפרצה, לאהוב הערב לשעתו, לבלי השקיף הנולד, אם כי מרה תהיה באחרונה. נמצא דוגמתה מה גם בעניני העולם, האיש הסכל, ובפרט החולה לחולשת שכלו, יאהב לחמוף לאכול את הערב לחכו, וישכח כי זה יביאנו למחלה נפרצה. לכך אמרו רבותינו ז"ל (אבות פ"ב מ"ט, תמיד לב ע"א) "איזה חכם הרואה את הנולד" הוא מאמר רבותינו ז"ל (סוטה ג ע"א) "אין אדם עובר עבירה אלא אם כן נכנסה בו רוח שטות".

נשימה לב להתבונן בענין העבירות, ונראה כי הן מחולקות לשני סוגים: האחת נובעת מהתאוה לאהוב את הערב לנו מיידית, לבלי להתבונן מה תהיינה תוצאות זה המעשה, אע"פ שלבסוף יהיו תוצאותיו מרות. נמצא משל מעין דבר זה גם בעניני העולם, הרי הוא האיש הסכל, ובפרט החולה, המתנהג בסכלות מחמת חולשת שכלו, יאהב לחטוף ולאכול את הערב לחכו, וישכח כי זה גופא יביאנו לידי מחלה. לכך אמרו רבותינו ז"ל (תמיד לב ע"א) "איזהו חכם? הרואה את הנולד". והוא מאמר רבותינו ז"ל (סוטה ג ע"א) "אין אדם עובר עבירה אלא אם כן נכנסה בו רוח שטות".

וזה כל עמל האדם לעבודתו יתברך, לחשוב ולהתבונן ביראת ה' בפחד עניו על ידי ספרי המוסר ואגדות חז"ל, עד אשר באזניו ישמע כמעט בעיניו יראה העונש הגדול בכמות ואיכות נצב לנגד עיניו, כמאמר רבותינו ז"ל (סנהדרין ז' ע"א) לעולם יראה דין (להיותו עלול להכשל, וה"ה כל אדם. להשמר מפגע רע מעבירות החמורות) כאלו כל גיהנם פתוחה לו מתחתיו¹⁵⁸. ואם כה יעשה האדם ולבבו יבין, ושב ורפא לו.

זהו עמל האדם לעבודתו יתברך, לחשוב ולהתבונן ביראת ה' בפחד עניו על ידי ספרי המוסר ואגדות חז"ל, עד אשר יהיה הדבר מוחשי כל כך עד אשר באזניו תמיד ישמע את הדברים וכמעט שיראה בעיניו את העונש הגדול בכמות ואיכות ניצב לנגדו, וכמאמר רבותינו ז"ל (סנהדרין ז' ע"א) "לעולם יראה דין (הביא את דוגמת הדין מכיוון שהוא תמיד קרוב ליכשל בטעויות, וממנו נלמד בכ"ש על כל אדם שישמר מפגע רע של עבירות חמורות האורבות לפתחו) כאילו גיהנום פתוחה לו מתחתיו". ואם כה יעשה האדם ולבבו יבין, ושב ורפא לו.

אכן רבה רעת האדם בארץ, אין דורש בצדק ואין משכיל ביראת ה', לקבוע עתים סדורות בעמל היראה, לדלות מי תבונה מהאמונה הנחבאה ומסותרת במחבואי הלב, להרחיבה ולסעדה, לתת לה תוקף ועוז, לשים המשרה על שכמה, למשול על האיברים לבל יפרצו גדרה וכתורה יעשו.

1. סוג שני של עבירות: רוחני, ההימנעות מהתבוננות

אכן, רבה רעת האדם בארץ, אין מהם ולו אחד הדורש לידע מהו הצודק והישר ואין מעמיקים להבין ביראת ה', ע"י קביעות של זמנים מסודרים לעסוק בעבודת היראה, ללחסיק מסקנות מתוך האמונה המסתתרת בתוככי לבנו, להרחיבה ולחזקה, לתת לה כח, להעניק לה את השלטון על

- מאיר המסילה -

¹⁵⁸ כל אדם הוא דין על עצמו ומכיון שהוא נשפט על מעשיו ידע כי הוזהר על "ושחד לא תקח" היינו מאוויי הגוף וחמדת הלבב (אור יהל ח"ב דף רמו, עיין עוד ח"א קנו). האדם חייב לשפוט את מעשיו, והוא כולו מלא שוחד. והשוחד הגדול הם רצונותיו ותאוותיו של האדם שאינו רוצה לטרוח ולעמול נגד רצונו (אור יחזקאל מדות רטו).

מסילת ישרים

זהו הסוג השני¹⁵⁹.

האיברים לבל יפרצו גדרה ויפעלו אך ורק לפי התורה. זהו הסוג השני של העבירות.

דוגמת זה הדבר לא מצאנו בענייני העולם, אין איש שצרות שרואה בחוש שצרות אורבות לו, ולא ייחד לעצמו זמן לחשוב מחשבות כיצד לינצל מהן. וממילא לא יתכן לומר כי התאוה היא שגרמה לכך. העבירה הזאת היא פלא, ההתעלמות מיראת ה' ומהמוסר, ענשו על עבירות אלו לא יוכלו להיות מהסוג הראשון, שהרי אין כח התאוה יכולה להיות סיבתן, כאמור. בעל כרחך נמצית למד כי שרשן הוא רוחניות הטומאה הסובבת את האדם ומסיתה אותו להחטיאו, כאשר הדוגמא הבלטת ביותר לעבירות מסוג זה המה חטאי הדיבור, עליהם המליצו תז"ל "מה יתרון לבעל הלשון" (ערכין טו ע"ב), עיין שם.

דוגמת זה הדבר לא מצאנו בענייני העולם, אין איש שרואה בחוש שצרות אורבות לו, ולא ייחד לעצמו זמן לחשוב מחשבות כיצד לינצל מהן. וממילא לא יתכן לומר כי התאוה היא שגרמה לכך. העבירה הזאת היא פלא, ההתעלמות מיראת ה' ומהמוסר, ענשו על עבירות אלו לא יוכלו להיות מהסוג הראשון, שהרי אין כח התאוה יכולה להיות סיבתן, כאמור. בעל כרחך נמצית למד כי שרשן הוא רוחניות הטומאה הסובבת את האדם ומסיתה אותו להחטיאו, כאשר הדוגמא הבלטת ביותר לעבירות מסוג זה המה חטאי הדיבור, עליהם המליצו תז"ל "מה יתרון לבעל הלשון" (ערכין טו ע"ב), עיין שם.

ז. שתי השיטות בעניין מהות היצר, והקשיות שיש על שתייהן

בזאת מצאנו פשר דבר בין השיטות, בענין יצר הרע ויצר טוב מה המה, השיטה האחת היא השיטה הנודעת, כי יצר הרע, הוא כח הטומאה באדם המובילו לפשעים, ויצר הטוב הוא כח הקדושה באדם המובילו לפשעים, ויצר הטוב הוא כוח הקדושה הגדולים. והשיטה השניה היא, שיצר הרע הוא כוח תאוות האדם, המשקפת אל כל דבר העָרֵב לשעתו, אותו תאספהו אל ביתה ובו תדבק לאהבה, ויצר טוב הוא השכל הישר הצופה ומביט להנולד, הוא פחד יראת ה' יתברך שמו ומשפטיו הרעים למרבה, ובוחר בדבר המועיל ע"מ לכבוש את התאוה, למען יתעדן לעתיד לבא בעונג נפלא, אשר אין מילים היכולים לתאר את גדולתה.

חידוש זה הוא פשרה בין השיטות בעניין יצר הרע ויצר הטוב, מה המה. השיטה האחת, היא השיטה הנודעת כי יצר הרע הוא כוח הטומאה באדם המובילו לפשעים, ויצר הטוב הוא כוח הקדושה באדם המובילו לפשעים, ויצר הטוב הוא כוח הקדושה הגדולים. והשיטה השניה היא, שיצר הרע הוא כוח תאוות האדם, המשקפת אל כל העָרֵב לשעתו. ויצר הטוב הוא השכל הישר הרואה מראש את הנולד, הנובע מפחד יראת ה' יתברך שמו ומשפטיו הרעים למרבה, ובוחר בדבר המועיל ע"מ לכבוש את התאוה, למען יתעדן לעתיד לבא בעונג נפלא, אשר אין מילים היכולים לתאר את גדולתה.

בזאת מצאנו פשר דבר בין השיטות, בענין יצר הרע ויצר טוב מה המה, השיטה האחת היא השיטה הנודעת, כי יצר הרע, הוא כח הטומאה באדם המובילו לפשעים, ויצר הטוב הוא כח הקדושה באדם המובילו לפשעים, ויצר הטוב הוא כוח הקדושה הגדולים. והשיטה השניה היא, שיצר הרע הוא כוח תאוות האדם, המשקפת אל כל דבר העָרֵב לשעתו, אותו תאספהו אל ביתה ובו תדבק לאהבה, ויצר טוב הוא השכל הישר הצופה ומביט להנולד, הוא פחד יראת ה' יתברך שמו ומשפטיו הרעים למרבה. ובוחר בדבר המועיל, לכבוש התאוה, למען יתעדן באחרונה בעונג נפלא, אשר אין די באר יקרת תפארתה¹⁶¹.

והנה הכה נתבונן לראות שלא יתכן להכריע רק כאחד מהדעות) באשר אנחנו רואים בכל עת כי אין שני בני אדם הדומים זה לזה בנטייתיהם, כל אחד נדבק יותר לעבירה אחרת, יש אשר חטאתם תגדל יותר בביטול תורה מאשר במשא ומתן באמונה ונתינת צדקה, ויש להפך. וכן בכל העבירות אין אדם דומה לחברו. ואילו היה היצר הרע רק כוח הטומאה המפתהו, מדוע לא תכשיל את כל בני האדם בשווה (בלי לומר שהדבר תלוי במזלם שנקבע מראש)?

באשר אנחנו רואים בכל עת עניני האדם מתחלפים, כל אחד נדבק יותר לעבירה אחרת, יש אשר חטאתם תגדל יותר בביטול תורה מאשר במשא ומתן באמונה ונתינת צדקה, ויש להפך, וכן בכל העבירות אין אדם דומה לחברו. ואילו היה היצר הרע רק כוח הטומאה המפתהו, מדוע לא תלפף את כל בני אדם בשווה (אם לא נשקף על שרשיהם למעלה).

אמנם אם נאמר כי היצר הרע הוא כח התאוה, הדבר נכון, כי תאוות האדם תלויה במזנו (לידתו והרכבתו שעתו ועניניו), ומזגי בני אדם שונים איש מרעהו, לזאת גם עונותיהם מתחלפים. אכן גם בזה יש פירכא אם נאמר שזהו הגורם הבלעדי, הלא עניניו רואות בני אדם עושים עבירות עצומות, שלא יתכן לומר כי

¹⁵⁹ בענין היצר הטבעי והרוחני עי' מכתב מאליהו (ח"ד עמוד 133): היצר הרוחני מסיתו נגד טבעו, לדוגמא בן אדם שלא אוהב ללמוד, ופתאום כאשר הוא במקום שאסור ללמוד בא לו חשק, וכאשר היצר הרע הרוחני שולט באדם הוא פועל בו באופן של יודע את רבונו ומכוון למרוד בו, כי חוזק הרצון דוחה גם מה שברור וגלוי ללב, וככל שהאמת ברורה לו יותר כח הרצון דוחפו יותר לעשות נגד האמת שהוא מכיר.

וכן שם (ח"ה עמוד 23, ו143): טבעי, היינו מידות רעות, והרוחני הוא המלאך המסית. כל עוד שלא תיקן האדם את מדותיו הרעות, מדרגתו ומציאותו רעה, ואז אין צורך למלאך לבא בתחבולות, אבל אם כבר עלה כל כך בעבדות הרוחנית שלו עש ששינה טבע מדותיו ואין היצר הרע יכול עוד להסיתו בהן אז בא המלאך בעצותיו ותחבולותיו להכשילו.

¹⁶⁰ מלבד זאת יש כח התאוה באדם המשקפת לאשר ערב בשעתו ולהלחם בתאוות צריך להשכל הישר הצופה ומביט אל הנולד, יש חטאים הנובעים רק מכח הטומאה וכן ההתבוננות אל העתיד בזה אין לתאוה סיבה להתנגד וכ"ז בא מחמת כח הטומאה, דהיינו כח המינות שבאדם (אור יחזקאל מדות רו).

¹⁶¹ עי' שפתי חיים (אמונה ובחירה ח"ב עמוד קיג) שהיצר הטבעי הוא פנימי והרוחני הוא חיצוני.

מסילת ישרים

ולפעמים התאוה מנגדתה, כמו, האדם החפץ ומשתוקק הרבה אל הכבוד המדומה, ובכבוד מצוה תגעל נפשו וכיוצא בזה, אין זאת, כי אם רוח הטומאה המבלבלו להרע גם נגד תשוקתו ההבלית.

מזה נראה בעליל, כי שתי השיטות נכונות. היצר הרע הוא כח התאוה, וגם יש בו רוח הטומאה. וכן יצר הטוב, הוא השכל הנכון (שלא נתקלקל ע"י העבירות והתאוות) הרואה את הנולד, וגם יש רוח הקדושה באדם.

והנה בשני הצדדים, ישנו באדם גשמי ורוחני, כענין בריאת האדם עצמו ע"ב גופני ונפשי. הגופני נראה לעין בשר, והנפשי נודע מפעולות ועניני הגוף. תחבולות האדם ומזימותיו להחזיק הנפש בגוף, המה רק בגוף לבדו, לתומכו באכילות טובות ובשמירות מעולות מכל נזק ופגע רע, ובזה ישמר נפשו בגופו. אין דרך ע"פ חוקות הטבע לעשות איזו תחבולה בנפש כדי להחזיקה בגוף, כי אין היא רואה ואין מרגישה לבדה ומה יעשה בה בלי סיוע מהגוף (אם כי ע"פ כללי הרוחניות אליבא דאמת עיקר דרכי שמירת הנפש בגוף למען יחיה לאורך ימים תלוי אך ורק בפעולות נפשו, לפי גודל עבודתו את הבורא ית"ש).

כן בעבודת ה' יתברך שמו, עיקר התחבולה להחזיק את היצר טוב לפי שתי השיטות. היותו כח הקדושה והשכל הנכון (אשר לא נתקלקל), ולדחות את היצר הרע, הוא כח הטומאה והתאוה. תלוי בבחינה הגופנית, להאכילה מאכלים טובים, המה התבוננות היראה והמוסר הנובעים מהתורה הטהורה.

הוא מאמר רבותינו ז"ל (ב"ב טז ע"א) "בקש איוב לפטור את כל העולם כלו מן הדין. אמר לפניו רבוננו של עולם, בראת שור פרסותיו סדוקות בראת חמור פרסותיו קלוטות, בראת גן עדן בראת צדיקים, בראת רשעים. מי מעכב על ירך? ומה אהדרו ליה חבריה דאיוב, אף אתה תפר יראה, ותגרע שיחה לפני אל' (איוב טז ד). ברא הקדוש ברוך הוא יצר הרע, ברא לו תורה תבלין".¹⁶² בזה הורונו חכמינו ז"ל, כי תבלין של תורה, היא היראה הנובעת ממנה, כמאמר הכתוב הנ"ל "תפר יראה", והיא בחינה גשמית, מוכנת לעיני בשר, סיבת רפואתה לחולי הנפש, אם ישים האדם לבו ונפשו ונפשו אל יראת התורה. אם בכלל, לידע ולהבין מהתורה, כי לכל עבירה יש עונש עצום ונורא, ולכל מצוה יש שכר נעלה מאוד, אם על דרך פרט, והוא העיקר, ללמד תורת כל עבירה ועבירה לבדה: לגאווה תורת הגאווה; למשא ומתן באמונה חלקי התורה אשר לעניינים שבין אדם לחברו בעסקי העולם, וכדומה. וכן לכל מצווה וכל עבירה ודברי התורה הנוגעים אליה.

השימוש החשוב ביותר מרפואות התורה לחולי היצר, הוא ללמוד בעיון היטב דיני העבירה עצמה, ההלכה עם כל סעיפיה. כי עינינו הרואות הרבה מהעבירות אשר האדם נמנע מהם בטבע ולא יעבור עליהם, אף גם בעת אשר תהינה לו אילוצים

תאוותם גרמה להם כל כך. ולפעמים אדרבא התאוה סותרתם, כמו האדם החפץ ומשתוקק הרבה אל הכבוד המדומה, ואילו בכבוד מצווה תגעל נפשו וכיוצא בזה. אלא בע"כ נמצינו למדים, שהדבר נגרם על ידי רוח טומאה המבלבלו ומובילו להרע גם כאשר הדבר סותר את תשוקתו הטבעית. ת. שיטת רבינו, ששתי השיטות נכונות כאחד

מזה נראה בבירור, כי שתי השיטות נכונות. היצר הרע הוא כח התאוה, וגם יש בו רוח טומאה. וכמו כן יש לומר על היצר הטוב, שהוא גם השכל הנכון הרואה את הנולד, וכמו כן יש בו את רוח קדושה.

יוצא אם כן כי לשני היצרים שבאדם כאחד ישנם חלק גשמי וחלק רוחני, כענין בריאת האדם עצמו, המורכב מבחינות הגופני והנפשי. הגופני נראה לעין, ואילו הנפשי נודע רק מפעולות ועניני הגוף. תחבולות האדם ומזימותיו להחזיק את הנפש בגוף, המה רק בפעולות המתחייבות אל הגוף לבדו, לתמכו באכילות טובות ובשמירות מעולות מכל נזק ופגע רע, ובזה ישמר נפשו בגופו. אין דרך ע"פ חוקות הטבע לעשות איזו תחבולה בנפש כדי להחזיקה בגוף, כי אין היא רואה ואין מרגישה לבדה ומה יעשה בה בלי סיוע מהגוף (אם כי ע"פ כללי הרוחניות אליבא דאמת עיקר דרכי שמירת הנפש בגוף למען יחיה לאורך ימים תלוי אך ורק בפעולות נפשו, לפי גודל עבודתו את הבורא ית"ש).

כן הוא בעבודת ה' יתברך שמו, עיקר התחבולה להחזיק את היצר הטוב לפי שתי השיטות כאחד הן מצד היותו כוח הקדושה והן מצד היותו השכל הנכון (אשר טרם נתעוות), ולדחות את היצר הרע, הן מצד היותו כוח הטומאה והן מצד היותו כח התאוה והגשמית, תלויה בבחינה הגופנית להאכילו מאכלים טובים, הרי המה התבוננות היראה והמוסר הנובעים מהתורה הטהורה.

ט. הרפואה המיוחדת לזה: לימוד בעיון דיני התורה הנוגעים לכל פגם

והוא מאמר רבותינו ז"ל (ב"ב טז ע"א): "ביקש איוב לפטור את כל העולם כולו מן הדין. אמר לפניו, רבוננו של עולם, בראת שור פרסותיו סדוקות, בראת חמור פרסותיו קלוטות, בראת גן עדן, בראת גיהנום, בראת צדיקים, בראת רשעים. מי מעכב על ירך? ומה אהדרו ליה חבריה דאיוב, אף אתה תפר יראה, ותגרע שיחה לפני אל' (איוב טז ד). ברא הקדוש ברוך הוא יצר הרע, ברא לו תורה תבלין".¹⁶² בזה הורונו חכמינו ז"ל, כי ה"תבלין של תורה", אין הכוונה לעצם התורה כי אם ליראה הנובעת ממנה, כמאמר הכתוב שהובא להוכיח זאת "תפר יראה", והיא בחינה גשמית, מוכנת לעיני בשר, והיא סיבת רפואתה לחולי הנפש, אם ישים האדם לבו ונפשו אל יראת התורה. אם באופן כללי, לידע ולהבין מהתורה כי לכל עבירה יש עונש עצום ונורא, ולכל מצווה יש שכר נעלה מאוד, אם על דרך פרט, והוא העיקר, ללמד תורת כל עבירה ועבירה לבדה: לגאווה תורת הגאווה; למשא ומתן באמונה חלקי התורה אשר לעניינים שבין אדם לחברו בעסקי העולם, וכדומה. וכן לכל מצווה וכל עבירה ודברי התורה הנוגעים אליה.

השימוש החשוב ביותר מרפואות התורה לחולי היצר, הוא ללמוד בעיון היטב דיני העבירה עצמה, ההלכה עם כל סעיפיה. כי עינינו הרואות הרבה מהעבירות אשר האדם נמנע מהם בטבע ולא יעבור עליהם, אף גם בעת אשר תהינה לו אילוצים

- מאיר המסילה -

¹⁶² מדבר כאן על יראה הנובעת מהתורה, שכל עיקר ביטול הרע הוא דווקא במצב של יראה (דע"ת ח"ה ב) עמוד רכא).

מסילת ישרים

אשר ילחצנו לזה איזה דבר, וישנם עבירות חמורות מאלו, והאדם הזה בעצמו יעבור עליהם בנקל. דרך משל, חלק גדול מאחינו בני ישראל, כמעט רובם ככולם, לא יאכלו בלי נטילת ידים חלילה, אף גם בעת אשר ירעבו ויצטערו הרבה. ובלשון הרע החמורה, בנקל יעברו עליה גם בלי תאוה גדולה.

ועתה הננו רואים כי עיקר השמירה מהעבירה היא, רק לעשות את ההרגל (השימור) טבע אצל האדם, על כן אף אם יתאמץ האדם הזה ללכת בדרכי המוסר, ליגע עצמו בשמירה מלשון הרע עם כל חושיו ורעיוניו כראוי, בכל זאת, כל עוד שלא נתחלף טבעו והרגלו בזה שלא יהיה לו שום חפץ טבעי לספר לשון הרע, ייהיה לו קל יותר לספר לשון הרע מאשר לאכול בלי נטילת ידים חלילה. וכן הוא העניין בכל מיני עבירות, הכל לפי האדם והזמן ואזור מגוריו, שכן בדק כלל אין תנאי מגורי מקום דומה לאופן המגורים במקומות אחרים, כל מקום פרוץ בעבירות אחרות אשר יכולים להשמר מהם בנקל, ואעפ"כ מרוחקים מהם בטבעם. וזאת הלא ידוע, כי השתנות הטבע לא תולד כי אם ע"י לימוד והרגל רב. לכן היסוד העיקרי והאמיתי להכין את עצמו לשמירה מהעבירות ועשיית המצוות, הוא רק הלימוד הרב בהלכה זו הנוגעת לעבירה זו או למצווה זו, ובפרט בעיון הדק היטב, כי זה הלימוד עושה קניין חזק בנפש שלא ימשך טבעו עוד אחר זו העבירה.

ועתה הננו רואים, כי עיקר השמירה מהעבירה היא רק לעשות את ההרגל טבע אצל האדם. על כן, אף אם יתאמץ האדם הזה ללכת בדרכי המוסר, ליגע עצמו בשמירה מלשון הרע עם כל חושיו ורעיוניו כראוי, בכל זאת, כל עוד שלא נתחלף טבעו והרגלו בזה שלא יהיה לו שום חפץ טבעי לספר לשון הרע, ייהיה לו קל יותר לספר לשון הרע מאשר לאכול בלי נטילת ידים חלילה. וכן הוא העניין בכל מיני עבירות, הכל לפי האדם והזמן ואזור מגוריו, שכן בדק כלל אין תנאי מגורי מקום דומה לאופן המגורים במקומות אחרים, כל מקום פרוץ בעבירות אחרות אשר יכולים להשמר מהם בנקל, ואעפ"כ מרוחקים מהם בטבעם. וזאת הלא ידוע, כי השתנות הטבע לא תולד כי אם ע"י לימוד והרגל רב. לכן היסוד העיקרי והאמיתי להכין את עצמו לשמירה מהעבירות ועשיית המצוות, הוא רק הלימוד הרב בהלכה זו הנוגעת לעבירה זו או למצווה זו, ובפרט בעיון הדק היטב, כי זה הלימוד עושה קניין חזק בנפש שלא ימשך טבעו עוד אחר זו העבירה.

י. אנו נכשלים בגזל יותר מאשר בטרפות, הסיבה לזה

כעין זה הוא במקומותינו, תהילה לאל, בהם איסורי נבילות וטריפות ודומיהם מוטבעים בנפש הישראלי, עד אשר לא יצטרך שום איש מאיתנו להתגבר על טבעו ותאוותו ע"מ להתרחק מהם. לא יעלה חלילה על לב שום אחד ממוכרי בשר כשר, להתרפות מלדרוש אצל מורה צדק במצאו שום דבר שיש בו חשש טרפות באיברים הפנימיים, עם היות לו לפעמים בעניין כזה הפסד מרובה, ואין יודע בו זולתו. מורא שמים עליו בטבעו והרגלו. חלילה לו מלהכשיל את ישראל.

אולם בעונותינו הרבים, במשא ומתן הוא בהיפך: רוב בני אדם לא ישאלו רב על חשש גזל ועושיק לפני שיתבענו מחבירו, ומהם אשר גם אחר התביעה יעשה תחבולות מרמה או יעזי פניו. והלא בתורה חומרת כל האיסורים שווה, זה לא תעשה וזה לא תעשה, כפי ענין התורה ומשפטיה, "ובשר בשדה טרפה לא תאכלו" (שמות כב ל), "לא תאכלו כל נבלה" (דברים יד כא), או "לא תעשק את רעך ולא תגזול" (ויקרא יט יג) ודומיהם. כמו שהוטבע בנפש הישראלי שכל מיני הטרפות שווים אצלו וכל אשר יורה המורה כי הוא טריפה, מרוחק אצלו ויעשה כדבריו, כן צריך הדבר להיות באיסורי הממון. הלא כל מה שעל פי התורה שייך לחברו, הוי גזל ועובר ב"לא תגזול". ואנחנו רואים שבעונותינו הרבים שאפילו הלומדים, וכמעט גם היראים, אינם נזהרים כראוי בלא תעשה הזה, אשר אפילו יום הכיפורים או המיתה אינם מכפרים עליה.

כדומה במחוזותינו אלו, תהלה לאל איסורי נבילות וטריפות ודומיהם מוטבעים בנפשות הישראל, עד אשר לא יצרך שום איש לאכופ טבעו ותאוותו להתרחק מהם, כי המה לו לזרא. הלא לא יעלה חלילה על לב שום אחד ממוכרי בשר כשר, להתרפות מלדרוש אצל המורה צדק, במצאו שום דבר שיש בו חשש טרפות באיברים הפנימיים, עם היות לו לפעמים בענין כזה הפסד מרובה. מורא שמים עליו בטבעו והרגלו, חלילה לו מרשע, להכשיל את ישראל.

ואולם בעונותינו הרבים, במשא ובמתן הוא בהיפך, רוב בני אדם לא ידרשו על חשש גזל ועושיק מעצמם, טרם יתבענו חבירו, ומהם אשר גם אחר התביעה יעשה תחבולות מרמה או יעזי. והלא בתורה הכל שוה, זה לא תעשה וזה לא תעשה, כפי ענין התורה ומשפטיה, "ובשר בשדה טרפה לא תאכלו" (שמות כב ל), "לא תאכל כל נבלה" (דברים יד כא), או "לא תעשוק את רעך, ולא תגזול" (ויקרא יט יג), ודומיהם. וכמו שהוטבע בנפש הישראלי, שכל מיני טרפות שווים אצלו, וכל אשר יורה המורה כי הוא טרפה מרוחק אצלו ובתורה יעשה, כן בממון, הלא כל מה שעל פי התורה שייך לחברו הוי גזל ועובר ב"לא תגזול". ואנחנו רואים שבעונותינו הרבים אפילו הלומדים וכמעט גם היראים, אינם נזהרים כראוי בלא תעשה הלזו, אשר יום הכיפורים וגם המיתה אינם מכפרין עליה.

אכן אם ישים האדם לבו ונפשו, ללמוד ההלכות השייכות לממון בעיון, גמרא ופוסקים איש לפי ערכו, ובפרט אם המרכז יהיה על תכונת איסור והיתר, לידע איך להשתמר מגזל (אף אם לא יקיים בתחילה, כי התאוה רבה בזה וגם אינו מקובל בחברה), מה רב כוח לימוד זה להשריש קניין בנפש לאט לאט, עד אשר יהיו שווים בעיניו שאלות

אמנם, אם האדם ישים לבו ונפשו ללמוד בעיון את ההלכות הנוגעות לממון, גמרא ופוסקים איש כפי יכלתו, ובפרט אם הדגש יהיה על ידיעת האסור והמותר שבדברים, לידע איך להשתמר מגזל (אף אם לא יקיים בתחילה, כי התאוה רבה בזה וגם אינו מקובל בחברה), מה רב כוח לימוד זה להשריש קניין בנפש לאט לאט, עד אשר יהיו שווים בעיניו שאלות

מסילת ישרים

לאט קנין רב בנפש, עד אשר יהיה שוה בעיניו שאלות איסור והיתר ושאלות השייכות לממון.

איסור והיתר ושאלות השייכות לממון.

יא. תועלת רוב ההרגל על היצר הגשמי על ידי הלימוד של הפגמים עצמם כמו כן אם האדם נכשל בעבירה אשר אין העולם רגילים בה, כמו בניאוף וכיוצא, כמאמרם ז"ל (בבא בתרא קסה ע"א) "מיעוטן בעריות". ותקף עליו יצרו עד שנעשית לו כהיתר, רחמנא לצלן, עיקר רפואתו הוא לימוד ההלכות השייכות לזה בעיון, ובפרט על מנת לעשות. וזה יתן פרי לאט לאט, לתת עוז בנפש להישמר מעט לכל הפחות מלעשות את העבירה בלי ייסורי מצפון*. עד שעל ידי העסק הרב בהלכות השייכות לעבירות שהורגל בהן בסופו של דבר ישפיע עליו יותר ויותר לקנות טבע אחר, לבל יעלה על לב לעבור עליהם גם אם יהיה הדבר קשה מאוד.

כן אם האדם נכשל רחמנא ליצלן בעבירה אשר אין העולם רגילים בה, כמו בניאוף וכיוצא, כמאמרם ז"ל (בבא בתרא קסה ע"א) "מעוטן בעריות", ותקף עליו יצרו שנעשה לו כהיתר רחמנא לצלן, עיקר רפואתו (לבד התבוננות היראה והמוסר מאגדות ומדרשי חז"ל וספרי מוסר השייכים לזה), הוא לימוד ההלכות השייכים לזה בעיון, ובפרט על מנת לעשות, ואת תתן פריה לאט לאט, לתת עוז בנפש להישמר מעט משאול תחתית, לכל הפחות מלעשות את העבירה בבחינת להכעיס*, עד אשר תוכל תת כחה, על ידי עסק רב בהלכות השייכים להעבירות הרגילות, לקנות טבע אחר, לבל יעלה על לב לעבור עליהם גם אם יכבד הדבר.

* בתחלתה ישתמש במה שאין יצרו תוקפו לעשותו, כדאשכחן בגמ' (חולין דף ד) במומר לתיאבון שהחמץ שהיה בביתו בפסח ועבר על כל יראה מחליפה אחר הפסח בכדי להקל האיסור (כפי' רש"י שם), וסמכין על זה דודאי עושה כן, ואיך לא נבוש ולבכנו כל ימס כמים בראותנו שפלות נפשנו נגד דורות הראשונים, שהמומר בדורות ההם, כאשר החזיק חמץ בפסח בביתו היה הדבר פשוט לו, קניין בנפשו, לרצות להקל את חומרת העבירה שלו בדבר ההוא במה שאין לו תאוה. ואילו בדורותינו בעוה"ר אנתנו נופלים בעבירות אשר הורגלנו להם עד כדי שאין הדבר אכפת לנו כלל, לא נשים לב מעצמינו להחליף את תאוותנו במעשים קלים יותר בכדי להקל עכ"פ את חומרת האיסור, ורעתנו רבה כדי מומר להכעיס, ר"ל. ורואים אנחנו אשר גם לדינא נשתנה הדבר בזמן הזה, כמש"כ הבית הלל (יו"ד סימן ב' סק"ב) וז"ל, מומר אוכל נבלות לתאבון, ונראה דעכשיו בזמננו מי שהוא חשוד לאכול נבלות לתאבון אין אוכלין ממנו שום דבר מאכל, שיש לחוש בו חשש איסור לשום דבר שבקדושה (ר"ל שחשוד הוא לעשות אף שלא לתאבון אע"פ שלפנינו לא הוחזק אלא לאכול לתאבון). ומכל שכן שלא ליתן לו סכין בדוק לשחוט ולאכול משחיטתו (שהיה מותר מדינא דגמ'), ומי שעושה דבר זה מומר יחשב לכל התורה כולה.

יב. השפעת לימוד התורה בסתמא היא על היצר הרוחני והנה בתבלין התורה ליצר הרע, יש עוד בחינה רוחנית. והוא כענין מאמר חכמינו ז"ל (סוטה כא) תורה בעידנא דעסיק בה מצלא כו'. ואין חילוק באיזה דבר תורה שיהיה עסקו, אפילו אם יעסוק בענין שור שנגח את הפרה וכיוצא, היא תצילנו מחטא, ואפילו מלשון הרע וכיוצא, אע"פ שאינם שייכים זה לזה, הרי שעכ"פ רוחניות התורה תשמרנו.

יג. השפעת לימוד התורה בסתמא היא על היצר הרוחני והנה בתבלין התורה ליצר הרע, יש עוד בחינה רוחנית. והוא כענין מאמר חכמינו ז"ל (סוטה כא) תורה בעידנא דעסיק בה מצלא כו'. ואין חילוק באיזה דבר תורה שיהיה עסקו, אפילו אם יעסוק בענין שור שנגח את הפרה וכיוצא, היא תצילנו מחטא, ואפילו מלשון הרע וכיוצא, אע"פ שאינם שייכים זה לזה, הרי שעכ"פ רוחניות התורה תשמרנו.

והנה בתבלין התורה ליצר הרע, יש עוד בחינה רוחנית (שהשכל וחושיו האדם נלאו להכיר סיבתה), הוא מאמר חכמינו ז"ל (סוטה כא) תורה בעידנא דעסיק בה מצלא כו'. ואין חילוק באיזה דבר תורה שיהיה עסקו, תצילנו מחטא¹⁶⁴, אם יעסוק בענין שור שנגח את הפרה וכיוצא, תצילנו, גם מלשון הרע וכיוצא, הגם כי אינם שייכים זה לזה, רק רוחניות התורה תשמרנו¹⁶⁵.

יב. השפעת לימוד התורה בסתמא היא על היצר הרוחני והנה בתבלין התורה ליצר הרע, יש עוד בחינה רוחנית. והוא כענין מאמר חכמינו ז"ל (סוטה כא) תורה בעידנא דעסיק בה מצלא כו'. ואין חילוק באיזה דבר תורה שיהיה עסקו, אפילו אם יעסוק בענין שור שנגח את הפרה וכיוצא, היא תצילנו מחטא, ואפילו מלשון הרע וכיוצא, אע"פ שאינם שייכים זה לזה, הרי שעכ"פ רוחניות התורה תשמרנו.

- מאיר המסילה -

¹⁶³ ז"ל: ונראה דעכשיו בזמנינו שהוא חשוד לאכול נבלות לתאבון אין אוכלין ממנו שום דבר מאכל שיש לחוש בו חשש איסור ומכל שכן שלא ליתן לו הסכין בדוק לשחוט ולאכול משחיטתו ומי שעושה דבר זה בכלל מומר יחשב לכל מילי.

¹⁶⁴ עי' בהגר"א על משלי כו יג: תורה מגינה ומצלה, וכל זמן שהיה עוסק בתורה לא היה בו כלל היצר הרע.

¹⁶⁵ הבחינה הרוחנית לא תוכל לפעול אם לא יעסוק תחילה בבחינה הגשמית, היינו לימוד ההלכה עם כל סעיפיה, כשעומד על גאוה ילמד כל הדינים השייכים לתורת הגאוה למו"מ באמונה

מסילת ישרים

והנה אם נשקיף בעין חודרת נראה, כי תחבולותינו למרכז רפואת היצר הרע המה רק בבחינה הגשמית, היא התבוננות היראה ולמוד ההלכות כנ"ל. כי הרפואה השניה, היא בחינה הרוחנית, באה ממילא, ועל כן תקרא רפואה מקריית, כי מצות לימוד התורה, היא מצות עשה בפני עצמה, תלויה בגדרה המבואר בהלכות תלמוד תורה, איך להתנהג בה נגד עיני העולם, אין נפקא מינה בהנהגתה, איך יצרו של אדם מתגבר עליו, אם מעט ואם הרבה, והאדם צריך ללמוד תמיד לקיים מצות תלמוד תורה כראוי, גם אם אין יצרו מתגבר עליו (עיין דברינו במאמרנו הקודם¹⁶⁶). ואין בידו ללמוד יותר מחיובו, וכשיקיים מצות תלמוד תורה כראוי, ממילא נמשך רפואתה הרוחנית ליצרו, על איזה אופן שהוא.

אכן בחינה הגשמית, היא ההתבוננות ביראת ה' ולימוד ההלכות, היא רפואה עצמית, והאדם צריך להתנהג בה, כדרך רפואת חולי הגוף, אשר לפי ערך המחלה כן ערך הרפואה בכמות ובאיכות. וכן הוא בחולאי הנפש, הרפואה נקבעת לפי גודל וסוג המחלה. ככל שיתקפנו יצרו, כן יגדל ההכרח להוסיף בהתבוננות היראה ולימוד ההלכות כנ"ל. ואם לא ישתמש ברפואה זו הגשמית, אזי גם הרוחנית, הרי היא לימוד התורה, לא תיתן כוחה כל כך ליצר הרע הרוחני, לא תתן כחה כל כך ליצר הרע הרוחני, אשר פעולתה הרוחנית היא הנפש, תלויה בבחינת הגוף, כנ"ל.

והנה האויב האורב לאדם הוא היצר הרע, הפועל בו לעשות לבו כאבן, שלא ירגיש בחטאיו העצומים, לבלי יראה חסרונות עצמו, וימנע ממנו מלעשות הצלה להתבונן ביראת ה', לבקש רפואה המועילה, הרי היא רפואה הגשמית.

יג. חשיבות ההתעוררות למוסר

לזאת ישם האדם אל לבו לזכות את הרבים, לעוררם להתבוננות היראה והמוסר. כי עיני האדם פקוחות על אחרים לדעת ולהכיר את חסרונותיהם, וכי נצרכים המה למוסר רב. כן יחזיק בעצמו בכל עוז בלימוד המוסרי, למען ישוטטו בו רבים ותרבה יראת ה' וזכות הרבים תהיה תלויה בו. וממילא לאט לאט לימוד המוסר ידריך אף את עצמו בנתיב הצדק. והיא רפואה גשמית וגם רוחנית, כמאמר חכמינו ז"ל (יומא פז) "כל המזכה את הרבים, אין חטא על ידו".

ומה מאוד תגדל המצווה הזו בעיני האדם, לשום לבו ונפשו להדריך בני אדם ללימוד המוסר, להציל נפשם משאול תחתית. וכמאמר רבותינו זכרונם לברכה (שבת קנא ע"ב) "כל המרחם על הבריות מרחמים עליו מן השמים". ואין לך רחמנות גדולה מלהזכיר ולעורר לב בני אדם ללימוד היראה, כי אז בעיניהם יראו ואזניהם ישמעו ולבכם יבינו גודל המכשלה אשר לפניכם, ויבכו על אחריתם, לשוב אל ה' יתברך, לסור מרע ולעשות טוב, אם מעט ואם הרבה. האדם המעורר לזה יהיה לו חלק נכון בכל אשר יולד מזה, להתעדרן בעדן נצחי אשר אין לא

וכו' וזה דווקא ע"מ לעשות שבע"מ לעושת הכוונ הוהידיעה שהולך לפעול נס ושינוי הטבע, ומבלי הכוונ הע"מ לעשות אי אפשר רשישתנה טבעו, ואם ידקדק ויעסוק היטב בבחינה זו שהיא הבחינה הגשמית אזי הבחינה הרוחנית באה כבר ממילא (דחו"מ ח"א דף ד).

¹⁶⁶ ז"ל שם: כי הלימוד מצוה היא אף אם לא היתה מביאה לידי מעשה וכו' והשכל האנושי מנגדה.

מסילת ישרים

האדם המעורר לזה, יהיה לו חלק נכון בכל אשר יולד מזה, להתעדרן בעדן נצחי אשר עין לא ראתהו. נלאה שכל אנושי להקיף ולהכיר היטב כמות ואיכות מצות הרבים, אשר תלוה להאדם מדבר הנקלה הלזה. העמל מעט והשכר הרבה באין ערך ושיעור, לזאת ישים האדם עינו וכה שכלו להדבר הגדול הלזה, אם בעל נפש הוא.

ראתהו. נלאה שכל אנושי להקיף ולהכיר היטב כמות ואיכות מצוות הרבים, אשר תלוה להאדם מהדבר הפעוט הלזה. העמל מעט והשכר הרבה, באין ערך ושיעור. לזאת, ישים האדם עינו וכה שכלו לדבר הגדול הלזה, אם בעל נפש הוא.